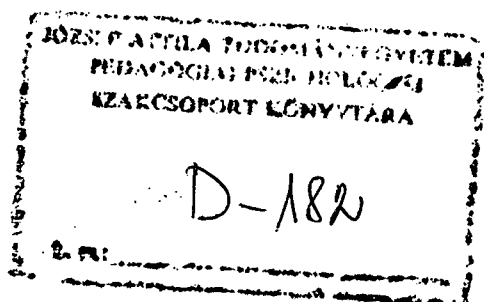

EGYETEMI BÖLCSESZDOKTORI ÉRTEKEZÉS

Téma:

A KIEGYENSÚLYOZATLAN ÉLETRITMUS HATÁSA A 3-10 ÉVES
KORU GYERMEKEK INTELLEKTUÁLIS FEJLŐDÉSÉRE

Irta: Szántó Lajosné Horváth Mária

S Z E G E D

1977.

T A R T A L O M

B E V E Z E T É S	1 - 10. lap
I. A TÉMA ELMÉLETI ÉS MÓLSZERTANI ALAPJAI	11 - 63. "
II. AZ ÉRTELMI FEJLŐDÉST BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK AZ ÓVODÁSKORBEN	64 - 103. "
III. ADATOK A GYERMEKEK ISKOLAÉRETT- SÉGÉNEK MEGISMERÉSÉHEZ	104 - 153. "
IV. A KISISKOLÁS KORU GYERMEKEK FEJ- LŐDÉSÉRE UTALÓ ADATOK - AZ ÉR- ZELMI-AKARATI TULAJDONSÁGOKKAL ÖSSZEFÜGGÉSBEN	153 - 180. "
V. Ö S S Z E G E Z É S	181 - 192. "

B E V E Z E T É S

Az MSzMP Központi Bizottsága közel másfél éves előkészítő munka után, 1972. június 14-15-i ülésén megvitatta az állami oktatásügy fejlesztéséről szóló előterjesztést, és határozatot hozott. Többek között leszögezte:

"Oktatási intézményeink nyitva állnak minden fiatal előtt, aki szorgalmával és tehetségével elégséges alapot szerez a továbbtanulásra. Emellett népi államunknak nem csupán művelődési, hanem politikai feladata is, hogy a fizikai dolgozók tanulás szempontjából hátrányos helyzetben levő gyermekeinek iskoláztatását minden szinten - társadalmi, pedagógiai és szociális eszközökkel - fokozottabban segítse."

Válogatott dokumentumok gyűjteménye /Tankönyvkiadó Bp. 1973./

Annak ellenére, hogy gazdasági-társadalmi életünk sokrétű fejlődése kedvezően alakítja a fizikai dolgozók gyermekei továbbtanulásának feltételeit, sok tennivaló akad még e feladat megoldása terén. Ugyanis a képességek, a tehetség kibontakoztatásához szükséges ösztönzés, a feltételek és lehetőségek megteremtése - mert a segítség elsősorban ezt jelenti - sokoldalú, tudatos és jól összehangolt munkát igényel.

1972. júniusa óta sok minden történt ennek érdekében. Széles körben sorakoztathatók fel azok a számszerű tények, amelyek arról tanuskodnak, hogy hányan vettek részt felsőfoku előkészítő tanfolyamon, továbbá hányan kaptak középiskolai tanulmányi ösztöndíjat, vagy mennyit javult a több százezer óra társadalmi munka eredményeként az óvodák, a kollégiumok ellátottsága. A fejlődés kétségtelen. Külön ör-

vendetes, hogy 'mind' kevesebben vitatják: szükség van-e a fizikai dolgozók gyermekeinek, vagy a hátrányos helyzetből indulók segítésére. A kérdés egyre kevésbé a "miért", inkább a "hogyan" oldaláról vetődik fel.

A személyiség sokoldalú fejlesztésének igénye megköveteli, hogy a gátló tényezők széleskörű feltárásával teremtsük meg a fejlesztés valósággal számoló, reális feltételeit. Ez a szándék indítja el napjainkban azt a számos kezdeményezést, melyek a különböző helyzetekből eredő, a személyiségfejlődés szempontjából negatív hatások pedagógiai és pszichológiai vizsgálatára irányulnak.

E törekvésekhez kapcsolódva, a gátló tényezők közül a továbbiakban a gyermekek kiegyensúlyozatlan életritmusának problematikájára kívánjuk ráirányítani a figyelmet és megkíséreljük néhány javaslatunkkal a megoldás lehetőségeinek körvonalazását is.

1. A korai ébresztést kiváltó tényezők a családban

Az az időszak, amikor a gyermek tanulási "startja" bekövetkezik, már egy későbbi állomása fejlődésének. Előtte éveken át számos nyomot hagyott benne az a pszichoszociális miliő, amelyben megszületése pillanatától kezdve élt, fejlődött. Sz.L. Rubinstein szerint: "Az életmód közvetlenül, vagy közvetve meghatározó szerepet játszik a szerkezet- és funkcióegységben való fejlődésben." Sz.L.Rubinstein /Akadémiai Kiadó 1964./

A társadalom egészében végbemenő átalakulással együtt a család társadalmi szerepének, funkciójának részbeni meg-

változása kihat a család életformájára is. Ugyanakkor az életformát alakító hatások között jelentős helyet foglal el a szülők több műszakos munkavégzése.

Közismert, hogy a gyermek harmonikus személyiségfejlődésére nagy hatással van a kiegyensúlyozott életritmus. Az elegendő alvásidő, az otthon szervezett életrendje, kiegyensúlyozott légköre, az egyes tevékenységek - felkelés, elindulás az óvodába vagy az iskolába, az étkezés, a tisztálkodás, a lefekvés - kellő időben és szabályos ritmusban történő ismétlődése mindmegannyi ismertetője a harmonikus fejlődést biztosító életritmusnak.

Ugyanakkor köztudott az is, hogy sok család objektív körülményei akadályozzák a szabályos ritmus kialakulását. Országosan általában, de egyes ipari centrumokban kiemelkedően magas számban találhatunk olyan családokat, ahol egyenetlen életritmusra szinte kényszerít az a körülmény, hogy a szülők váltakozó munkakezdése változó időpontra, illetve a kora reggeli órákra esik.

Az ipari települések lakosainak életritmusára jellemző a munkaidő váltakozó, illetve korai kezdése. Kérdés: hogyan alkalmazkodnak ehhez a széles amplitudójú életritmus-hoz az iskoláskort megelőző időszakban és a kisiskolás korban a gyermekek?

Egyéni beszélgetések során gyakran kiderül, hogy az ipari és a mezőgazdasági üzemekben többnyire lehetővé teszi a két szülő váltakozó munkakezdését, ennek ellenére a kora reggeli órákban indul napi teendője ellátására az egész család. Továbbá a gyermek váltakozó-korai ébresztése gyakran a családon belüli viszony ellentmondásaiból is eredhet.

Nemegyszer az összehangolatlan napirend az előidéző ok, vagy a kényelem valamelyik szülő részéről. Még gyakran előfordul, hogy az éjszakai műszakból hazatérő apa nem vállalja a gyermek ellátását a reggeli órákban, ezért a délelőtti dolgozó anya ébreszti fel négy-öt óra között a gyermekét.

Mindezek mellett a női munka, amely mindenképpen elsődleges feltétele a nő társadalmi egyenjogúságának, adott esetben a váltott, vagy az éjszakai műszak formájában károsan befolyásolhatja az anya helyzetét, éppen a család legsajátosabb feladatai teljesítésében /szexuális kapcsolat, utódok létrehozása és nevelése/.

Az anya- és gyermekvédelmi törvény államunk széleskörű dotációjával lehetővé teszi, hogy az anyák gyermekgondozási segéllyel a gyermekeket odahaza, a családban nevelhessék. Bár ismeretesek azok az önérvényesítési, fizikai és szociális szükségletek, amelyek arra indítják a fiatal anyákat, hogy a gyermekgondozási szabadság letelte előtt visszatérjenek munkahelyükre: a lehetőségek felhasználása az igényeknek megfelelően biztosított.

A 3-6 éves óvodás-, majd a 6-10 évig tartó kisiskolás korra esik az az időszak, amelyben a dolgozó szülők a leginkább igénylik gyermekeik számára az intézményes, napközitthonos ellátást. Ezt az igényt még fokozza az a körülmény, hogy az újtelepülésű ipari centrumokban és lakónegyedekben viszonylag kevés az együttlakó hozzátartozó, közeli rokon, amit részben a modern lakások korlátozott alapterülete, továbbá a közeli hozzátartozók más településen előzően már kialakult életformája gátol, illetve akadályoz.

A felsorolt okokból eredően viszonylag magas azoknak a 3-10 éves koru gyermekeknek a száma, akik a korán nyitó intézmények teljes nyitvatartási idejét igénybe veszik, hét közben főként az esti étkezés és a tisztálkodás idejét töltik a családban, ami reggel kiegészül a gyors öltöztetéssel, majd ismét az intézménybe történő, korai érkezéssel.

2. A család felgyorsult életritmusa

Korunk felgyorsult életritmusában gyakori jelenség, hogy a közeli és távoli célok irányába törekedve, elkerüljük figyelmünket azok az akkomodációs nehézségek, amelyek gyermekkorban jelentkeznek, a felnőttek váltakozó életritmusának átvételével.

A szülők többsége messzemenőig törekszik a család anyagi feltételeinek mind szélesebb körű biztosítására. Ezt többnyire abból az okból eredően és jószándéku céllal teszi, hogy saját gyermekkoruk létfeltételeinél többet nyujtsanak. Ugyanakkor természetesnek itélik, hogy a gyermek "partner" ebben a felgyorsult tempóban, még biológiai-fiziológiai szükségletét biztosító pihenésének feláldozása árán is.

A szülők részben azzal vélik megoldottnak a problémát, hogy az intézményes nevelés időszakában korlátlanul biztosítják gyermekeik számára a kompenzációs regenerációt. E mellett széles körben hivatkoznak a gyermekek "egyébként is" gyakori álmatlanságára vagy alvászavaraira, amiből arra következtetnek, hogy nem is igénylik a gyermekek a pihenési idő meghosszabbítását.

Ugyanakkor fel kell tételeznünk, hogy a család váltakozó életritmusa a gyermek személyiségfejlődéséhez nem biztosítja azt az egyensúlyt, amelyet a korai gyermekkor idegrendszeri plaszticitása, ugyanakkor fejletlen ellenállóképessége megkíván. Ezért az életmódot érintő, váltakozó szakaszok - még ha periodikusan követik is egymást - mélyebb nyomot hagynak a fejlődő szervezetben és funkciói a gyermek aktuális személyiségében.

3. A probléma hatása a gyakorlatban

A téma iránt az a tapasztalat keltette fel érdeklődésünket, hogy az óvodába öt óra harminc perctől hét óráig érkező gyermekek akkomodációs képességét összehasonlítva a később érkezőkével: lényeges különbséget figyeltünk meg. A korán érkezett gyermekeknél elsősorban a gyakori észlelési zavarok tűntek fel, melyek főként a déli órákban jelentkeztek. Gyakran előfordult, hogy figyelmeztető jelzéseket néztek, de nem ismertek fel, hallottak, de nem értettek meg. Ezek az észlelési hiányosságok gátolták őket a környezetükhöz történő alkalmazkodásban, ami a nevelőmunkában számtalan nehézséget idézett elő.

"Az érzékelés, az észlelés és a figyelem folyamatában a valóság megismerésére történő beállítódás esetén kialakul a megfigyelőképesség és az észlelési érzékenység. A személyiség értelmi sajátosságai szoros kapcsolatban vannak a megfigyelőképességgel. Az észlelés zavarai - és általában minden környezeti ártalom - a figyelem dekoncentrációját, illetve fokozott tapadását hozza létre. A megzavart figyelési folyamat kóros megfigyelési tulaj-

donságokat alakít ki. Az észlelési zavarok tehát kórosan befolyásolják a személyiség folyamatait és tulajdonságait."

Veczkó József /Acta Universitatis Szegediensis 1965./

Különösen szembetűnő volt érzelmi-akaratí téren, valamint a mozgás szélsőségességében megmutatkozó rendellenességek mellett az is, hogy ezen gyermekek megismerő tevékenysége, idegrendszerünk stabilitása, figyelmük, emlékeztük és gondolkodásuk teljesítő-képessége terén mennyiség és minőség szempontjából egyaránt negatív irányú eltérések mutatkoztak.

A 3 éves koru gyermekeknél gyakori tünetként jelentkezett a déli órákban fellépő étvágytalanság, valamint az étkezés előtti fokozott álmoság, levertség.

A fenti jelzéseket túlnyomó többségben a korán érkező, többnyire munkásszülők gyermekeinél tapasztaltuk. Mindezekből azt a hipotézist állítottuk fel, hogy a háttérben - mint ok - az egyenetlen életritmus és a nyomában fellépő fáradtság áll.

Feltevéseinket igazolta, hogy ezeknél a gyermekeknél a kifáradás első szakaszában gyenge inger is erős reakciót váltott ki. Ennek fiziológiai okát Róna Borbála a következőképpen fejti ki:

"A kifáradás első szakaszában a kéregsejtek ingerlékenysége jelentősen fokozódik. Kezdetben az összes kérgi reflex növekedést mutat: megrövidül a lappangási idő. Az indukció a kifáradásnál csökken, ezért az ingerületben levő kéregsejtekből az ingerek könnyen irradiálnak más idegsejtekre." Róna Borbála /Tankönyvkiadó 1966./

Ennek megfelelően a kifáradás első jeleként a gyerme-

keknél motoros nyugtalanságot figyeltünk meg. Róna Borbála szerint: "...mivel a kérgi ingerület széles irradiációja a mozgató centrum izgalmát is előidézi: a gyermek izeg-mozog."

A kifáradás második fázisában ugyanakkor azt tapasztaltuk, hogy erős ingerre is gyenge reakció következett be. Róna Borbála a második szakasz fiziológiai okát a következőképpen magyarázza: "A kéregsejtek ingerlékenysége süllyed, egy sor gátlásfázis alakul ki, melyek fokozatosan mennek át teljes gátlásba /védőgátlás/. Egyre inkább túlsúlyba jutnak a gátlásos folyamatok: a gyermek megfigyelőképessége lanyhul."

Az elméletnek gyakorlati tapasztalatokkal történő igazolása késztetett bennünket arra, hogy a figyelem tulajdonságai alapján végezzünk megfigyeléseket és természetes kísérleteket - a továbbiakban ezek alapján összehasonlitásokat - a váltakozva korai ébresztés hatásainak kitétt, és a hozzájuk viszonyítva pihent gyermekcsoportok körében.

A figyelem terén nyújtott teljesítmények alapján vetődött fel a továbbiakban: milyen eredmény regisztrálható a váltakozó életritmusban élő gyermekek körében, a megismerési folyamatok között jelentős helyet elfoglaló emlékezet területén?

"Az emlékezés folyamatai - bevésés /rögzítés/, megőrzés, felidézés - a gyermekekre ható környezeti ártalmak esetében eltérnek átlagosan jellemző lefolyásuktól... pl. lassabb, pontatlanabb a bevésés, gyorsabb a felejtés és töredékesebb, önkéntelenebb a felidézés." Továbbá: "...nin-

csenek elszigetelt zavarok a pszichikumban, mindegyik összefüggésben van valamelyik folyamattal és tulajdonsággal, vagyis az egész személyiséggel." Veczkó József /Acta Universitatis Szegediensis 1965./

A pszichikus zavarok elterjedése a folyamatokban - a pszichikus folyamatok dinamikus törvénye szerint - bármelyik irányban létrejöhet. Ebből következik, hogy a figyelem téren jelentkező hatások - a megállapított teljesítmények alapján - kölcsönhatásban is felfoghatók a többi folyamatokkal, köztük az emlékezettel is. A.G.Kovaljov szerint: "A figyelem általános pszichikus állapot, s mint ilyen, az intellektuális tevékenység fontos tényezője..." A.G.Kovaljov /Tankönyvkiadó 1972./ - tehát az emlékezet mindhárom fázisában jelentős szerepe van.

A figyelem és az emlékezet vizsgálataiból nyert eredményekből kiindulva fokozott sullyal vetődött fel az iskolai érettség és a további teljesítőképeség problémája a fáradtság károsító hatásának tartósan kitett gyermekeknél.

"Az iskolai tanulási tevékenységhez szükséges érettség hiánya különösen a tanulás első éveiben okozhat súlyos problémákat, nemcsak a tanulás, hanem az egész magatartás szempontjából. A kihatása azonban túlnő az első osztály keretein, mivel az első év sikere jelentős mértékben kihat a következő évek eredményességére is, hiszen az első osztályban történik az ismeretek megalapozása..." Salamon Jenő /Tankönyvkiadó 1966./

A tanulók hátrányos helyzetét előidéző negatív hatással véletlen tapasztalat folytán találkoztunk először. Késő-őszi hónap kora reggelén, a játszótér egyik hintáján alsó

tagozatos koru kisfiu tunt fel. Az alig lengő hintát a gyermek nem igyekezett gyorsabb mozgásra birni. Közelebb érve derült ki, hogy a gyermek a l s z i k, illetve elaludt, miután az iskolatáskáját a hinta mellé támasztotta. Az ébresztésre borzongva ébredő gyermek elmondta, hogy első osztályos, azonban csak délután megy iskolába. Egyenlőre az iskolai napközibe indult, ahol fél hétkor kezdődik az ügyelet. További érdeklődésre közölte, hogy óvodás korától kezdődően három hetenként a korai órákban kellett indulnia, mert szülei váltó műszakban dolgoznak, így valamelyikük gyakran hat órakor kezdi a munkát.

A tanulók elfáradásának és túlterhelésének problémája nem újkeletű, s ugyanakkor világszerte jelentkező probléma. A pedagógia és a pszichológia irodalmában már a 19. században foglalkoztak vele /Usinszkij, Wilmann/. Az utóbbi időben a fáradtság és a túlterhelés kérdései - érthető módon - különösen aktuálisak. Megnövekedett az elsajátítandó ismeretanyag, fejlettebbek az igények és a lehetőségek egyénenként, valamint a szülők és a társadalom részéről egyaránt. Hatással van az elfáradásra a megváltozott életmód, a gyorsabb élettempó sokféle ingerével és hatásával. Az előbbi folyamatosan éri a felnőtt és a gyermek idegrendszerét, és a pszichikumra megnövekedett feladatokat ró. A személyiség csak akkor tud a fokozódó igényeknek megfelelni, ha teljesítőképesége, produktivitása ennek megfelelően növekszik, a szervezet károsodása nélkül. A teljesítőképeség fokozásának azonban egyik legnagyobb akadálya a fáradtság.

I. A TÉMA ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI ALAPJAI

1. A fáradtság fiziológiai és pszichológiai értelmezése

A fáradtság összetett életjelenség. A fiziológia, az orvostudomány, valamint a pszichológia egyaránt foglalkozik vele.

A tudomány' hozzávetőleg kétszáz éve törekszik feleletet adni az alábbi kérdésekre:

- mi a fáradtság;
- melyek a fáradtság alapvető mechanizmusai?

A fáradtság értelmezésével kapcsolatosan számos elmélet alakult ki. Az elméletek nagy többsége azonban első-sorban az izmok elfáradását vizsgálta: az izomtevékenység során létrejött fáradtságot.

L. Đurić felosztása alapján a fáradtságnak lényegében három elmélete regisztrálható:

- a/ mérgezési elmélet;
- b/ a végrehajtó szerv energetikai forrásai elvesztésének elmélete;
- c/ a központi idegrendszer - elmélet.

A két elsőként feltüntetett elméletet humorális-lokális elméletnek tekinthetjük. Ugyanis ezen elmélet képviselői abból a tapasztalati felismerésből indulnak ki, amely szerint az izmok hosszan tartó, vagy rövid idejű, de nagy intenzitású tevékenysége, igénybevétele esetén fellép a fáradtság. A fáradás során elgyengülnek az izmok, akadozik a tevékenységük, fellép bennük a fáradtság fájdalmas érzete. Az elmélet képviselőinek álláspontja szerint a fáradtság az izmok tulajdonságainak változása. Szerintük az elfáradás elsődle-

ges oka az izmok tevékenysége folytán fellépő, lokális elváltozás.

A humorális-lokális elmélet képviselői kétféleképpen magyarázzák az izmok elfáradását:

- 1/ a mérgezés elméletével;
- 2/ a végrehajtó szervek energetikai forrásai csökkenésének elméletével.

A mérgezési elmélet régi keletű, mindezek mellett a 20. század harmincas éveig dominált. Képviselői azt állították, hogy a fáradtságot olyan mérgezési anyagok okozzák, amelyek a munkavégző szervekben - tevékenységük során - vagy a vérben halmozódnak fel. Az elmélet lényege abban állt, hogy az izmokban ezen mérgező anyagok savakká alakulnak át. Részben a véráram kimossa őket, ebben az esetben a vért szennyezik be, részben eredeti, mérgező anyagaikra bomlanak. Ezek az anyagok összegyűlnek az izmokban abban az esetben, ha a munkaterhelés sokáig tart, vagy ha sok izmot érint a tevékenység. A mérgezési elmélet a különféle savakat, elsősorban a tejsavat tekinti fáradtságot okozó anyagnak.

Ezzel szemben számos kísérlet eredménye arra utal: anélkül is felléphet a fáradtság, hogy a tejsav mennyisége változna a szervezetben. Tehát a mérgezési elmélet nem magyarázza meg a fáradtság lényegét. Igazolt hipotézisek alapján a tejsavnak és más mérgező anyagoknak szerepük van ugyan az izmok elfáradásában, de ez a szerep csak másodrendű. Ugyanis a szervezetben általában nem egyetlen izom működik, hanem az izmoknak egész csoportja. Még a legegyszerűbbnek tűnő mozgást is valójában nem egyetlen izom ösz-

szehuzódása, hanem több izom bonyolult együttműködése okozza. A mozgáshoz ugyanakkor nemcsak egyes izomcsoportok összehuzódása, hanem más izmok elernyedése is szükséges. Az egyes izomcsoportok összehangolt működését az idegrendszer szabályozza.

A szervezetben lévő izom működésében is megnyilvánul az elfáradás: idővel csökken működése, sőt teljesen megszűnik. Általános tapasztalat szerint azonban a szervezetben működő izom elfáradásához csatlakozik az egész szervezet elfáradása. A szervezetben nemcsak az izom, hanem a központi idegrendszer is elfárad izommunka végzése közben. Ugyan- is a központi idegrendszer indítja és továbbítja az egyes izmokhoz a működésre készítő ingerületeket, az izomműködéssel tehát a központi idegrendszer is dolgozik, ezért elfárad. A központi idegrendszer elfáradásának egyik tünete az izomremegés.

Elfáradáskor csökken az izmok ingerlékenysége, ugyan- azt a mozgást csak erősebb ingerrel lehet létrehozni. Erősebb ingerek "termelése" azonban még jobban megterheli a központi idegrendszert és így fokozza elfáradását. Elfáradáskor az izomban kellemetlen érzés, húzó fájdalom keletkezik, ami az izomműködés megszűnése után is érezhető. Ez a kellemetlen érzés később az egész szervezetre áttérjed. Gyakori ezenkívül a levertség, az étvágytalanság, különféle ideges tünetek. Ha időt engedünk a szervezetnek a pihenésre, akkor az elfáradás tünetei megszűnnek, s az izom a továbbiakban ugyanugy működik, mint elfáradás előtt.

Az energetikai veszteségek elmélete értelmében: az izmok tevékenysége során energetikai és egyéb anyagok haszná-

lódnak fel, ezen anyagoknak további mennyiségi csökkenése az izmokban és a vérben, az izmok elfáradását okozza. Minél gyorsabban használódnak el a szervezet energetikai anyagai, annál gyorsabban következik be az elfáradás. Ennek következtében csökken az izmok teljesítőképessége.

Valóban, a tevékenység hatására felhasználódnak a szervezet energetikai anyagai. A szervezet folyamatosan bont és eléget különféle anyagokat, és az ebből nyert energiát hasznosítja a tevékenység elvégzése során. Az égéshez szükséges oxigént a tüdő útján, a levegőből nyeri. A táplálékkal bekerülő fehérjék, szénhidrátok, zsírok lassu égéssel, oxidációval energiává alakulnak, az anyagmegmaradás törvénye alapján. Ez az energia képezi azt a "hajtóerőt", melyet a szervezet a tevékenység során felhasznál.

Az energetikai veszteségek elméletének hiányossága ennek ellenére abban állt, hogy helyi, automatikus folyamatnak tekintette az energetikai anyagok felhasználását. Hosszu időn át nem vette figyelembe a szervezet egységét.

Több szerző: A.V.Folbort, Schniff, Verworn és mások a múltban még azt állították, hogy az energetikai anyagok elvesztése vagy hiánya az izmok elfáradását közvetlenül váltja ki. A továbbiakban azonban több kísérlet ezt bizonyította, hogy az energetikai anyagok elvesztése elsősorban a központi idegrendszer működését csökkenti, ezért az elfáradás elsősorban a magasabb rendű idegtevékenység változásaiban rejlik.

Hazai szerzők közül Geréb Györgynél találjuk az alábbi megállapítást: "Fáradtságnak általában olyan élettani állapotot értenek, amely valami fizikai vagy szellemi te-

vékenység következtében lép fel, az energetikai anyagok nagymértékű felhasználásával jár; eredményeképpen az ember munkavégző képessége, ennek megfelelően teljesítőképesége is csökken." Geréb György /Tankönyvkiadó 1971./ Bár a szerző az energetikai anyagok felhasználódását helyezi előtérbe, ugyanakkor arra is utal, hogy a fáradtság szellemi tevékenység hatására is létrejöhet, ami által a központi idegrendszer funkcióját figyelembe venni törekszik.

A humorális-lokális elmélet képviselői abból a feltevésből indultak ki, amely szerint a testi tevékenység során a vezető szerep nem a központi idegrendszeré. Egy részük úgy vélte, hogy a szervezet minden rendszere autonóm egység, s működése nem igényli a központi idegrendszer szabályozó tevékenységét. Ezen kutatók abból a hipotézisből indultak ki, hogy az organizmus az elemek olyan egysége, amelyben ezek az egységek individuális életet élnek. Az organizmust a részek mechanikus összegeként tekintették. Ezért lokalizálták az elfáradást a különféle izmokba.

Más szerzők nem ismerik el az egyes szervek, szervrendszerek autonómiáját az organizmuson belül. A részek tevékenységét alárendelik a humorális rendszer szabályozó funkciójának, ami szerintük fölérendelt az organizmus endokrin változásainak. A humorális rendszer hatására történő változások szerintük is a központi idegrendszer közvetlen befolyása nélkül mennek végbe.

A belső elválasztású mirigyek, így a mellékvesék elégtelen működése közrejátszhat az elfáradásban. Már Addison felhívta a figyelmet arra, hogy a mellékvesék /azóta róla elnevezett/ megbetegedése következtében az emberi szervezet

fáradékonysága észlelhető. Kísérletekkel is kimutatták, hogy a mellékvese nélküli állatok izmai sokkal fáradékonyabbnak bizonyultak, mint a normális állapotú állatoké. Csökkent kéreghormon termelése esetén az izmok sokkal lassabban pihenik ki magukat, mint normális kéreghormon ellátás esetén. A nemi mirigyek hormonjai szintén befolyásolják az elfáradást, amint azt már száz évvel ezelőtt megállapította Claud Bernard francia fiziológus, aki sajátmagának fecskendezett be herehormont, s munkabírásiának fokozódását tapasztalta. Ugyesztintén megállapították, hogy nőknél a petefészek csökkent hormontermelése a munkaképesség hanyatlására vezet.

Egyes endokrinológusok elismerték bizonyos mértékig az idegrendszer szerepét a belső elválasztás irányításában, azonban ezt kizárólag a vegetatív idegrendszerre korlátozták. Állításaikra I.P. Pavlov az alábbiakat válaszolta: "...minél tökéletesebb valamely állati organizmus idegrendszere, annál centralizáltabb, és ennek a rendszernek annál nagyobb területe válik az organizmus összes tevékenységének irányító és vezető szervévé anélkül, hogy ez mindig nyilvánvaló és kifejezetten látható lenne. Ugy tünhet nekünk, hogy a magasabb rendű élőlényeknél sok funkció az agykéreg hatásától függetlenül zajlik le; a valóságban azonban ez nem így van. Ez a magasabb terület irányít minden, a testben végbemenő jelenséget." I.P. Pavlov /Akadémiai Kiadó 1954./

J. Charvát kifejező módon jellemzi az idegrendszer és a humorális rendszer közötti viszonyt: "Az idegek a hormonokat mintegy szolgálóikként, közvetítőkként használják fel." J. Charvát /Praha 1961./

A fejlettebb állatoknál, valamint az embernél a szervek, szervrendszerek működésének irányításában a döntő szerep a központi idegrendszeré, következésképpen az elfáradás okának lényegét is ezen a területen kell keresnünk.

Az agykéreg a legmagasabb szintű összehangoló központ, érthető, hogy meghatározott kapcsolatban áll a humorális szabályozással, amely döntő mértékben biztosítja az anyagcsere folyamatok kémiai összhangját. E két rendszer: az idegi és a humorális kapcsolata az idegrendszer legmagasabb szintjén alakul ki.

Barchoff helyesen értékelte az idegi és a humorális tényezők egységét, s a következőket szögezte le: "A belső környezet állandóságát a központi idegrendszer magasabb szintű szakasza szabályozza. Általános szabály, hogy ha a belső környezet az élettani határokon túl megváltozik, a központi idegrendszer legfejlettebb részei károsulnak."

I.M.Szecsenov érdeme mindenek előtt az elfáradás központi idegrendszeri elmélete. Ő alapította meg a magasabb rendű idegműködés fiziológiáját. Általában a fiziológusok és a pszichológusok többsége valamelyik humorális-lokális rendszer elmélet képviselői közé tartozott. I.M. Szecsenov mutatott rá elsőként az elfáradásra, mint központi idegrendszeri jelenségre: "A fáradtság érzetének a forrását rendszerint a dolgozó izmokban helyezzük el: én egyedül a központi idegrendszerbe teszem azt." I.M.Szecsenov /Akadémiai Kiadó 1935./

A mozgás megváltozásának oka nemcsak az izom, hanem az idegsejt, idegszövet elfáradása is. Kísérletek eredményei bizonyítják, hogy az izom jóval később fárad el, mint

az idegrendszer. Amikor az elfáradás miatt megszűnik az izomműködés, az izom villamos árammal ingerelve még összehúzódik, sőt ezt folyamatosan megismétli, mielőtt működését végleg beszüntetné. Ez a kísérlet világosan bizonyítja: az elfáradás nem az izomban, hanem az idegrendszerben következik be.

Elfáradáskor a személyiség tudatába jut a légzés változása, a szívdobogás ritmusa. Az érzékszervek nem veszik fel a valóságnak megfelelően a külvilág ingereit, sőt gyakran egyáltalán nem érzékelik azokat. A figyelem nem irányítható folyamatosan egy tárgyra, jelenségre: elkalandozik. Romlik a közérzet, levertség, kedvetlenség jelentkezik, amit gyakran felfokozott ingerlékenység kísér. Mindezek a jelenségek függnék az autonóm idegrendszertől, melynek működésével szorosan összefügg közérzetünk.

A központi idegrendszer sejtjei minden tevékenység, sőt az izomtevékenység folyamán is fontos és sokoldalú tevékenységet végeznek. Teljesítőkéességük azonban nem határtalan. Ha ezeket a határokat túllépjük, az elfáradás elkerülhetetlenül bekövetkezik. Amennyiben a központi idegrendszer sejtjeinek elfáradása bekövetkezik, a koordinációs tevékenység zavarai lépnek fel, majd az organizmus egész teljesítőkéessége terén jelentkezik csökkenés. Ha a megfelelő agycentrumok a védekező gátlás állapotába kerülnek, a további izommunka nem lehetséges.

A fáradtság alapvető mechanizmusait hazai és külföldi pszichológusok széles körben vizsgálták.

Selye János a stressz-szindróma felfedezésével /károsító tényezőkkel előidézett szindróma/ félreértésnek minő-

siti azon stressz-elmélet alapján álló kutatók véleményét, akik a fáradtságnak a központi jellegét kétségbevonják. A stressz fogalmát elemző dolgozatában hangoztatja: "Szeretnénk továbbá elősegíteni annak a félreértésnek eloszlátását, mely arra vezetett, hogy a szervezet védekező reakcióinak endokrin mechanizmusát vizsgáló kutatásaink szintézisét egyesek egyenesen szembeállították a pavlovi physiologia nagy jelentőségű tanításaival." Selye J. - Bajus E. /Orvosi Hetilap 1960./ A továbbiakban kifejti, hogy ő a két nagy koordinatív rendszer: az ideg és az endokrin rendszer egységét vallja, és reméli, hogy az adaptációs működésnek tanulmányozása a továbbiakban a pavlovi tanításokkal együtt szintézisre vezet.

A stressz fogalma jelentősnek értékelhető a fáradtság szempontjából, mert az alkalmazkodási folyamat egyik sajátosságára utal. A reakciók fajlagos és nem fajlagos alkalmazkodási folyamatáról kialakított álláspont nemcsak az izomfáradásra vet fényt, hanem a fáradtság pszichés vonatkozásaira is. Selye János három szakaszt különböztet meg a szervezetet ért stresszsorok nyomán:

- a/ alarmreakció;
- b/ ellenállás;
- c/ a kimerülés szakaszát.

Paul a fáradtságot pszichostressznek értékeli, amelyben a legtöbb esetben szomatikus és pszichés stresszjelenségek összekapcsolódva játszódnak le. Szerinte az alarmreakció a "normális fáradtságnak" felel meg. A második szakasz az "ellenállási stádium", amely a fáradtságot okozó hosszabb ingerhatásokra jön létre, és kifejezője a megter-

heléshez való alkalmazkodásnak. A hirtelen fellépő, vagy tulzottan hosszantartó megterhelés kimerüléshez vezet: az alkalmazkodási képesség nagymértékű vagy teljes csökkenéséhez.

A stressz-konceptióban kiemelt alarmreakció fogalma és a gátlási mechanizmus a pavlovi megfogalmazásban értékesen kiegészíthetik egymást, amennyiben a kérgi folyamatok központi szerepét alapvető kiindulásnak tekintjük.

Szovjetov szerint az eredményes tevékenység előfeltétele, hogy a személyiség szervezete, elsősorban idegrendszere ép legyen. A szervezetet érő ingerhatások törvényszerűen fáradtsághoz vezetnek. Ezért a fáradtság önmagában még nem kóros jelenség, hanem a szervezet fiziológiai és pszichológiai működésének természetes következménye. Ugyanis minden funkcionális működés bizonyos idő elteltével elfáradáshoz vezet, amikor ideiglenesen csökken - vagy átmenetileg megszűnik - a sejtek, szövetek, a szervek és az egész szervezet ingerlékenysége.

Ladislav Ďurič az elfáradás mechanizmusát - G.V.Folbort, N.K. Verescsagin és V.V. Rosenblat nézeteiből kiindulva - szintén három komponensből vezeti le:

- 1/ az agykéreg sejtjei funkciós potenciáljának csökkenési folyamata;
- 2/ az agykéreg funkciós potenciáljának felujítására irányuló erőfeszítés folyamata;
- 3/ a védekező gátlás folyamata. L.Ďurič /Práceschophost ziakov/

A szerző szerint ezen komponensek az elfáradás folyamatában mindig jelen vannak, főként abban az esetben, ha a

tevékenység igen intenzív, vagy sokáig tart. Ugyanakkor az egyes komponensek közül egyik vagy a másik dominál a tevékenység bizonyos stádiumában.

Amennyiben a személyiség fárasztó, vagy hosszan tartó tevékenységet folytat, fellép az agykéreg sejtjei funkciós potenciáljának csökkenése, amely azonnal kiváltja a vele ellentétes folyamatot: ezen sejtek funkciós potenciáljának felujítására irányuló törekvését. Amennyiben a felujítási folyamat képes a funkciós potenciál csökkenésének kiegyenlítésére, a személyiség nem érez fáradtságot. Ha ezek a folyamatok a fokozott erőfeszítés ellenére nem egyenlítődnek ki, a központi idegrendszer sejtjeinek funkciós potenciálja tovább csökken. Ennek következménye a szubjektív, majd az objektív fáradtság, amivel együttjár a teljesítőképeség, majd a teljesítmény fokozatos csökkenése is.

Minél erősebbek a tevékenység egyes fázisaiban a funkciós potenciál felujítására irányuló folyamatok, annál gyorsabban és intenzívebben lép fel a védekező gátlás folyamata.

L. Āurić szerint azért fárad el elsősorban a személyiség, mert igyekszik az elvégzendő tevékenységhez alkalmazkodni. Az organizmus pszichoszomatikus funkciós potenciáljai felujítása érdekében kifejtett erőfeszítés lényegében nem más, mint a tevékenységhez - legújabb értelemben vett - alkalmazkodás, ami lényegében az elfáradást okozza. Ezért az elfáradást, mindenek előtt a fáradtság okát az organizmus felujítási folyamatában látja.

Hazánkban Geréb György foglalkozik elsősorban fáradtságlélektani kutatásokkal. Mielőtt a fáradtság keletkezésének jellemző szakaszait differenciálná, az alábbi megállá-

pitást teszi:

"Eleinte tulsulyba kerül az ingerületi folyamat, nyugtalanság és tulzott mozgékony-ság jön létre, a fáradtság további szakaszában inkább a gátlás kerekedik felül."

Geréb György /Tankönyvkiadó 1971./

Geréb György a fáradtság kialakulásának mechanizmusán belül a következő, jellemző szakaszokat különbözteti meg:

a/ A tevékenység bizonyos foku meglassubbodása. Alkalmi hibák, fennakadások lépnek fel és mozgásos zavarok a tevékenységben.

b/ Egyre növekszik a figyelmi koncentráció nehézsége, az akarat megfeszítése és a kompenzáció, ellensúlyozás mértéke.

c/ Az egyes funkciók elfáradása, valamint az általános fáradtság minden alapfeltételét, az akaratot is aláássza, továbbá az érzelmi élet zavarait is magával vonja.

B.F. Lomov J.A. Deravinnak a repülőkkal végzett kutatásaiból kiindulva, az ember teljesítőképes-sége csökkenésének hét fokozatát különbözteti meg:

1/ Bedolgozás fázisa: a fáradtság még nem hat, és az ember teljesítménye fokozatosan nő.

2/ Optimális teljesítőképes-ség és teljesítmény. Az akarat-erőfeszítés stabilizálódott.

3/ Teljes kompenzáció. A fáradtság már hat, de az emocionális akarat-állapot hatására még nem mutatkozik befolyás a személyiség teljesítményére.

4/ Állandó kompenzáció fázisa: a fáradtság egyre inkább nő, a személyiség teljesítménye csökken. Ingadozik az

akarati erőfeszítés intenzitása.

5/ Végleges levertség fázisa: a fáradtság tovább növekszik, a személyiség teljesítménycsökkenése azonos tendenciát mutat. Nagy akarati erőfeszítéssel azonban a személyiség még képes a teljesítményét fokozni.

6/ A fáradtság gyors fokozódása következtében a teljesítmény kifejezetten csökken, az akarati erőfeszítés gyengül.

7/ A tevékenység kényszerű abbahagyása. A fáradtság hatására visszaesik a személyiség teljesítménye, további tevékenységre nincs lehetőség.

"Az ember teljesítőképesége a fokozódó fáradtság hatására csökkenő tendenciát mutat, ami általános érvényű."

B.F. Lomov /Bratislava 1966./

A teljesítőképeség csökkenésével párhuzamosan jelentkeznek az elfáradás objektív és szubjektív tünetei. Láng István szerint először a szubjektív tünetek /kellemetlen érzések/ jelentkeznek, s jutnak tudatunkba; őket követi az objektív változás /a tevékenység módjának átalakulása és a teljesítmény csökkenése/. Pettendi G. a fáradtságot objektív értelemben a szervezet általános biológiai állapotának, szubjektív értelemben viszont a tudat megváltozásának értékelte. "Nemcsak a teljesítmény csökken, mert a munkateljesítmény fáradtság nélkül is csökkenhet és fordítva. Éppen a fáradtsággal járó bágyadtság, álmoság és egyéb pszichés tünetek jellemzik pszichológiai értelemben a fáradtság érzésének szubjektív megjelenését." Pettendi G. /Közl. a Tudományegy. Neveléstud. és Lélektani Intézet Szeged 1937./

A felhalmozódott fáradtság, a pihenés nélkül folytatott tevékenység kimerüléshez vezethet, mert a szervezet, idegrendszer ért nagymértékű, hehezen elviselhető megterhelés következtében meggyengül az idegrendszer ellenállóképesége, és ennek nyomán a pszichés funkciók is károsodnak.

Müller-Hegemann szerint azt a megterhelést értjük a fiziológiai határ fogalmán, amely még éppen nem vezet károsodáshoz. "A fáradtság akkor válik kórossá, ha a szervezet olyan túlzott igénybevételnek van kitéve, mellyel megbirkózni csak nagy energiavesztéssel, idegrendszeri károsodás árán tud. Időleges vagy tartós károsodás áll be akkor is, ha a munka és a pihenés ritmusa helytelen módon eltolódik." Geréb Gy. /Tankönyvkiadó 1971./

2. Az életmód, életritmus-bioritmus összefüggései

A mindennapi életben gyakori az életmód, életritmus fogalmának szinonim értelmezése. Holott az életmód fogalmának elemzésénél a kiindulópont mindig az adott társadalmi-gazdasági formáció lényegének a tisztázása, melynek fontos részét képezi az életmód. Ugyanakkor az életmódnak megvannak a maga erkölcsi alapjai, amelyek szintén az életmód fontos összetevői, de az életmód a maga alapvető tartalmát tekintve objektív kategória. "Az életmód fogalma olyan objektív összetevőket foglal magában, mint például az emberek létfeltételei, az adott társadalomra jellemző társadalmi viselkedésformák, amelyek bevonultak az életmódba, az erkölcsi szokásokba és normákba, az emberek gondolkodásmódjába,

azaz a szubjektív képzetek közé." G. Glézerman /Szociológia MTA 1974/4./

Mindezek alapján az életmód széles tartalmu szociológiai kategória, amely olyan minőségi jellemzőket foglal magában, amelyek az emberek élettevékenységének formáját és tartalmát jellemzik.

Az életmód és az életritmus fogalma nem azonos: az életritmus az életmód egyik összetevőjének értékelhető, amely az emberi létszükségletből fakad, ugyanakkor szoros kapcsolatban áll az emberek élettevékenységének formájával és tartalmával. Ezen élettevékenységen belül követik egymást ritmusosan a munkavégzés, étkezés, alvás és pihenés.

Az ember élete során az egyes tevékenységek időpontjaival kapcsolatban kialakulnak, majd rögződnek az egyre bonyolultabbá váló feltételes reflexek, dinamikus sztereotípiákat alkotva. Ez az egész szervezetre, valamint az egyes szervekre egyaránt érvényes. Pl. a pulzusszám és a vérnyomás maximális értékei éjszaka mérhetőek. A vér hemoglobintartalma, a keringő vérben a vörös és a fehér vérsejtek száma nappal magasabb, mint éjszaka. Az élettani folyamatok periodicitásában szerepe van a föld forgásának, a világosság-sötétség változásának, különböző meteorológiai jelenségeknek stb.

A belső tényezők hatásaként a külső környezet megváltoztatásával nem lehet az egyes élettani funkciókat átállítani. Olyan körülmények között is változatlan a 24 órás periodicitás, amikor a környezeti feltételek megváltoznak. Bikov és Scserbakov szovjet kutatók állatkísérletek alapján

megállapították, hogy az állatok bioritmusa a 14-15. napon tudott átállni az új, megváltozott feltételekre.

A gyermek bioritmusa csak az életkor előrehaladtával közelíti meg a felnőtt szervezetének periodicitását. Csecsemőkorban, az alvásigény csökkenésével kezd kialakulni bizonyos periodicitás az alvás-ébrenlét kapcsolatában. Az óvodáskorban még 13-14 óra alvásigény jelentkezik.

Az eddig ismert adatok szerint az időreflex kialakulásának eredményeképpen a gyermek folyamatos, készenléti állapotban van, arra a tevékenységre beállítódva, amely korábbi tapasztalatai alapján, az adott időpontban reá vár. Ennek következtében valamennyi folyamat könnyebben és gyorsabban zajlik le. A már kialakult reflexkapcsolatok szétbomlása annál nehezebb, minél fiatalabb gyermekről van szó. A fentiek alapján a gyermek életének alapvető törvénye: a helyesen kialakított és következetes napirend.

3. A fáradtság mentálhigiénés problémái a gyermekkorban

A biológiai és a pszichés folyamatok, valamint a személyiségtulajdonságok egységének és dialektikus kölcsönhatásának figyelmen kívül hagyása elzárna előlünk a személyiség ártalmaiból következő zavarok világos értelmezését. "A pszichikus folyamatok tanulmányozásától különálló személyiséglélektan elképzelése, valamint a pszichikus folyamatoknak a személyiségtől elkülönült, elvont funkcióként való felfogása egy és ugyanazon hibás koncepció két oldala." Sz.L.Rubinstein /Kossuth Könyvkiadó 1962./ Rubinstein a folyamatot mint tevékenységet értelmezi, szerinte a folyamatok építőanyagok, amelyekből a tulajdonságok szerveződnek. Ebből következik, hogy a pszichikus folyamatok és tulajdonságok kialakulása egyidejűleg megy végbe és ezek egységes folyamatot képeznek. A személyiség pszichikus életében a kiinduló jelenségek a folyamatok, amelyek a valóság visszatükrözését, a tapasztalat kialakulását biztosítják. Ugyanakkor ezek a viselkedés elsődleges szabályozóiként lépnek fel, és biztosítják a személyiség aktív viszonyát a valósághoz. A folyamatok és a tulajdonságok közti, közbeeső állapotok Levitov szerint mindig bonyolultak, mert az egyes folyamatok valami fajta összegezései. Az állapotok ideiglenes jelleget mutatnak, míg a személyiség tulajdonságai viszonylag stabilak, sőt állandósulhatnak is, ami azonban nem zárja ki a fejlődésük lehetőségét.

A fentiek alapján: "Indokoltnak látszik az a következtetés, hogy amennyiben az ártó hatások pszichikumunk

bármely területét érik - közvetlenül vagy közvetve - ...át-
tételenen kihatnak az egész személyiség fejlődésére." Acta
Universitatis Szegediensis /1965./

Pszichológiai szempontból a gyermek fáradtságának szá-
mos, külső jele, velejárója különböztethető meg. Ezek kö-
zül leginkább a figyelem labilitása, koncentrációjának
csökkenése szembetűnő, ami a gyermek teljesítményében rea-
lizálódik. Mivel a pszichikus folyamatok szervesen össze-
kapcsolódva, dialektikus kölcsönhatásban működnek, a figye-
lem gyakori, majd tartóssá váló zavara károsítja a többi
folyamatokat is, sőt a személyiségtulajdonságok fejlődésé-
ben zavaróan, gátlóan léphet fel. Fáradtság esetén a para-
doxális állapot már korábban kialakult gátló aktusai hat-
nak. Tartósan jelentkező fáradtság következtében a gátlás
válík jellemzővé, ami a figyelem dekoncentrációját és tapa-
dását, ennek következtében a többi folyamatok gátoltságát,
lelassulását eredményezheti.

A gyermeki teljesítőképeség pszichikus tényezőinek
elemzése során az aktuális személyiség pszichikus állapota-
iból célszerű kiindulnunk. Pszichikus állapoton a személyi-
ség funkcióképeségének színvonalát értjük, amely külső és
belső feltételektől függ. A pszichikus állapot - mint a
pszichikum funkcióképeségének pillanatnyi színvonala - be-
folyásolja a személyiség, így a gyermeki személyiség tevé-
kenységének színvonalát és egész lefolyását. A tevékenység
lefolyása és eredményessége nem csupán a személyiség tulaj-
donságaitól függ, hanem Levitov szerint az érintett szemé-
lyiség aktuális pszichikus állapotától is. Azonos módon ér-
telmezte ezt A.G.Kovaljov, aki Uhtomszkijra hivatkozva meg-

állapította, hogy a személyiség reakciója az inger frekvenciája és intenzitása mellett függ pszichikus állapotától is. Mindezekről Sz.L. Rubinstein a következőket írja: "A külső hatás csak akkor eredményez valamilyen pszichikus effektust, ha mint egy prizmán, megtörik a szubjektum pszichikus állapotán, gondolatainak és érzelmeinek kialakult rendjén. Minden pszichés folyamatnak mintegy háttére az ember meghatározott pszichikus állapota; ez meghatározza a folyamat lezajlását, s következménye a folyamat megváltozása." Sz.L.Rubinstein /Kossuth Könyvkiadó 1962./

I.P.Pavlov a következőképpen osztályozta a magasabb rendű idegtevékenység állapotait: "Az egyik végén áll az izgatott lelki állapot, az ingerlés rendkívül felfokozott tónusa, amikor lehetetlenné vagy nagyon nehézvé válik a gátlásos folyamat. Ezt követi a normális, élénk állapot, az ingerlés és a gátlás folyamata közötti egyensúly állapota. Ezután a gátlás állapotához vezető átmeneti állapotok hosszú, de szintén egymást követő sorai következnek. Ezek közül különösen jellemzőek a következők: a kiegyensúlyozott állapot, amikor az összes ingerkeltők, intenzitásuktól függetlenül, -ellentétben az élénk állapottal, teljesen egyformán hatnak; a paradox állapot, amikor csak egyes ingerkeltők hatnak, vagy az erősek hatnak ugyan, de csak alig; s végül az ultra-paradox állapot, amikor pozitívan csak a korábban kialakult gátlásos tényezők hatnak - olyan állapot, amely után a teljes gátlás állapota következik." I.P.Pavlov /Akadémiai Kiadó 1956./

A fentiekből látható, hogy Pavlov osztályozásába nem került be a pszichikus tevékenység valamennyi ismert álla-

pota. Ugyanakkor az állapotok osztályozásánál nemcsak azt kell figyelembe venni, hogy milyen szintű a magasabb rendű idegtevékenység tónusa, hanem amint A.G.Kovaljov megállapítja: "...azt is, hogy valamely állapot milyen jelrendszert érint, s milyen mértékben." A.G.Kovaljov /Tan-
könyvkiadó 1974./ Mindezekből kiindulva beszélhetünk aktív és passzív, parciális vagy általános állapotról, végül alkotó és reprodukív állapotról.

A szelektív jellegű ingerlést és gátlást figyelembe véve megkülönböztethető a továbbiakban: a kéreg alatti területek aktivitásának és a kéreg gátoltságának állapota /hisztérikus állapot/, s fordítva: a kéreg alatti területek gátoltsága a kéreg ingerlése esetén /aszténikus állapot/.

A.G.Kovaljov alakította ki végül is az állapotok tisztán pszichológiai osztályozását, a pszichikus folyamatok osztályozásából kiindulva, s ennek megfelelően értelmi, érzelmi és akarati állapotokat különböztetett meg. Kovaljov szerint általános pszichikus állapot a figyelem, amely egyaránt nagyon fontos a személyiség intellektuális és akarati élete szempontjából.

N.D.Levitov a pszichikus állapotok következő osztályozását javasolja: 1. egyéni és szituatív állapotok; 2. mély és felszínes állapotok /szenvedély - hangulat/; 3. az emberre pozitívan vagy negatívan ható állapot /ihlet - apátia/; 4. tartós és rövid állapotok; 5. többé vagy kevésbé tudatosult állapotok. Ezen osztályozás hasznosan segítheti elő a személyiség különböző állapotaiban történő tájékozódást.

Egyes állapotok feltétlenreflex jellegűek /pl. éhség,

szomjuság/. A pszichikus állapotok többségének azonban feltételes reflexjellege van, azaz időszakos kapcsolatok, asszociációk elve szerint keletkezik. Ezért a teljesítőképesség szempontjából pozitív pszichikus állapotok kialakulása érdekében fontos a napirend betartása, amelynek fixálódott alapja a dinamikus sztereotipia. Pl. ha a gyermek pontosan betartja napirendjét, a gyakori ismétlés folytán bizonyos napszakokban váltakozva, mintegy automatikusan lépnek fel a különféle pszichikus állapotok, amelyek azután rövidebb-hosszabb időre mintegy megváltoztatják tudatának tónusát és tevékenységét. Amennyiben napirendjét megzavarjuk, ez gyakran negatív pszichikus állapotokat vált ki, amelyek lehetetlenné teszik, vagy gyengítik sikeres tevékenységét.

A fentiekből következik, hogy a gyermek pszichikus állapota átmeneti aktivitásának kifejezője: olyan belső feltétel, amely befolyásolja a pillanatnyi, részben a jövőbeni tevékenységét is. Pozitív pszichikus állapot esetében a gyermek pszichikus folyamatai és tevékenységei eredményesen zajlanak le. Azonban vannak olyan negatív pszichikus állapotok is, amikor a gyermeki teljesítőképeség a minimumra csökken, vagy lehetetlenné válik további tevékenysége.

Ilyen negatív pszichikus állapot többek között a kimerültség is. Ugyanis a fáradtság felhalmozódhat: nyomában létrejöhet a kimerültség állapota, amelyben széthullanak vagy legalábbis tartós passzivitásba huzódhatnak a gyermeki életerők, alkotó impulzusok. Elvész a munkakedv, menekülések, lázadások formájában fejeződik ki a tiltakozás a túlterheléssel szemben.

Káros, ha a gyermek tartósan kevesebbet pihen a szükségesnél. A fáradt, kialvatlan gyermek nyugös, nyugtalan, ingerlékeny, figyelmetlen. Nem egy "ideges" gyermek vált nyugodtabbá, könnyebben irányíthatóvá attól, hogy alvásidejét meghosszabbították, és megfelelő körülményeket teremtettek hozzá.

Az agykéreg pihenése az alvás. A gyermek agykérge több pihenést igényel. Ivanov - Szmolenszkij és Krasznogorszkij kutatásai szerint az óvodáskorú gyermekek nagyagy féltékéinek kérge igen labilisan működik. Minél kisebb a gyermek, annál inkább tulsulyban vannak az ingerületek a belső aktiv gátlásokkal szemben. A hosszas ingerületi állapot mértéken felüli ingerületre és gátlásra vezet.

Szovjetov két fázisát különbözteti meg a gyermek elfáradásának: a motoros nyugtalanság és az általános gátlás szakaszát. Az utóbbira jellemző a bágyadtság és az álmoság.

Hazai szerzők - Róna Borbála, Geréb György - szerint az első szakaszban az agykéregsejtek ingerlékenysége fokozódik, a negatív indukció csökken, romlik a differenciálás, a figyelem, bekövetkezik az ingerület irradiációja. Az ingerület kiterjed az agykéreg motoros szférájára is. A gyermekeknél ebben a szakaszban hipermotilitás jelentkezik. A második szakaszban csökken az agykéregsejtek ingerlékenysége, a gátlás fokozódik, s egy sor gátlásfázison át fokozatosan kialakul a teljes védőgátlás. A gyermekek először csak révedeznek, ásítognak. A figyelem csökken, a magyarázatot kevésbé értik meg. Romlik az emlékezet, a megfigyelőképesség. A gyermek szórakozottá válik, tevékenysége pontatlanabb lesz, szaporodnak az elkövetett hibák.

Nagyobb gyermekeknél a két szakasz nem különül el ilyen élesen. Saját magukat fegyelmezve kialakul náluk az a képesség, hogy a fáradtság első fázisát legyűrjék és folytassák tevékenységüket. Náluk a kifáradás közvetlenül a második szakasz tüneteivel jelentkezik.

Kifáradáskor az agykéregnek a kéregalatti területre gyakorolt hatása is romlik. Ez az oka, hogy a fáradt gyermek kedélye megváltozik, túlzott élénkség, indulatosság tapasztalható náluk. Belekötnek társaikba, vagy /különösen a lányok/ könnyen sirva fakadnak. A vegetatív idegrendszer egyensúlya is könnyen megbomlik: a gyermek kipirulhat, sápadhat, szaporább lesz a szívműködése, légzése is felületesebbé, szaporábbá válik.

Geréb György szerint a gyermek fáradtságának kóros tünetei neurotikus jegyekben és vegetatív panaszokban is megnyilvánulhatnak, melyek közül a következők a gyakoribbak:

a/ Étvágytalanság, amely főként a követelmény és a teljesítmény közötti ellentmondás, illetve a helytelen napi-
rend és életritmus következménye.

b/ Hányás, amely a kimerült gyermeknél gyakran indokolatlannak tűnik. Ugyanakkor gyakran a fáradtsággal összefüggő, pszichés determináció alapján jelentkeznek.

c/ Hisztériás megnyilvánulás, amely az agykérgi ingerületi és gátló mechanizmus egyensúlyának felbomlásából ered. Hisztériás reakciók jelentkezhetnek a kényszermozgásoktól egészen az inadekvát hisztériás rohamig. Szórványosan tapasztalhatók szélsőséges tünetek is, mint pl. a negativisztikus magatartás, apátia, elektív mutizmus.

d/ Kifejezett szorongások, amelyek gyakran kudarcélmények, a pszichés stressek elviselésének következményei. Ezeket a fáradt, kiegyensúlyozatlan gyermek nehezebben viseli el, s így gyakran jelentkezik nála rövidzárlatos cselekvések. Az állandósult izgalmi állapot szorongást, és ennek következtében teljes gátlást, cselekvési képtelenséget eredményezhet.

e/ Ingerlékenység, mivel általánosan ismert tény, hogy a fáradt ember ingerlékenységi küszöbe alacsonyabb. A túlterhelt, fáradt gyermek még inkább hajlik a kitörő érzelmi megnyilvánulásokra, impulzív cselekvésekre.

f/ Álmatlansági panaszok, alvászavarok. Az alvás természetes fiziológiai állapot, amely az elfáradt idegsejtek regenerációját is célozza. Túlfáradás esetében a védőgátlás elterjedése akadályokba ütközik, az elalvás késik, és esetleg mindvégig felszines, nyugtalan lesz. A nyugtalanul alvó gyermek hánykolódik, fogát csikorgatja, gyakran felriad. Így a regenerálódási folyamat nem mehet végbe, a gyermek kipihenés nélkül kel fel, s a körforgás folytatódik.

g/ Enurézis, mely inkább az óvodás és az alsó tagozatos gyermekeknél jelentkezik, de előfordulhat a felső tagozatos korban is. Ellentétben azzal a véleménnyel, hogy az enurézis súlyosabb pszichés trauma - u.n. kulcsélmény - hatására jelentkezik, bizonyítható, hogy a fáradás, a túlterhelés is komoly szerepet játszhat kiváltódásában.

h/ Beszédneurózisok. A gyermek fáradtságát és ebből eredő pszichés indiszpozícióját tükrözi a beszéde is. A benne keletkező intellektuális vagy emocionális zavarok beszédében is megmutatkoznak. Ilyenkor egyrészt az asszociációk

lehetnek zavartak, másrészt pedig szóképzési nehézség, hardarás, vagy dadogás léphet fel még a tiszta beszédű gyermeknél is. Az egyébként is dadogók beszéde pedig még görcsösebb lesz. Még inkább romlik a gyermek helyzete, ha ilyenkor büntetést kap, vagy kigunyolják. Gerőb György /Tan-könyvkiadó 1971./

Az egyre bonyolultabbá váló társadalmi környezetben mind' nehezebbé válik az ember számára a szociabilizáció és a perszonalizáció folyamatának traumától mentes megvalósítása. Csak ott lehet hatékony mentálhigiénés tevékenységet kifejtteni, ahol az anyagi jólét jelentős színvonalat ér el, és a személyiség megvalósíthatja önérvényesítési törekvéseit. Nálunk ezen feltételek napjainkban megvannak, és így érthető, hogy társadalmunk részéről mind' nagyobb az érdeklődés a mentálhigiénés problémák iránt.

Ugyanakkor a pszichikus szférát fenyegető károsodások egyre szélesebb körben észlelhető formájával találjuk szemben magunkat az óvodában és az iskolában, ha pszichés érzékenységgel folytatjuk a továbbiakban a nyomozást a gyermeki kudarcélmény forrásai körül. Sok, a tulterhelésből származó szekunder funkcionális és szomatikus tünet kialakulása és magatartási rendellenesség megakadályozása igényelné még a profilixist az óvoda és az iskola életében.

Erős László és Hans Löwe - Rösler vizsgálatára hivatkozva - megállapítják: "...az általa vizsgált mintán az eredményes tanulók háromnegyed része rendszeresen magától ébred, a kudarcot valló gyermekek 43,1 százaléka viszont erőszakos ébresztéssel, megzavart biológiai ritmussal kezdi a napot! Ez jelentős adat, nem lehet minden további nélkül el-

siklani mellette. Sőt: ha az összes alvásidő-rövidítő, alvás minőségét károsító tényezőt figyelembe vesszük /nyugtalan alvás, éjszakai ébredések stb./ a kudarcot valló gyermekek kétharmada rendszeresen alváskárosodottnak tekinthető, míg a sikereseknek csak 30 százaléka sorolható ide."

Erőss László - Hans Löwe /Tankönyvkiadó 1974./

A fáradtság az összes pszichés funkciók nagyfoku igénybevételének következtében lép fel, ami egyenesen következik a magasabb idegtevékenység tanából, mely szerint az ingerhatások irányítója végső soron az agykéreg működése. A fáradt gyermek elsősorban idegrendszerében károsodik. A magasabb rendű idegműködés gyengül, felbomlik az agykéreg mechanizmusának egyensúlya. /Tellelphet a szupramarginális gátlás jelensége is./ Bencsik Endre megállapítja, hogy a fáradt gyermek sokszor a betegségben keres menekülést, mivel a fáradtság és a betegség kölcsönösen ok-okozati összefüggésben áll egymással. Geréb György /Tankönyvkiadó 1971./ Előfordulhat az is, hogy a fáradt gyermek a számára már túlzott erőfeszítést igénylő tevékenység elől menekül a betegségbe.

Ugyanakkor Nemes Livia az alábbiakat veti fel: pszichés zavarok esetében fokozza a megítélés pontosságának nehézségét az a körülmény, hogy a felnőtt és a gyermek szubjektív átélése között különbség van. A felnőtt szomatikus tüneteit zavarónak, én-idegennek érzi - s ez lehangoltsággal, szenvedéssel jár - leküzdésükre tehát erőt fordít: betegségtudata van. A gyermek is szenved, de minthogy nincs betegség-belátása, inkább arra tesz erőfeszítést, hogy zava-
raival járó kínos érzéseit, szégyenkezését eltitkolja és el-

hárítsa magától. Így a gyermek tünetei látszólag csak a felnőttet zavarják, inkább nevelői küzdenek ellene. A gyermek keltheti azt a látszatot is, mintha bonyodalommentesen együtt élne tüneteivel - kivéve akut szorongásait, melyeket nem képes elhárítani. Nemes Livia szerint: "A felnőtt emberben a pszichés tünetek úgy elhatárolódhatnak, hogy tehetetlenné válik minden életfeladattal szemben. Ugyanakkor a gyermekkori pszichés tünetek mögött az esetek többségében nem találunk még személyiségtorzulásokat, hanem inkább csak a normális fejlődést akadályozó konfliktusokat. Ezeknek az ellentétes erőnek, konfliktusoknak a kifejeződése lehet a tünet, amely lehet múltbeli fejlődési zavar, a fejlődést átmenetileg akadályozó neurotikus epizód, ritkább esetben a gyermeki személyiséget deformáló, a fejlődést megakasztó kifejezett betegség, neurózis." Nemes Livia /Akadémiai Kiadó 1974./

A kóroktani szemlélet nem alkalmazható minden fenntartás nélkül a gyermekkori pszichés zavarokra, és nagyon is kérdéses, hogy betegségnek tulajdoníthatók-e a gyermek fejlődését megzavaró kisebb-nagyobb zökkenők. Ugyanakkor könnyen megállapítható, hogy a szubjektív és az objektív kifáradás nem jár mindig együtt. Minél kisebb a gyermek, annál kevésbé ismeri a fáradtság érzetét. Gyakran lehet látni elmerülten játszó 5-6 éves gyermeket, aki játék közben szinte egyik percről a másikra alszik el.

Neurotikus gyermekeknél viszont gyakran fordulhat elő fáradtságérzés objektív kifáradás nélkül. Sem a szubjektív, sem az objektív kifáradás nem azonos azzal, amikor a gyermekek - utánozva a felnőtt panaszait - fáradtságról beszélnek, tényleges fáradtság nélkül. Ugyanakkor a fentebb jelzett e-

setben a meghatározott helyzetbe került gyermek nem ébred tudatára annak, hogy miért tapasztalja fizikai vagy szellemi erőinek csökkenését, miért találja tevékenységét nehéznek, s miért van rossz hangulata.

Az utóbbi években a gyakorló pedagógusok egyre többet foglalkoznak a nevelés folyamatában felmerülő pszichés ártalmak megelőzésével, leküzdésével, minthogy napjainkban világszerte - így hazánkban is - növekszik a pszichoterápiára szoruló gyermekek száma.

A mentálhigiénés gondoskodás szorosan összetartozik az iskolára előkészítés feladatainak megoldásával, mert ha a gyermek egészséges idegrendszerrel, kiegyensúlyozottan lép az iskolába, jól viseli el az ottani megterhelést, eleget tud tenni tanulmányi kötelezettségeinek.

Az óvodában nagy gondot fordítanak a gyermek testi ép-ségének megvédésére /gondozási feladatok/, de még nem tesznek meg - gyakran a magas gyermeklétszám miatti nehézségek következtében - mindent a lelki egészségvédelem érdekében. Pedig a fiatal személyiség rendkívüli plaszticitása következtében a mentálhigiéné a gyermekkorban tudja a legjobb eredményeket elérni, mert a pszichoszomatikus változások a fejlődésnek ebben a szakaszában következnek be a leghamarabb.

A helyes profilaxis szempontjából rendkívül fontos felismerni azt az időszakot, amikor a gyermek fejlődése rendellenes irányba kezd fordulni. A normálistól elhajló személyiség - fejlődésmenetnek a kezdeti fázisában, akár szomatikus, akár pszichés területen nyilvánul meg eleinte a primer ártalom hatására kialakult zavar, megfelelő irányba terelése lényegesen könnyebb feladat, mint amikor a személyiség már

jól-rosszul alkalmazkodott a körülményekhez, és fejlődésének iránya a normálistól eltérő, nemkívánatos irányba fordult. Minél régebben halad a személyiség-fejlődés menet rendellenes irányba, annál lassabban és nehezebben lehet a személyiség struktúrában a kívánatos helyzetet újra kialakítani. Ezért fontos a megnyilvánuló zavarok korai diagnózisa.

A fáradtság tünetei sokfélék és egymással összefonódottan jelentkeznek. A gyermeki fáradtság külső jelei közé sorolhatjuk azokat a megnyilvánulásokat, melyek arra utalnak, hogy csökken a figyelem, nehezebbé válik az emlékezet, a képzelet, a gondolkodás tevékenysége, bizonytalanabbá válik a cselekvés. Ugyancsak a fáradtság tünetei közé tartozik a türelmetlenség, a kedélyállapot változása és a fokozott érzékenység. E tünetek mögött egy objektív jelenség áll: az idegrendszer befogadó tevékenységének átmeneti vagy tartós gyengülése.

Már a fáradtság sok külső jelzése, tünete arra utal, hogy ezen állapot csökkenti az egyén teljesítőkéességét, rontja közérzetét és kedvét, ez gátolja a továbbiakban megkezdett tevékenységének menetét, gördülékeny végrehajtását. Az egyes részterületeket tartósan érintő, károsító hatások a pszichikus folyamatok, állapotok és tulajdonságok integrálódásának folyamatában gátlóan fellépve retardációt idézhetnek elő, ami a személyiség diszharmonikus fejlődéséhez vezethet. Ezért a fáradtság szindrómáinak jelentkezésénél célszerű figyelembe venni az életkörülményeket is, a sajátos helyzet mérlegelésével összefüggésben.

Napjainkban a felgyorsult növekedés bizonyítottan po-

pozitív szerepet játszik az ember testi és pszichikus fejlődésében. A gyermekek általában intelligensebbek, teljesítményeik magasabbak, mint a korábbi normák szerint fejlődő gyermekeké. Ugyanakkor, ezen pozitív jelenségek mellett egyre szélesebb körben merül fel az akcelerált területek arányának értékelése. Ezzel párhuzamosan a retardáció külső és belső okainak feltárására törekvés válik egyre jellemzőbbé, továbbá a konpenzáció lehetőségeinek felkutatása.

A retardáció lehet testi, szellemi, szociális, vagy ezek kombinációja. A gyermekkori retardáció lényeges jellemzője, hogy bármelyik területen lép fel, általában a többi területre is kiterjed, ennek eredményeként az irreverzibilis retardáció foka is kialakulhat. Ugyanakkor a kisebb-nagyobb reverzibilis retardációval induló gyermekek nagy hányada napjainkban nem tudja kiegyenlítani visszamaradottságát, retardációjuk stabilizálódik.

Nagy József szerint a retardáció elleni küzdelem fő szinterének az iskolakezdés előtti életkornak kell lennie. Korunk egyik fontos felismerése, hogy e probléma megoldása elsősorban a prevenciótól remélhető. Az irreverzibilis retardáció általában a 3-4 éves korban előzhető meg, a reverzibilis retardáció stabilizálódásának a megelőzése pedig hozzávetőlegesen 4-6 éves korban lehet a legeredményesebb. A szerző szerint a korrekció bizonyos életkoron túl már kevesebb eredményt ígér, ezért a prevenciót ebben az életkorban előtérbe kell állítani.

Közismert a mindennapi életből, hogy a fáradtság ingerültté, türelmetlenné tesz. Amikor a fáradt szülők munka után hazaérnek gyakori, hogy türelmetlenek, nyugtalanok:

tehát a fáradt gyermekek ugyanazokat a tüneteket észlelik rajtuk, mint amelyek náluk is gyakoriak, így a megerősítés következtében a velük társuló magatartásformák könnyen rögződött szokásokká válhatnak.

A környezet determináló szerepét elvben elismerjük, de napi, családi bontásban kevésbé szoktuk vizsgálni, mert előfordulhat, hogy tömegmérésekben érzékeny pontokat érintünk. Azonban éppen ezért fontos a szülői felelősség részleteire is ráirányítani a figyelmet. Ugyanis az intézmény legkorszerűbb reformjai is megbukhatnak, ha a szülői ház tömegesen bocsát a nevelési intézménybe mentálhigiéniesen károsodott, fáradt, ebből eredően játékoságot veszített gyermekeket.

A kedvezőtlen környezetből kikerült gyermekek általánosságban alacsonyabb szintű eredményt érnek el az egyéni és a csoportos intelligenciatesztekben /s ez a hátrány a korral együtt nő/. Olyan készségek nélkül kerülhetnek az iskolába, amelyek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy megbirkózzanak az elsőéves tananyaggal; beszédképességüket tekintve viszonylag fejletlenek; hallási és látási differenciáló képességük nem felel meg a kívánt szintnek.

A napirend pontos betartása kicsi kortól a magatartás szervezettségére nevel. Ez teszi lehetővé az egészségügyi, valamint a nevelési-oktatási feladatok komplex megvalósítását és az erőteljesebb fizikai, értelmi és érzelmi megterhelés elviselését. Ebből a széleskörű feladatkörből a továbbiakban kiemelhetjük: a helyesen kialakított és a következetesen betartott napirend önfenntartására, következetességre és pontosságra nevel, ami az iskolai ismeretszerzés jelen-

tős feltétele. Éppen ezért: "Ügyelni kell arra is, hogy a gyermek óvodai és otthoni napirendjét összehangoljuk. A gyermek napirendjét a szülő napirendjével is össze kell egyeztetni. Pl. ha az anya korán kezd dolgozni, tehát a gyermeket korán kelti fel, akkor őt kell először lefektetni a csoportban ebéd után, vagy ha korán fejezi be a munkát az anya, korán jön a gyermekért - korábban kell ébresztetni, elsőnek uzsonnát adni neki stb. Természetesen az ilyen jellegű napirend összeállítása csak rendkívül jó óvoda-család kapcsolat mellett valósítható meg." Vera Iszakovna Dobrejcer /Óvodai Nevelés 1973./

Mint fentebb említettük, a fáradtság objektív tünetei a gyermek különféle teljesítményével vannak szoros összefüggésben. A fáradtság hatására fellépő figyelemzavarok a teljesítmény pontatlanságában realizálódnak, s ezek tartóssá válása zavart idézhet elő a gyermek önértékelésében, önmagához való viszonyában. Ugyanis ha a teljesítmény egy meghatározott normahatár alatt marad, akkor a kudarc jelentkezik. A gátlás terjedésével küzdő gyermek abba a furcsa helyzetbe kerül, hogy olyan követelményekkel /magatartási, teljesítménybeli/ szemben vall kudarcot, amelyeket pihent állapotban tudna teljesíteni. Tehát a végrehajtás folyamatában jelentkező hiányosságról van szó, amely előzőleg kialakult készségek mellett is megnyilvánulhat. A gyakori sikertelenség következtében elbátortalanodott gyermek végül is aktíve kitér a feladat elől, amivel aztán a kiesések még nagyobbak lesznek. Ennek a circulus-viciosusnak a megelőzése nagyon fontos, mégpedig elsősorban azzal, hogy a kudarcot, amely azzal fenyeget, hogy krónikussá válik,

idejekorán felismerjük és kellő segítséggel megszüntessük.

A jó profilaxishoz szükséges, hogy a gyermek mindennapi élete folyamán az őt ért ingerek intenzitásban, minőségben és mennyiségben ne haladják meg aktuális toleranciaszélességét. Továbbá fontos még a helyes profilaxis megvalósításához, hogy e kérdésekről a társadalom minél szélesebb körét felvilágosítsuk, neveljük.

Mindezek érdekében alapvetően szükséges feltárnunk azokat a személyiség változásaiban rejlő, lényeges elemeket, melyek a 3-10 éves gyermekek intellektuális fejlődésének folyamatában a sajátos életmód és életritmus hatására alakultak ki és megítélésünk szerint kiemelten nyomon követhetők.

A témakör ugyanis összetett, ezen belül valamennyi komponens bemutatását nem tekinthetjük feladatunknak, csak azokat az általános szempontokat érintjük, melyek a vizsgálat célkitűzésein belül szerepelnek.

4. A vizsgálat célkitűzései

Témaválasztásunkban az a cél vezetett, hogy kimutassuk: a sajátos életmódon belüli életritmus milyen módon hat a 3-6, illetve a 6-10 éves koru gyermekek intellektuális fejlődésére, milyen tüneteket vált ki náluk, s mennyiben járul hozzá ahhoz, hogy a későbbiek során a "hátrányosabb helyzetűek" kategoriájába kerüljenek.

Célszerűnek tűnt, hogy az intellektuális fejlődés köréből kiemeljük az óvodáskor figyelem- és emlékezeti tulajdonságai fejlődésének problémáját. A figyelem pszichikus

folyamatának és tulajdonságainak kiemelését lényeges sajátosságai miatt láttuk indokoltnak. "A figyelem a tudat valamennyi megismerési folyamatának oldala, mégpedig az az oldala, amelyben azok mint az objektumra irányult tevékenység jelennek meg." Sz.L. Rubinstein /Akadémiai Kiadó 1964./ A lelki folyamatok mindegyikében megtalálható a személyiségnek a világhoz, a szubjektumnak az objektumhoz, a tudatnak a tárgyhöz való viszonya. Ez a viszony a figyelemben nyer kifejezést. Ugyanakkor a figyelem együtt jár a pszichikus folyamatok strukturájának változásával, irányított tevékenységgé való átalakulásával. A figyelem jelenléte irányítja a pszichikus folyamatok áramlását, ami által létrejön a figyelemre jellemző irányultság.

A figyelem szelektív szenzibilizációja függ az idegrendszer általános állapotától. Így a fáradtság hatására a figyelem pszichikus folyamatában változás következik be. Ugyanakkor a figyelem által irányított tevékenység minősége mérhető és értékelhetővé tehető, ami a folyamat hatásának regisztrálását ily módon megkönnyítheti.

Az értelmi fejlettség jelentős jegye a szándékos és tartós figyelemre való képesség. Az iskolaérett gyermek számára követelmény, hogy figyelme legalább 15'-ig képes legyen ráirányulni a figyelem tárgyára. A dekoncentrált gyermek szétszórt figyelme nem teszi lehetővé, hogy az alapismerteket megszerezze, valamint pszichikus folyamatainak további fejlődését sem. Mivel a figyelem mindig valamilyen pszichikus folyamathoz kapcsolódik, így megfelelő fejlettségi szintje feltétele az iskolai tevékenységnek.

Az emlékezet pszichikus folyamatának kiemelése ugyan-

csak célszerűnek tűnt vizsgálatainkon belül: ugyanis az iskolai ismeretelsajátítás, előmenetel szoros összefüggésben van az emlékezettel. Radnai Béla - vizsgálatokból levont következtetések alapján - jellemzőnek ítélte, hogy az emlékezet és az előmenetel korrelációs koefficiense több mint egyharmaddal nagyobb számban jutott kifejezésre, mint az előmenetel és a logikai összefüggésekben való jártasság koefficiense. Anélkül, hogy például a megértés szerepét csökkenteni akarnánk - hiszen emlékezet és a megértés egymással is a legszorosabb kapcsolatban, kölcsönhatásban van - a közvetett uton való megismerésben, tanulásban tudomásul kell vennünk az emlékezet nagy szerepét. Az iskolai anyag megtanulása abban jut végső soron kifejezésre, hogyan tudja azt a tanuló felidézni /akár elméleti, akár gyakorlati alkalmazás során/.

Az óvodáskor vizsgálatain belül a fentieket figyelembe véve emeltük ki a figyelem és az emlékezet pszichikus folyamatait és tulajdonságait, amelyek megítélésünk szerint csak elvileg helyezhetők előtérbe, a vizsgálat célkitűzéseinek megfelelően a két folyamat szoros összefüggésben értékelhető és kerül elemzésre a pszichikum többi területeivel: folyamataival, állapotaival és tulajdonságaival.

Ennek megfelelően a vizsgálat célkitűzései az alábbiak szerint alakultak:

a/ Óvodáskorban regisztrálható hatások a figyelem és az emlékezet területén.

b/ A váltakozó életritmus hatása az iskolaérettségre.

c/ Kisiskolás korban jelentkező kihatások a tanulmányi előmenetel és a magatartás terén.

5. Munkahipotézis

Feltételezésünk szerint a 3-6 éves gyermekek figyelem és emlékezeti folyamatain belül lényeges különbség tartható fel a váltakozó és az egyenletes életritmusu gyermekek relációjában.

Ebben az esetben a természetes életritmusukban tartósan megzavart gyermekek intellektuális fejlettségi szintje egyénenként és átlagosan nem felel meg az iskolaérettség kritériumainak.

Következésképpen a kisiskolás korban a teljesítményt és a magatartást befolyásoló, jelentős tényezőként értékelhetjük a folyamatosan kiegyensúlyozatlan életritmus hatását.

6. Elővizsgálatok a vizsgálati terv kialakításához

A pedagógiai pszichológia a gyermek fáradtságát három tényezőre vezeti vissza:

- a/ Alkati tulajdonságok,
- b/ iskolai /óvodai/ hatásrendszer,
- c/ otthoni életkörülmények.

E három tényező kölcsönösen kiegészíti egymást, ennek ellenére - vizsgálataink célkitűzéseit figyelembe véve - a két utóbbit helyeztük előtérbe. Az alkati tulajdonságok körébe tartozó gyenge testi fejlettségű, vérszegény, gyenge ellenállóképességű gyermekek megközelítően azonos számban tartoztak úgy a kiegyensúlyozott, mint a váltakozó életritmusu gyermekek körébe, így az alkati tulajdonságok a két

utóbbi tényező vizsgálatát és összehasonlítását tekintve elhanyagolhatónak tűntek.

Az óvodás koru gyermekek napirendjét vizsgálva az óvodai hatásrendszer és az otthoni életkörülmények relációjában előzetes felmérést végeztünk a Szarvasi Óvónőképző Intézet hallgatóinak szakmai gyakorlatán. 11 városi és 11 falusi óvodában végzett megfigyelést és interjut 22 hallgató, Békés, Csongrád és Szolnok megye területén, az alábbi szempontok, illetve kérdések alapján:

- 1/ Az óvoda nyitvatartási ideje /től - ig/.
- 2/ Reggel 7 óráig hány gyermek érkezik az óvodába /heti átlagot figyelembe véve/.
- 3/ A korán /7 óráig/ érkező gyermekeket lefektetik-e?
Ha igen, abban az esetben hány óráig pihennek?
- 4/ Önállóan ébred-e a korán kelő gyermek a korai órákban?
- 5/ Esti lefekvéskor általában rövid idő múlva alszik el, vagy több időre van szüksége az elalváshoz?

A vizsgált 22 óvodában - heti átlagot tekintve - 288 gyermek érkezett reggel 7 óráig az intézménybe. Közülük mindössze 4 gyermeket fektettek le érkezés után, és fél nyolcig biztosították számukra a pihenés feltételeit.

Az Óvodai Nevelés Programja ugyanakkor előírja: "A reggelenként rendszeresen korán érkező gyermekeket, különösen a kiscsoportosokat, beérkezésük után helyes lefektetni."

ONEP /1971./ Sajnálatos módon - szervezési nehézségekre hivatkozva - ez a mozzanat gyakran elsikkad, vagy amennyiben átmenetileg megkísérlik, többnyire az a tapasztalat alakul ki, hogy pihenésüket a korai órákban megszakító óvodás gyer-

mekek az intézménybe érkezés után már nem tudnak elaludni, többségük kényszernek érzi a pihenést.

A kérdéses 288 gyermek önálló ébredésével kapcsolatban 4 szülő adott pozitív értelmű választ: szerintük - ha nem is rendszeresen - de gyakran előfordul, hogy gyermekük felébred, mielőtt ébresztésére sor kerülne, többnyire a szülők korábbi tevékenységéből eredő zajingerek hatására.

A vizsgált gyermekek nagy többsége /82 %/ rövid idő múlva elalszik az esti fektetés után, azonban még így is magasnak értékelhető azon gyermekek aránya /18 %/, akiknek hosszabb időre van szükségük az elalváshoz, illetve a védőgátlás elterjedéséhez. Náluk a túlfáradásnak az a stádiuma tételezhető fel, amikor a védőgátlás elterjedése már aggasztónak ítékelhető akadályokba ütközik.

A fejlődő szervezet restitúciójához hosszabb passzív pihenésre van szükség, így a gyermek alvásszükséglete nagyobb, mint a felnőtté. Az óvodáskorú gyermek napi alvásszükséglete 3 éves korban meghaladja a 13 órát; 4-5 éves korban 12 óra körül van, de az iskolába lépéskor sem lehet kevesebb mint 11 - 11 és fél óra.

Jelentős helye van az otthoni tényezők között a kevés alvásnak, ami tulajdonképpen ok és következmény is egyben. A késői órákba nyúló tv-nézés nagyban hozzájárul a gyermeki alvás elégtelenségéhez, mivel a védőgátlás elterjedését akadályozza az ingerek pihenési időre is kiterjedő, intenzív hatása. Másnap a fáradtan ébredő gyermek a korai órákban indul az óvodába, ahol ingergazdag környezetben játszik, tanul, gyermeki munkát végez, sétál stb. Mindezekhez a tevékenységformákhoz kevésnek bizonyul azonban figyelmének energiatar-

taléka, ami általános pontatlansághoz, gyakori türelmetlenséghez vezet, a továbbiakban pedig teljesítménye részleges vagy teljes kudarcához. A kudarcélmény negatív hatását gyakran átélő gyermek szorongásossá válik, s ennek következtében gátolttá, gyakran cselekvésképtelenné.

További felmérést végeztünk a január-február hónapra kiterjedő szakmai gyakorlaton Szolnokon a Mátyás király uti Óvodában, ahol folyamatosan megkérdeztük a gyermekeket: hányan nézték meg a televízióban a Ványa bácsi és a Boszorkány című filmet, valamint az Egy óra múlva itt vagyok című magyar filmsorozatot. A szóbeli interjút az óvoda mindhárom korcsoportjában elvégeztük. A vizsgálat eredménye a következőképpen alakult:

Hetek:	Korcsoport	Létszám:	Akik nézték:	Százalék:
1.	Nagy csoport	20	9	45 %
	Középső csoport	12	5	41 %
	Kiscsoport	15	6	40 %
2.	Nagy csoport	22	8	36 %
	Középső csoport	20	6	30 %
	Kiscsoport	16	4	23 %
3.	Nagy csoport	20	6	30 %
	Középső csoport	15	9	60 %
	Kiscsoport	22	6	27 %
4.	Nagy csoport	22	8	36 %
	Középső csoport	23	7	30 %
	Kiscsoport	18	9	50 %
jan. 26.	Nagy csoport	20	4	20 %
	Középső csoport	18	6	33 %
	Kiscsoport	20	4	20 %
febr. 11.	Nagy csoport	18	5	27 %
	Középső csoport	16	4	23 %
	Kiscsoport	15	5	33 %
Középérték:				34 %

Amint a demonstrált adatokból kitűnik, az óvodába járó gyermekek 34 %-os átlaga nézte meg a televízió esti műsorait. A középső csoportban végzett, kiegészítő megfigyelések során egyértelműen kirajzolódott, hogy a gyermekek játékában reprodukálódtak a megtekintett filmek eseményei. Az Egy óra múlva itt vagyok című film után, a délelőtti játékidőben a fiúk nagy része eljátszotta az üldözést, a menekülést, a lövöldözést. Ennek hatására fokozott izgalmi állapotba kerültek, nyugtalanná váltak, aminek következtében a foglalkozáson el-elkalandozott a figyelmük, izegtek-mozogtak. A foglalkozás befejezése után többen folytatták a megkezdett játéktémát. A témához kitartóan ragaszkodó gyermekek /6/ többsége /4/ nem aludt el a rendelkezésükre álló pihenési időben.

Ezek a gyermekek szinte kitapintható módon jelentkeztek a fáradtságnak mint oknak és következménynek a tünetei. A késői lefekvéssel megrövidült pihenési idő következtében a fáradtan kezdett, majd felfokozott hangulatban végzett tevékenység a központi idegrendszer fokozott serkentettséghez vezetett, ami akadályát jelentette a továbbiakban - a délutáni pihenés során - a védőgátlás kialakulásának.

A pszichikum és a személyiség egésze kedvező fejlődésének feltétele többek között a szervezet vegetatív igényeinek jó kielégítése is, a folyamatosan megfelelő életmódon belül: a megfelelő táplálkozás; az elegendő pihenés, alvás-mennyiség; a megfelelő mozgáslehetőség. Az első alakváltozás időszakában, a nyulási periodusban különösen nagy jelentősége van mindezeknek, melyek közül ki kell emelni a kellő

pihenés, a kellő alvásmennyiség fontosságát - ugyanis a helyes táplálkozásra napjainkban már széles körben gondjuk van a szülőknek és az óvodának.

A pihenésigény kielégítése ma még nem áll kielégítő mértékben az érdeklődés fókuszában. Egyes intézmények életrendjének alakításán belül sem fektetik rá a megfelelő hangsúlyt. Ennek illusztrálására három dunaujvárosi óvodai csoport napirendjéből emeltünk ki néhány, általunk lényegesnek ítélt időszakot:

- a reggeli gyülekezési időt;
- az ebédidőt;
- az ebéd utáni pihenési idő kezdetének és befejezésének időpontját, illetve a közöttük lévő időszakot.

IV. sz. Napköziotthonos Óvoda Dunaujváros

Kiscsoport

	<u>Tavasztól-őszig:</u>	<u>Téli:</u>	<u>Nyáron:</u>
Gyülekezés-játék	5 ³⁰ - 8 ³⁰	5 ³⁰ - 8 ³⁰	5 ³⁰ - 8 ¹⁵
Ebéd	12 - 12 ⁴⁰	12 - 12 ⁴⁰	12 - 12 ⁴⁰
Pihenés	13 - 15	13 - 15	13 - 15

Középső csoport

	<u>Tavaszi-ősz</u>	<u>Téli</u>	<u>Nyári</u>
Gyülekezés-játék	5 ³⁰ - 8	5 ³⁰ - 8	5 ³⁰ - 8
Ebéd	12 - 12 ³⁰	12 - 12 ³⁰	12 - 12 ³⁰
Pihenés	12 ⁴⁵ -14 ⁴⁵	12 ⁴⁵ -14 ⁴⁵	12 ⁴⁵ -14 ⁴⁵

Nagycsoport

	<u>Tavaszi-ősz</u>	<u>Téli</u>	<u>Nyári</u>
Gyülekezés-játék	5 ³⁰ -8 ²⁵	5 ³⁰ - 8 ²⁵	5 ³⁰ - 8
Ebéd	12 ¹⁵ -12 ⁴⁵	12 ¹⁵ -12 ⁴⁵	12 ¹⁵ -12 ⁴⁵
Pihenés	13 - 14 ⁴⁵	13 - 14 ⁴⁵	13 - 14 ³⁰

A kiemelt három időszak áttekintése alapján megállapíthatjuk, hogy mindhárom korcsoportba 5 óra 30 perctől érkeznek a gyermekek. /Sajátos mindezek mellett, hogy egyik korcsoportban sem reggeliznek 8 óra előtt, sőt a kiscsoportos gyermekek fél órával később kapják meg reggelijüket a középső és a nagycsoportos gyermekeknél! / Az ebédidő kezdete a kis- és a középső csoportban 12 óra, a nagycsoportosok 15'-cel később kezdik az étkezést. Az időpontok összehasonlításánál fel kell figyelni arra, hogy az 5 óra 30 perckor intézménybe érkező gyermekek fáradtak, köztük a kiscsoportosok kimerültek a déli étkezési idő megkezdésére.

Az Óvodai Nevelés Programja kiscsoportban 2 1/2; középső csoportban 2; nagycsoportban 1 1/2 óra ebéd utáni pihenőt ír elő. Ha összehasonlítjuk a követelményeket a három korcsoport napirendjének tervezésével, megállapítható, hogy kiscsoportban 1/2 órával kevesebb időt biztosítanak az előírtnál a gyermekek pihenésére; a középső csoportban egyezik a tervezés a követelménnyel; nagycsoportban 1/4 órával meghosszabbítják a pihenési időt. Tekintettel a korai érkezésre, a hosszabbítást indokoltnak tartjuk; az előírással egyezőt elfogadhatónak; azonban - éppen a 3 évesek korcso-

portjában - a pihenési idő fél órával történő megrövidítését károsító hatásúnak ítéljük.

Az óvodáskorú gyermekek általában 20 órakor kezdik meg az éjszakai pihenést /ha nem nézik tovább a tv műsorát/, az 5 óra 30 perctől 6 óráig történő intézménybe érkezéshez legalább 4 óra 30-tól 5 óráig ébredniük kell. Ennek megfelelően 8 1/2 - 9 órai éjszakai pihenésre van lehetőségük, amely mindhárom korcsoportba tartozó gyermekek számára inkább az óvodai pihenési idő meghosszabbítását, mint a rövidítését indokolja - mégpedig az ebédidő előbbi megkezdésének biztosítása révén.

A fent rögzített tényanyag kapcsán meg kell említenünk, hogy az exponált óvoda körülményeit, adottságait és kialakított napirendjét - az ipari centrum valamennyi óvodáját tekintve - jellemzőnek ítéljük, mivel azonos körülmények és feltételek mellett működnek, irányításuk és szervezésük ugyancsak megközelítően azonos.

Szóbeli tájékoztatásunkra még a további információt kaptuk: a korán érkező gyermekek számára nem tudnak külön helyiséget biztosítani a pihenéshez, így az érkezés után esetenként lefektetett gyermekeknek nincs lehetőségük csendben pihenni, még kevésbé elaludni.

A pihenés, a restitúció alatt az elfáradás jelenségei megszűnnek, mert az elfáradás okai is megszűnnek. Elfáradás után mindig szükséges, hogy megfelelő nyugalmi időszak álljon a szervezet rendelkezésére /óvodáskorban átlagosan napi 12 - 12 1/2 óra/, ami alatt a restitúció végbemehet. Ennek a nyugalmi időszaknak a hiányában nem egyenlítődnek ki az elfáradás okozta változások, és érvényesülhetnek annak káros

hatásai.

A jól működő óvoda kedvezően egészítheti ki az otthon hatását. Ezzel szemben, ha a környezet nem elégíti ki a gyermek szükségleteit, vagy káros hatásoknak teszi ki őt, idegműködési zavarok jelentkezhetnek a gyermeknél /pl. otthoni - óvodai napirend/. Továbbá a nevelés egyrészt azzal járul hozzá a lelki fejlődés rendellenességeinek vagy a káros és nemkívánatos elváltozások megelőzéséhez, hogy széleskörű szervezői intézkedéseket foganatosít a fejlődő személyiség védelmére és fejlesztésére.

7. A feltáró tevékenység keretében alkalmazott fő- és kiegészítő módszereink

A módszerek kiválasztásánál elsősorban alkalmasságukat tartottuk szem előtt, a továbbiakban pedig azt, hogy milyen lehetőségek, feltételek álltak rendelkezésre a kutatás kivitelezéséhez. Az óvodai tevékenység vizsgálatainál célszerűnek ítéltük a természetes kísérletet, mert ez a kísérleti forma a gyermek természetes tevékenységének /játék, munka, tanulás/ folyamatában zajlik le. E módszer alkalmazása folyamán a vizsgált gyermekeket meghatározott tevékenységi feltételek közé állítottuk, amelyek különböző reakciókat váltottak ki. A természetes szituációkban konstruált feltételek mellett a tervszerűen működtetett, független változók következtében fellépő hatásokat, teljesítményeket regisztráltuk.

A váltakozó életritmus iskolaérettséget befolyásoló hatásának vizsgálatához 1969/70-ben a Réti László által még

ideiglenesen alkalmazhatónak tartott Strébel-féle vizsgálati szempontok alapján állítottuk össze a metodikát. Ugyanis ezeken belül megtalálható a megismerő tevékenység tulajdonságai megállapításának igénye; a mozgás és cselekvés; a beszéd fejlettségi szintjének vizsgálata; a feladat- és kötelességtudás, a kitartás és a társas alkalmazkodás vizsgálata.

Vincze László a burzsoá gyermeklélektani törekvések szelekcióra törekvését vizsgálva még feleslegesnek tartotta az iskolaérettség vizsgálatát, mivel ez szerinte azt a lát-
szatot kelti, mintha az iskolázáshoz valami különös, rend-
kívüli tehetségre, képességre lenne szükség. Olyasmire, ami minden gyermek sajátja. Véleménye szerint a tehetségeseket állítják így szembe az átlagosokkal. Megítélése alapján van azonban a kérdésnek egy másik oldala is, amit a pedagógiai gyakorlat mutat felénk. "Előfordul ugyanis, hogy "épkézláb" gyermekek - még azt is feltételezve, hogy az iskola megfelelő feltételeket biztosít nekik - nem tudnak helytállni az iskolában. Elsősorban az ilyen "problematikus" gyermekeknél lehet helye a pszichológiai vizsgálatoknak. A tapasztalat azt mutatja, hogy ezeknél a gyermekeknél is mindig objektív nehézségekből adódik pszichikus uton is, mintegy áttételesen a probléma. Az o b j e k t i v n e h é z s é g e -
k e t k e l l t e h á t m e g k e r e s n i, hogy segíteni lehessen a gyereken." Vincze László /Tankönyvkiadó 1967./

Vincze László szerint a Réti László által alkalmazott Strébel-módszer között egy sincs, amelynek megoldásához nem lenne szükség előzetes gyakorlásra, tanításra, nevelés-

re, azaz a gyermekek megfelelő foglalkoztatására. Ezeket a feltételeket már a vizsgálataink időszakában folyó óvodai nevelés során fel kellett tételeznünk, figyelembe véve az óvoda megalapozó jellegét. Vág Ottó szerint: "...az óvodai oktatás során elsősorban azokat az ismereteket, készségeket és képességeket kell fejleszteni, amelyek megkönnyítik számára, hogy megállja helyét az iskolában." Vág Ottó /Tan-könyvkiadó 1967./

A vizsgálatokat kizárólag óvodába járó, illetőleg már előzően óvodába járt gyermekek körében folytattuk.

Szolnoki kontroll-vizsgálataink során, 1973-ban már főként a Szabó Pál által összeállított metodikát alkalmaztuk, amely figyelembe veszi a testi alkalmasság mellett az értelmi fejlettséget; az erkölcsi-értelmi kritériumokat. A közösségi életbe történő beilleszkedés kérdéskörén belül megfigyeléssel igyekeztünk feltárni az érzelmi jelenségeket és megnyilvánulásokat.

Az 1973/74. tanév első felében öt dunaujvárosi általános iskola alsó tagozatos, napköziotthonos tanulója előmeneteléről és magatartásáról a nevelők számára kiadott, kérdőíves felméréssel gyűjtöttünk tényanyagot. A felmérésben szereplő tanulók kivétel nélkül, óvodás kortól kezdődően a nevelési-oktatási intézmények korai ügyeletének részvevői voltak. Köztük kiemelten foglalkoztunk az általunk már óvodás korban is vizsgált gyermekekkel, akiknek létszáma az életkor növekedésével párhuzamosan 25 %-os csökkenést mutatott /4 fő/.

A főként alapozó tárgyak tanulmányi eredményeire vonatkozó kérdéseket a magatartás és a szorgalom értékelését

tükröző érdemjegyek feltüntetésének igényével egészítettük ki. A feltett kérdésekre a megfelelő válaszokat az általános iskolák dokumentációs anyagából /osztályozó napló/ gyűjtötték ki a napköziotthonos csoportokat irányító nevelők. Ily módon igyekeztünk kiküszöbölni a kérdőívek tartalmán belül gyakori, fenntartással értékelhető válaszok jelentkezését. Végül rövid jellemzésekkel egészítették ki a kérdőívek anyagát az illetékes nevelők. Ezen értékelések a tanulók társas-közösségi kapcsolataira, a napköziotthonban tanúsított magatartására és a családlátogatások tapasztalataira vonatkoztak. Következésképpen: az empirikus alapggyűjtés fő módszereként a természetes kísérletet, a tesztet és a kérdőíves felmérést választottuk.

Kiegészítő módszerként a megfigyelés és az exploráció került alkalmazásra.

Az ily módon összegyűlt tényanyag demonstrálja az óvodás és a kisiskolás korban regisztrált hatásokat, az egyenlőtlen életritmusban élő gyermekek körében végzett vizsgálatok és az egyenletes életritmusú gyermekek összehasonlítása alapján.

A dokumentáció táblázatokban és grafikonokban, továbbá jegyzőkönyvekben került rögzítésre.

8. Az értékelés módszerei

A minőségi elemzést mennyiségileg alátámasztó adatok alapján törekedtünk elvégezni, feltevéseinket mennyiségi mutatókkal igazolni.

Ennek megfelelően a mennyiségi értékelés módszereként

százalék-, középérték és szóródásszámítást alkalmaztunk.

A teljesítmények értékelését szolgáló pontrendszer összeállítása során a következő problémák vetődtek fel:

A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a pontozási rendszerek többnyire szubjektiveknek bizonyulnak. Nagy József szerint az általunk ismert pontozási rendszerek elméletileg megalapozatlanok, ezért még a "legraffináltabb" használatukon belül több kevesebb szubjektivitás csuszhat be.

A teljesítmény minősége bonyolult, sok elemből álló, különböző nehézségű tevékenység eredményeként jön létre. Összetettsége, elemeinek különböző jellege miatt az egész teljesítmény minőségének megállapítása csak közvetett uton, speciális eljárásokkal valósítható meg. Ezért a teljesítmény elemzésének egyik előfeltétele az összetett teljesítmények alternatív egységekre bontása.

"Az alternatív egységek...olyan elemi teljesítmények, amelyek minőségéről minden kétséget kizáró egyértelműséggel ...állapítható meg: jó, kifogástalan, rossz, hibás, hiányzik, stb." Nagy József /Magyar Pedagógia 1966./

A fentieket figyelembe véve, a megoldandó feladatok összeállításán belül elemi követelményeket határoltunk el, hogy a részteljesítményekből az összetett jellegű, egész teljesítmény minőségét megállapíthassuk. Az alternatív egységek lebontása során figyelembe vettük a Strébel-féle szinptomaértékeket, melyek a feladatok elvégzéséhez szükséges képességek körét is tartalmazták.

A továbbiakban a megvizsgált 20 tanuló homogén jellegű alternatív egységének számát egyenlőnek vettük a hibátlan és a hibás alternatív egységek összegével. Miután a kifogás-

talánul megoldott részteljesítményekre 1, a hibásakra pedig 0 pontot adtunk, ezen adatok birtokában az alábbi formula segítségével kaptuk meg a különböző egységek százalékos eredményét:

$$\sum t_e = \frac{\sum a_1}{\sum a} \cdot 100, \text{ melyben } t_e \text{ a teljesít-}$$

ményt; a_1 a hibátlan alternatív egységek; a pedig a homogén alternatív egységek számát jelöli.

A minőségi értékelés érdekében a kapott eredmények pontos rögzítését, leírását helyeztük előtérbe, továbbá tartalmi csoportosítást végeztünk a "fáradt" és a "pihent" gyermekek körében, végül a feltáró módszerek alkalmazásával nyert eredmények összehasonlítását végeztük el, a vizsgálat célkitűzéseinek szem előtt tartásával. Az eredmények általánosítása során aktuális szakirodalom felhasználására törekedtünk, ami egyuttal lehetővé tette eredményeinknek másokéval történő összevetését is.

9. A mintavételi gyermekanyag bemutatása; a vizsgálatok szervezése

Munkahipotézisünkől kiindulva, a vizsgálatok szervezésénél a longitudinális formát helyeztük előtérbe, amely alkalmas arra, hogy a mintavételi gyermekcsoport fejlődésének mutatóit hosszabb időn át regisztrálva segítse elő a változó életkorú gyermekcsoportok pszichikus folyamatainak, állapotainak és tulajdonságainak elemző értékelését. Ugyanakkor az életkori keresztmetszet módszerével törekedtünk a

pszichikus tevékenység - fejlődés általános tendenciája feltárására.

Vizsgálataink köréből szándékosan kizártuk azon gyermekeket, akik az átlagosnál nehezebb anyagi körülmények között élnek, alkatilag gyengék, fejletlenek, vagy ingerszegény környezetük miatt tartoznak a hátrányos helyzetűek közé. Központba helyeztük viszont az olyan gyermekeket, akik ipari centrumban élnek, szociális körülményeik átlagosak vagy annál jobbak, viszont a szülők váltakozó munkakezdése következtében felborul az óvodás, a továbbiakban a kisiskolás korban a kívánatos, stabil életritmus, valamint jelentkezik az elfáradás a sajátos körülményrendszerével összefüggésben.

Helyzetképszerű feltárás és összehasonlítás céljából ipari települések óvodai csoportjaiban kezdtük el a tájékozódást, majd a vizsgálatokat az 1966/67-es tanévben, Dunaujvárosban.

Mindenek előtt számszerű felmérést végeztünk az ipari település óvodáiban, az intézményekbe korai órákban /5 óra 30 perctől 7 óráig/ érkező gyermekek létszámának megállapítására. Ezt a létszámot: 152 folyamatosan korán érkezett gyermeket tekintettük alapsokaságnak. A továbbiakban a véletlen mintavételt alkalmaztuk az azonos körülmények között működő óvodák körében, a vizsgálandó intézmény kiválasztására, a következő módon: a működő intézmények sorszámát kartonra írva "húztuk ki" a 7. sz. Napköziotthonos Óvoda kartonját, s ezzel vizsgálataink fő szinterét megállapítva, kiválasztottuk az óvoda gyermekközösségének azon rétegét, melyen belül a váltakozó életritmusban élő gyermekek körét el

tudtuk határozni.

Négy gyermek vizsgálatát a közelben működő 4. sz. Óvodában végeztük el kiegészítésül, mivel az alapsokaság /152 fő/ 10 %-ának /15-15 fő/ vizsgálatát ily módon tudtuk megszervezni: ugyanis a mintavételre kiválasztott intézményben a fentebb rögzített szempontok alapján "kiszűrt" vizsgálati csoportokban 13-13 gyermek vizsgálatát tudtuk elvégezni. A kiegészítő csoporthoz tartozó gyermekeket ugyancsak a véletlen mintavétel alapján választottuk ki a nagyobb létszámú csoportokból, valamint a kontroll-csoport összeállítására ugyancsak ezt a módszert alkalmaztuk úgy az alap-, mint a kiegészítő intézményben.

A pszichikus folyamatok közül a figyelem és az emlékezet területén végeztünk természetes kísérleteket és kiegészítő megfigyeléseket az óvodáskorú gyermekek körében, 1966/67-ben 30-30-as; 1967/68-ban 20-20-as létszámú gyermekcsoportokban.

A figyelenvizsgálatok céljára a vizsgálati napokat hétfő, szerda és szombat kimenésével állapítottuk meg, a héten belüli teljesítmény összehasonlítása érdekében. A kor szerinti teljesítmény összehasonlítása céljából a 3-4 és a 6 évesek korcsoportjában végeztünk kísérleteket és megfigyeléseket a vizsgálati és a kontroll-csoport relációjában.

A kísérleti napokon három időpontban kellett megoldani hasonló jellegű, de nem azonos feladatokat a kísérleti személyeknek: nyolc órákor; tíz órákor; tizenkét órákor, hogy az egy napon belüli /délelőtti/ teljesítményeket összehasonlíthassuk.

A longitudinális szempontokat figyelembe véve a továb-

biakban nyomon követtük azon gyermekek iskolakezdését, akiknek vizsgálatát 5-6 éves korban a mintavételre választott intézményben ill. a kiegészítő intézményben előzőleg elvégeztük. Megtehetjük ezt abból a körülményből eredően, hogy a vizsgált és a kiegészítő óvodák azonos felvételi körzethez tartoztak, így a Mező Imre Általános Iskola is, melynek napköziotthonába a vizsgált 20 nagycsoportos gyermekből 13-an felvételt nyertek az 1968/69-es tanévre. Mivel egy tanéven belül nem volt lehetőség az általunk kedvezőnek ítélt létszám vizsgálatára, ezért a további 7 gyermek vizsgálatát a véletlen kiválasztás módszerével az 1969/70-es tanév kezdetén végeztük el. /Ugyanis további tájékozódásunk alapján az 1968/69-es tanévben az ipari település beiskolázott első osztályos gyermekei közül 203 tartozott a változva korán ébresztett gyermekek közé./

A vizsgálatokat tanév kezdetén, szeptember 15-30-ig végeztük el 20 rendszeresen - már óvodás korából eredő - korán érkezett, az iskolai napköziotthon első osztályos csoportjába reggel hét óráig érkező gyermekek teljesítményének felmérésével. A vizsgálatokat a dunaujvárosi Mező Imre Általános Iskolában folytattuk.

Mivel a vizsgálatok egy településen belül, kizárólag szűkebb körben folytak, úgy tűnt, hogy a kapott eredmények nem jogosítanak fel szélesebb körű általánosításokra. Ezért a Dunaujvárosban nyert eredményeket 1973-ban Bögi Zsuzsanna másodéves óvónőképző intézeti hallgató szakmai gyakorlatán feltárt eredményeivel hasonlítottuk össze, aki Szolnokon ismét a kiegyensúlyozatlan életritmus hatásainak kitett, nagycsoportos koru gyermekek iskolaérettségét vizsgálta.

Munkahipotézisünk harmadik problémakörét - mely a tartósan ártalmazott gyermekek iskolai teljesítményét és magatartását érinti - kérdőíves módszerrel törekedtünk feltárni.

A kérdőíves felmérésben szereplő tanulók valamennyien - óvodás koruktól kezdődően - az intézmények korai ügyeletének váltakozó részvevői voltak. Nyomon követtük ezen belül az általunk már óvodáskorban vizsgált gyermekeket, s velük kiemelten foglalkoztunk magatartásuk és teljesítményük regisztrálása és elemzése kapcsán. Ezen gyermekek létszáma az életkor növekedésével párhuzamosan 25 %-os /4 fő/ csökkenést mutat. E tendencia néhány szociológiai összefüggés feltárására irányította figyelmünket a családi élet összetevőinek - mint oknak - elemzése során.

Vizsgálatainkon belül elsősorban mentálhigiénés szempontból közelítettünk a kérdéskomplexumhoz. Más kérdés - amelyre tanulmányunk végén kíséreljük meg válaszolni - hogy társadalmi viszonyainkon belül milyen feltételek és lehetőségek kínálóznak a károsító hatásokból eredő hátrányos helyzet prevenciójára.

II.

AZ ÉRTELMI FEJLŐDÉST BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK AZ ÓVODÁSKORBAN

Vizsgálati célkitűzéseinknek megfelelően, kiindulásként az óvodáskorú gyermekek figyelmének pszichológiai vizsgálatát végeztük el.

A természetes kísérletek keretében végrehajtandó feladatok mennyiségét és nehézségi fokát a "pihent" /hét órától érkezett/ gyermekek képességeihez viszonyítva választottuk meg. Ehhez alapul vettük az adott időszakban érvényben lévő Óvodai Kézikönyv követelményeit, melyeket standard értékeknek véve állítottuk össze a természetes kísérletek feltételeit és változóit. Az ily módon kialakított feladatokat valamennyi gyermek /a vizsgálati és a kontroll csoportban/ életkorának megfelelő játékos céllal és formában, kényszerítés nélkül, a tőle telhető mértékben oldotta meg.

A figyelem tulajdonságai közül: stabilitását, koncentrációját és terjedelmét; a szándékos észlelésen belül az analitikus megfigyelés eltéréseit vizsgáltuk és regisztráltuk.

1. A figyelem stabilitása a 6 évesek korcsoportjában

A figyelem tartósságával kapcsolatos feladat volt a 6 évesek korcsoportjában:

Két egymás alatt elhelyezett, vízszintes, 0,5 cm. szélességű sorban különböző formák kiszínezése /kör, háromszög, négyzet/.

Játékos cél: terítő készítése a babaszobába, színes

zászló és könyvjelző ajándékozás céljára.

Hétfőn a két sorban elhelyezett, különböző formák között található köröket kellett kiszínezni, szerdán a háromszögeket, szombaton a négyzeteket. Nyolc órákor kék színnel dolgoztak, tíz órákor sárgával; tizenkét órákor pirossal, hogy ezzel is változatosabbá tegyék a feladatot.

Sz.L.Rubinstein szerint, amíg a figyelem koncentrált-sága a valóság valamely oldaláról fennálló kapcsolat meglétét jelenti, s ennek a kapcsolatnak az intenzitását fejezi ki, addig a figyelem tartósságát az az időtartam határozza meg, amely alatt koncentrált-sága fennmarad, azaz a figyelem időbeli kiterjedése.

A figyelem tartóssága több feltételtől függ. Közöttük, mint leglényegesebbet említhetjük, hogy a tárgyban - amelyre összpontosul - új tárgyak és kapcsolatok merüljenek fel, benne a személyiség ki tudja bontakoztatni az észlelésben vagy a gondolkodásban rejlő tartalmat is. A tartós figyelemhez szükséges, hogy a tartalom változó elemeit a viszonyok összessége valamilyen egységben fogja át. A feladatlapok összeállításánál törekedtünk ezen szempontok figyelembevételére, amikor a gyermekeknek kiválasztást, összehasonlítást tartalmazó feladatokat adtunk, kerülve ezzel is a követelmény teljesítésének egyhanguságát, a manipulatív jellegét túllépve.

További feltételei még a figyelem tartósságának: a figyelem tárgyát képező anyag sajátosságai, a szubjektumnak az anyaghoz való viszonya, a szubjektum érdeklődésének foka az adott anyag iránt, végül a személyiség individuális sajátosságai. Az utóbbiak közül a leglényegesebb az a képesség,

amely a tudatos akaraterő segítségével igyekszik tartósan fenntartani a figyelmet egy meghatározott szinten még akkor is, ha a tartalom - amelyre a figyelem irányul - nem vált ki közvetlen érdeklődést, és annak a figyelem középpontjában való megőrzése bizonyos nehézségekbe ütközik.

Óvodáskorban a gondolat már egyre inkább reverzibilissé válik, megjelenik a gondolati invariancia és a rugalmas viszonyítás. Ez a fejlettségi szint teszi lehetővé számukra, hogy a feladatokat megértsék, emlékezetükben tartsák, s tevékenységüket nem hagyják abba mindaddig, amíg nem teljesítették a rájuk bízott feladatot.

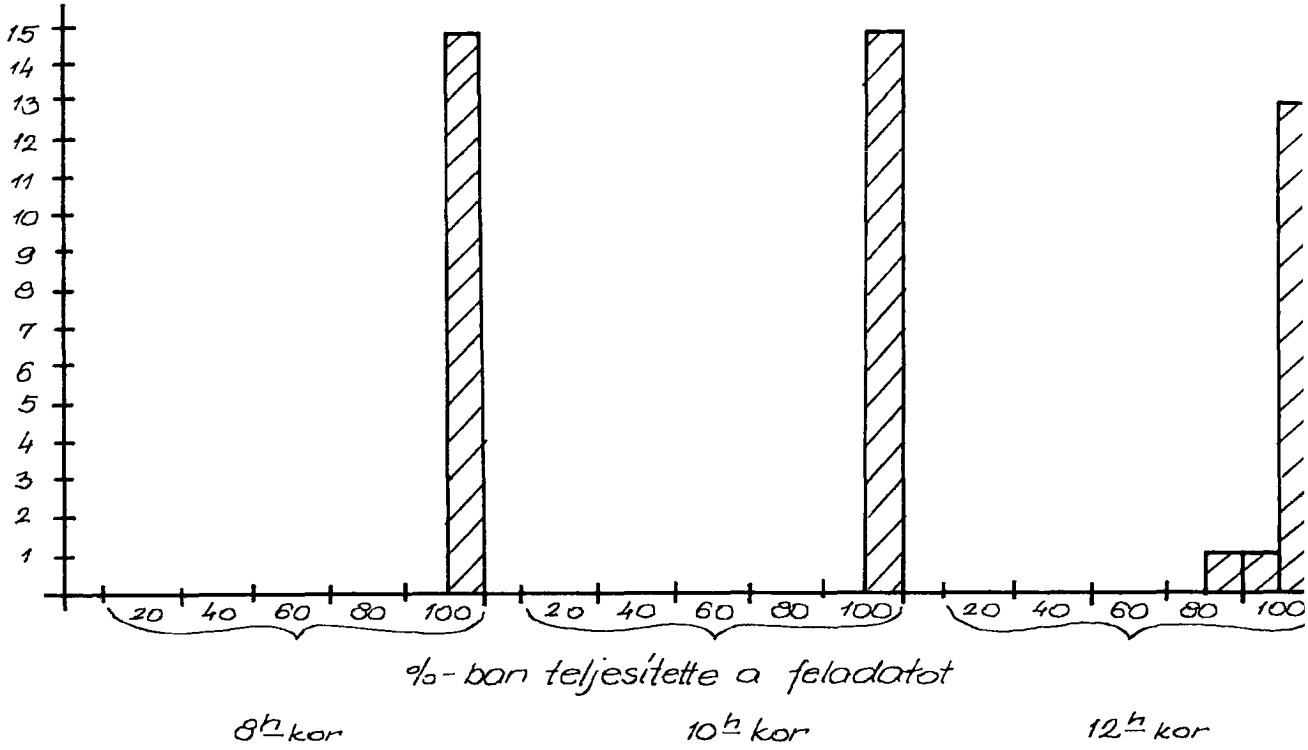
A fáradt csoport körében, a kiegészítő megfigyelések során az akarat, az önfegyelem terén nagy eltéréseket tapasztaltunk. A feladat minőségi teljesítésére koncentrált tevékenység folyamán a későbbiekben már magukat fékezni nem tudó gyermekek izegtek-mozogtak olyan mértékben /5 fő/, hogy csak távoli ültetéssel tudták viszonylag zavarmentesen befejezni a szombaton délben kapott feladatok teljesítését.

Mindezekon túl, a vizsgálati csoport érdeklődése fokozatos csökkenést mutatott a hét folyamán a feladat elvégzése iránt. Bár a tevékenység célja, a színhasználat és a formakiválasztás változatos gyakorlás feltételeit kínálták: körükben további motivációra is szükség volt a feladat vállalása és végrehajtása érdekében.

A szándékos figyelmet igénylő feladattartás időtartama nem haladta meg a 15'-et a pihent csoportban egy gyermeknél sem. A fáradt csoportban ugyanakkor 2 gyermek 20'-ig dolgozott - rövid elterelődésekkel - szombaton tíz órakor,

Szombat

A feladatot megoldó
gyermek száma

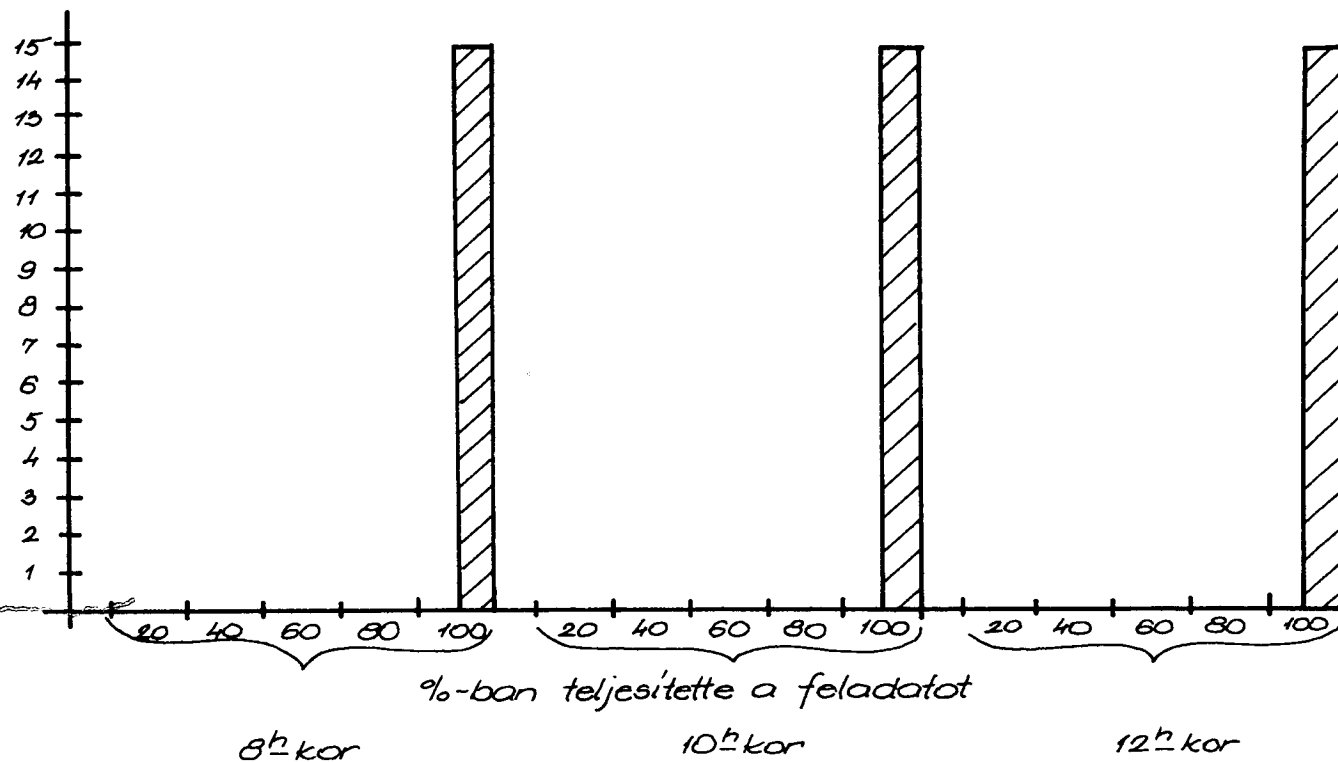
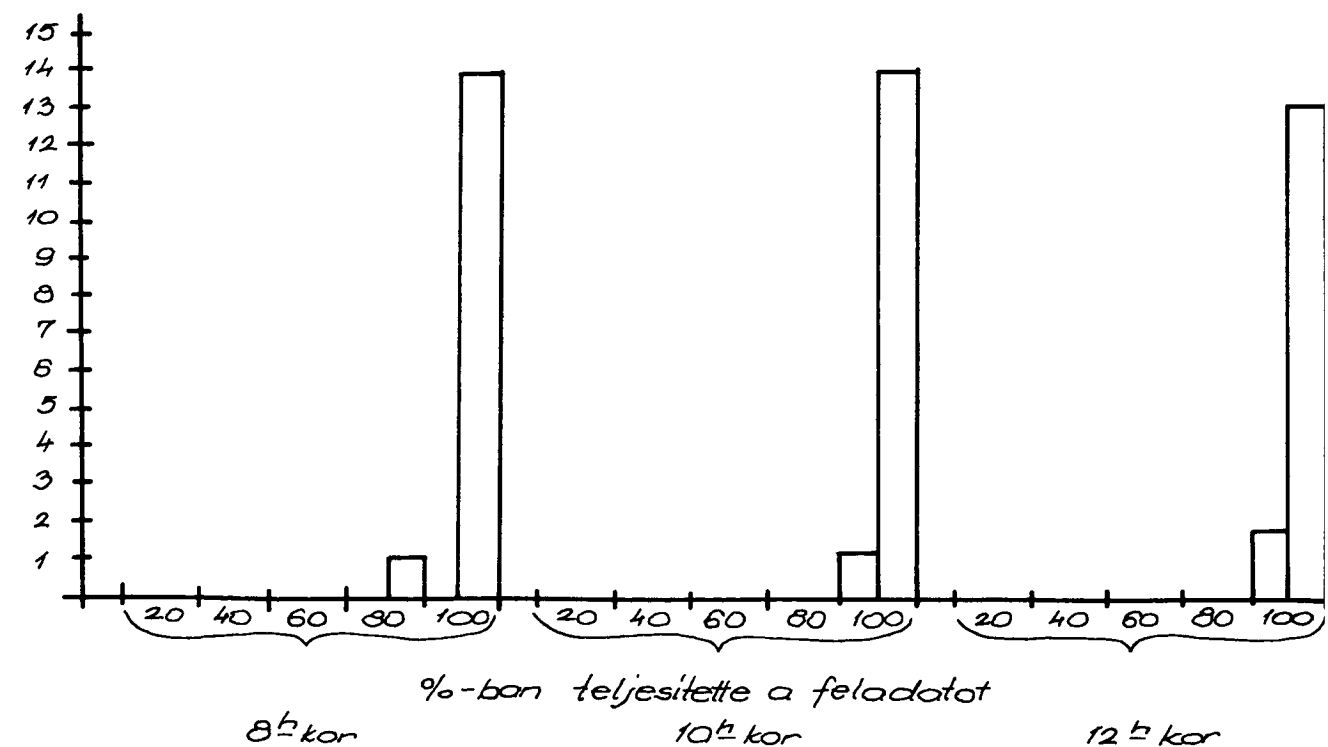
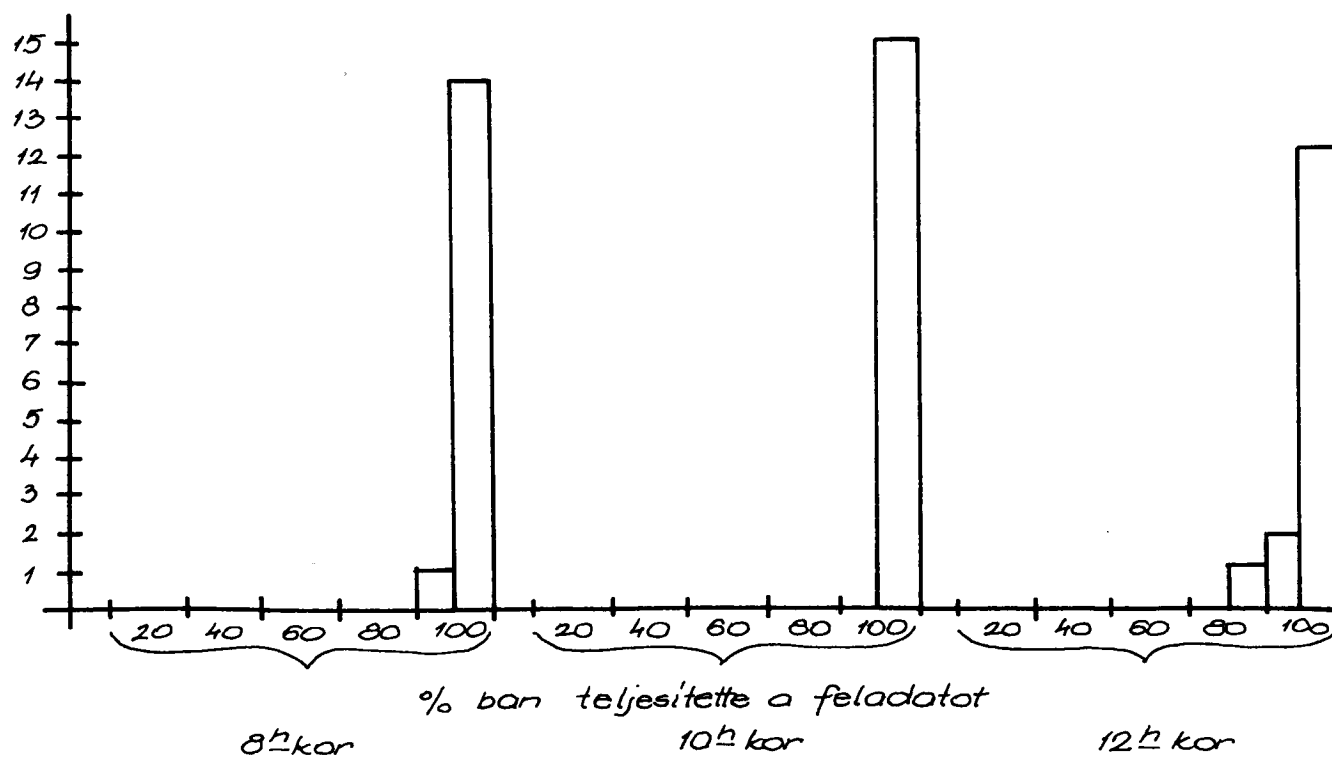
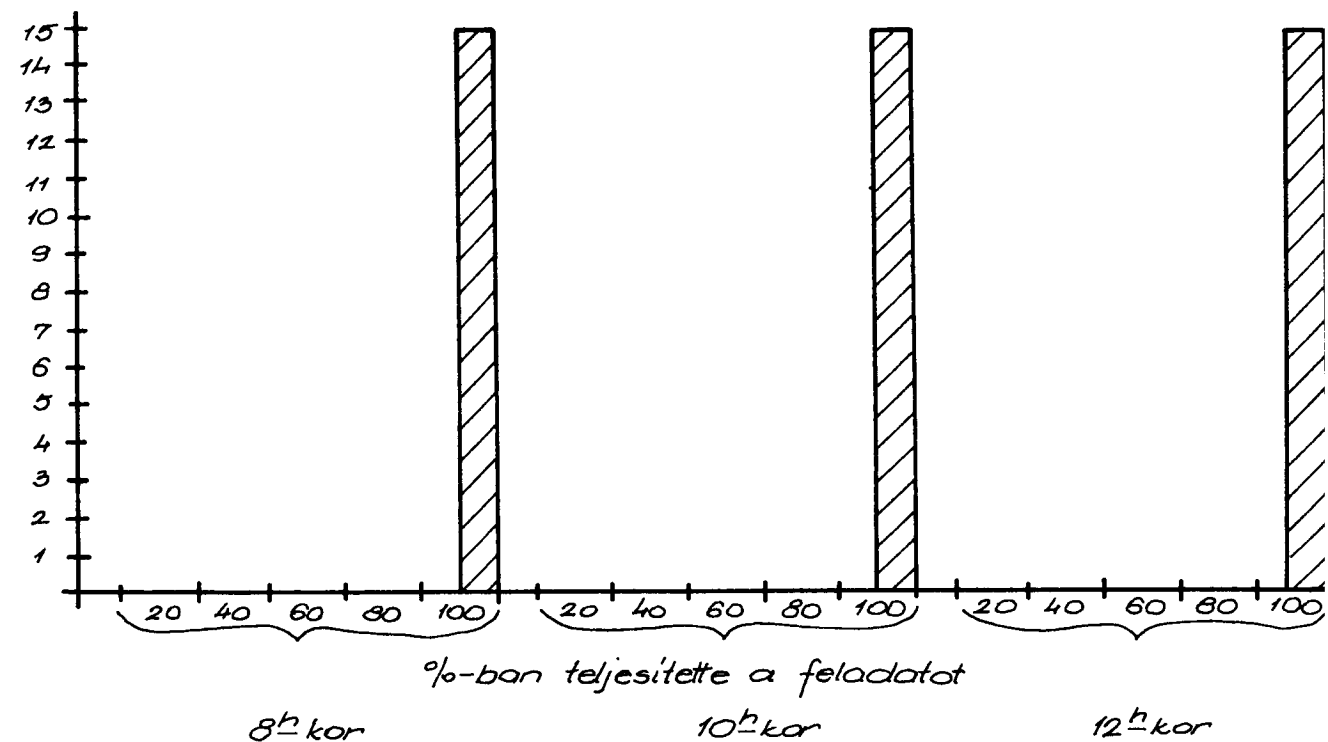

A figyelem stabilitása

6 évesek korcsoportja

Hétfő

 Pihentebb csoport
 Fáradtabb csoport

A feladatot megoldó
gyermek számSzerdaA feladatot megoldó
gyermek szám

a sárga színű négyzetek kiválasztásán és színezésén, a nyújtott 80; illetve 90 %-os teljesítmény eléréséig. Ezen gyermekek a déli órákban kapott feladattal 10 perc alatt "elkészültek", a minőségi követelmények közül kifejezetten csak a formakiválasztásra ügyelve. Náluk - ebben az időszakban - a színezést inkább csak felszínes firkálgatás jelentette, esztétikai igényesség nem volt észlelhető a munkájukban.

A szombat délben 100 %-os teljesítményt nyújtó, fáradt csoporthoz tartozó gyermekek igyekezettel vállalták és hajtották végre a feladatot. Többségüknél /8 fő/ a feladatlap első sorában még pontosság és türelem realizálódott, a második sor formakitöltésére ezen tulajdonságokat már nem ítéltük egyértelműen jellemzőnek.

Ha a megfigyelés alapján körvonalazódott helyzetkép tükrében további összehasonlítást végzünk a mellékelt grafikonon reprezentált teljesítmények körében, az alábbi tényanyagot rögzíthetjük: /1. sz. melléklet/

Hétfőn a 6 évesek korcsoportjának pihentebb csoportjában a vizsgált 15 gyermek hiánytalanul megoldotta a feladatot.

A fáradt csoportnál már a hét első napján nehézségek tapasztalhatók: nyolc órákor a 15 gyermek közül 1 már csak 90 %-ban teljesíti a feladatot. Tíz órára bizonyos alkalmazkodás figyelhető meg: a fáradtabb gyermekek is beszínezték valamennyi formát. Tizenkét órákor: /a fáradtság második szakasza figyelhető meg/ 15 gyermek közül 12-en nyújtottak 100 %-os teljesítményt; 2 gyermek 90 %-os; 1 pedig 80 %-os teljesítményt ért el.

Szerdán: bizonyos "belelendülés" tapasztalható. A pihentebb csoport továbbra is hiánytalanul elvégzi a feladatot mindhárom időpontban. A fáradt gyermekeknél tíz órákor már nem tapasztalható 100 %-os alkalmazkodás: mindhárom időpontban 1-1; illetve 2 gyermek csak részben teljesítette a feladatot.

Szombaton a pihentebb csoport körében a déli órákban jelentkezik csak hiányos teljesítmény: 1 - 1 gyermek 90 -, illetve 80 %-os eredményével.

A fáradt csoport a hét utolsó napján nyolc órától fokozatosan csökkenő teljesítményt produkál: akkomodáció a vizsgálat második időpontjában /tíz órákor/ sem tapasztalható.

A 6 évesek teljesítményének átlag- és szóródás értékei

Pihent csoport

		<u>Átlagteljesítmény:</u>	<u>Szóródás:</u>
<u>Hétfő</u>	8 órákor:	100 %	-
	10 "	100 "	-
	12 "	100 "	-
<u>Szerda</u>	8 "	100 "	-
	10 "	100 "	-
	12 "	100 "	-
<u>Szombat</u>	8 "	100 "	-
	10 "	100 "	-
	12 "	98 "	3,47

Fáradt csoport

<u>Átlagteljesítmény:</u>			<u>Szóródás:</u>
<u>Hétfő</u>	8 órakor:	99,30 %	1,25
	10 "	100 "	-
	12 "	97,33 "	4,28
<u>Szerda</u>	8 "	98,67 "	2,49
	10 "	99,33 "	1,25
	12 "	98,67 "	2,32
<u>Szombat</u>	8 "	99,33 "	1,25
	10 "	98 "	3,47
	12 "	97,33 "	4,28

Szembevetendő, hogy a teljesítmények átlagértékei nem mutatnak túl magas eltérést, azonban tekintettel a modulus szerdai és szombati változékonyságára, célszerűnek tűnt a szóródás relációs értékeinek áttekintése is.

Míg a pihent csoportnál a szombaton tizenkét órakor végzett mérés eredményezett szóródást /3,47/, addig a fáradt csoport teljesítménye az egész hét folyamán élénk variabilitást mutatott. Hétfőn és szombaton azonos a szóródás terjedelme: 1,25 - 4,28, azaz 1,24. Azonban amíg hétfőn tíz órakor még sikerül belelendülniük oly mértékben, hogy elérjük a pihent csoport teljesítményét /100 %/, addig szombaton fokozatosan növekszik a szóródás mértéke: 1,25 majd 3,47; végül 4,28-ra.

A szerdai átlag- és középeltérések értékei egyaránt a belelendülést követő fázisban kimutatható akarati megfeszítést, valamint a feladat végrehajtásában való tájékozottsá-

got tükrözik. A hétfőn még első alkalommal /nyolc órakor/ végzett feladatok változó célt tartalmazó, ujszerű, a gyermekek szükségleteit szem előtt tartó motivációja kellő hatást eredményezett: a gyermekek érdeklődéssel és - főként a pihent csoportban - megnyugtató kitartással végezték a kapott feladatokat.

A figyelem jelenléte együtt jár a pszichikus folyamatok strukturájának változásával. Jelenléte az észlelés folyamatában azt jelenti, hogy a személyiség nemcsak lát, hanem szemügyre vesz. A figyelem jelenti az átmenetet a folyamattól a célra irányuló tevékenységhez. Amennyiben a figyelem a fáradtság hatására gyengül, labilissá válik, a tevékenység célirányosságában is törés keletkezik, megingatva az akarat stabilitását a végrehajtás folyamatában.

A figyelem a gondolkodás folyamatát illetően azt jelenti, hogy felfigyelve rájuk, a személyiség aktív állásponthoz foglal el velük kapcsolatban, bekapcsolódik a kapott feladat megoldásába. A személyiség által elfogadott és előtte álló feladat egységes mederbe terelve gondolatait, a feladat elvégzésére összpontosítja azokat. A kapott feladatok különféle gondolkodási műveletek vállalását feltételezték: analízist, összehasonlítást, absztrakciót, általánosítást, konkretizálást stb. Ezek az aktív műveletek csakis a figyelem kellő koncentrálttsága és tartóssága mellett funkcionálhatnak eredményesen, ami belső feltételét jelentheti a sikeres, gyakorlati jellegű feladatmegoldásnak is.

A további feladatvállalás motiváló tényezője a sikerélmény, melynek elmaradása a vállaláson túlmenően, a végrehajtás minőségét rontó tényezővé válhat.

A 3-4 éves gyermekek figyelmének stabilitása

A figyelem tartósságával kapcsolatos feladat volt a 3-4 évesek korcsoportjában:

1 cm szélességű, vízszintes sorban, különböző formákból 5-5 darabot rögzítettünk, spontánul adódó elrendezésben. Hétfőn a két kis karikából álló formát kellett kiszínezni /az 5 darabból tetszés szerinti mennyiséget/; szerdán 5 négyzetet; szombaton az 5 körből ugyancsak tetszés szerinti mennyiséget.

Nyolc órákor sárga; tíz órákor kék; tizenkét órákor piros színnel dolgoztak.

Játékos cél: azonos a 6 évesekével.

A tájékozódó-kutató tevékenység az óvodáskorban szóbeli utmutatások alapján is szervezhető. Az észlelés folyamata ugyanakkor változáson megy át, mint az akarati cselekvések: tudatosan szabályozható, irányított akarati folyamattá válik.

A gyermek már viszonylag korán tud a jelentős emocionális töltéssel járó, elemi aktusok iránt többé-kevésbé folyamatos időn keresztül figyelmet tanusítani. A 3-4 éves gyermekek figyelmének játéktevékenységben kimutatható tartósságával kapcsolatban Sz.L.Rubinstein azt a következtetést vonja le, hogy az 50,3 perc tartósságu is lehet.

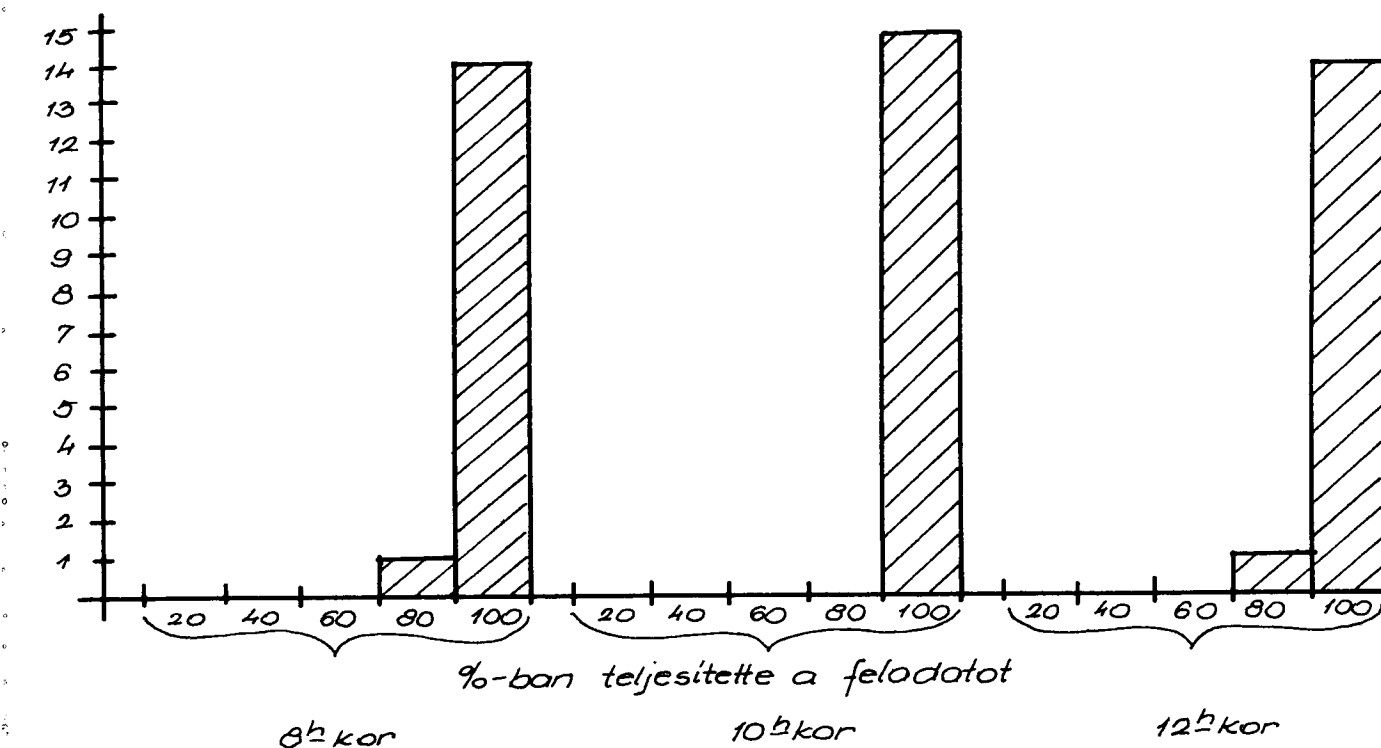
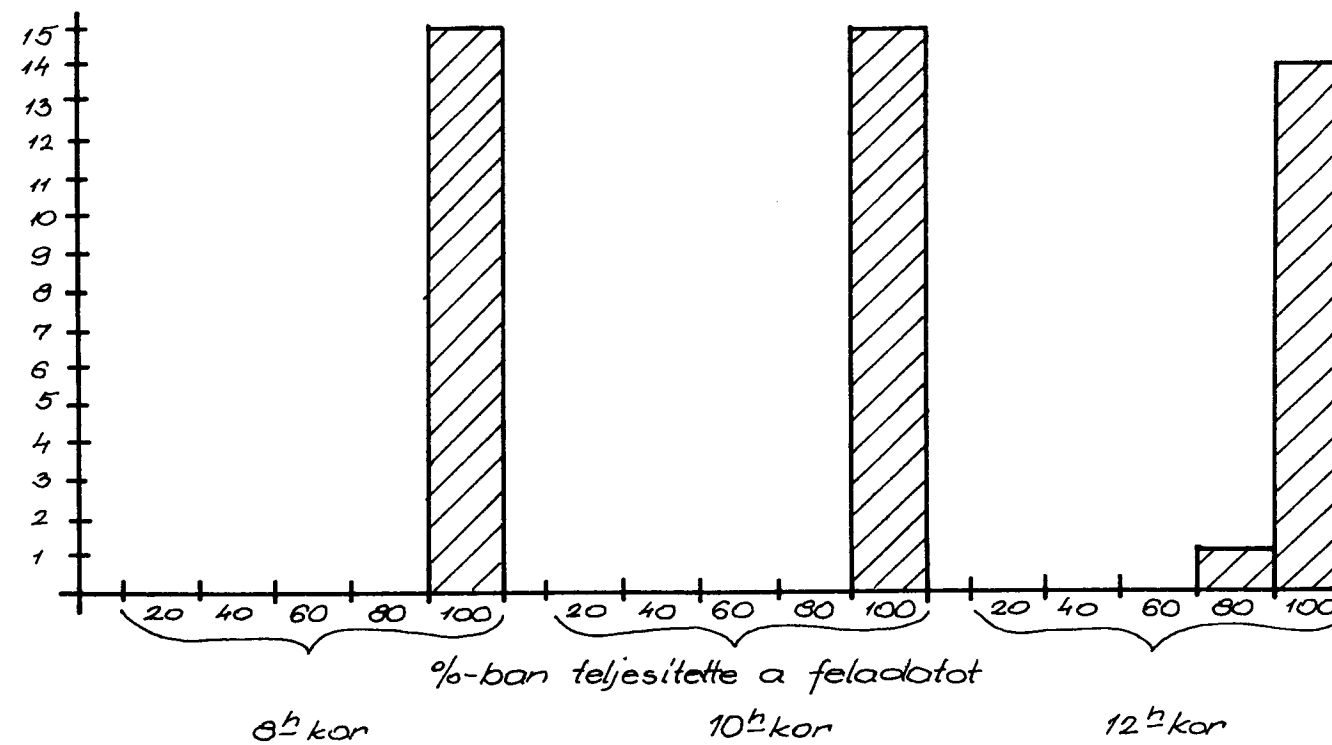
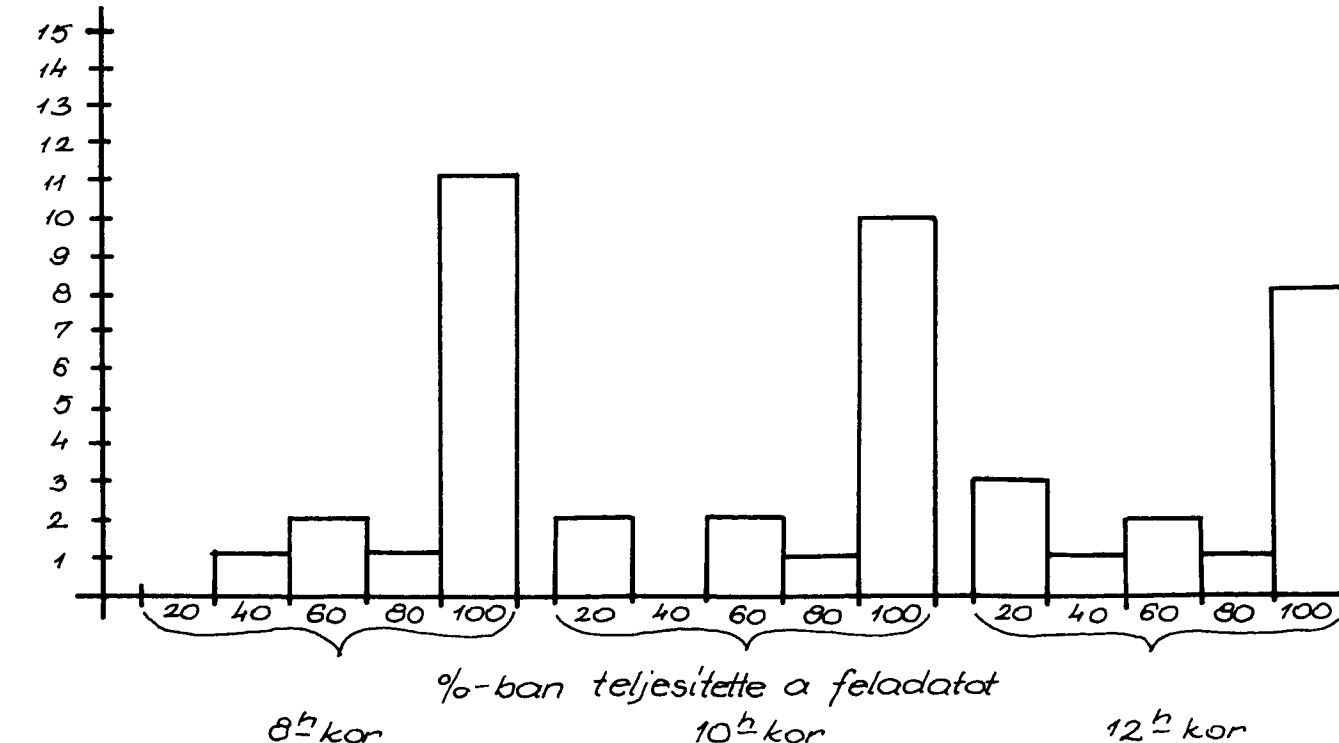
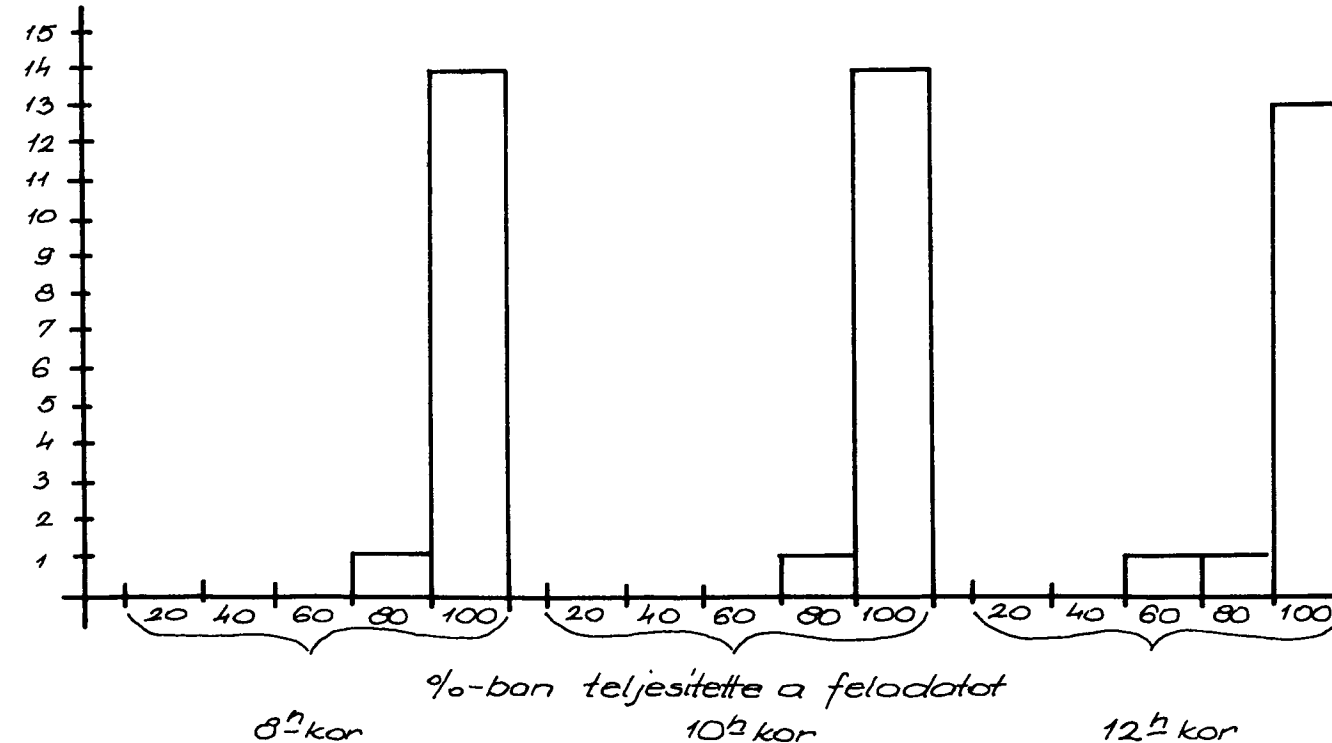
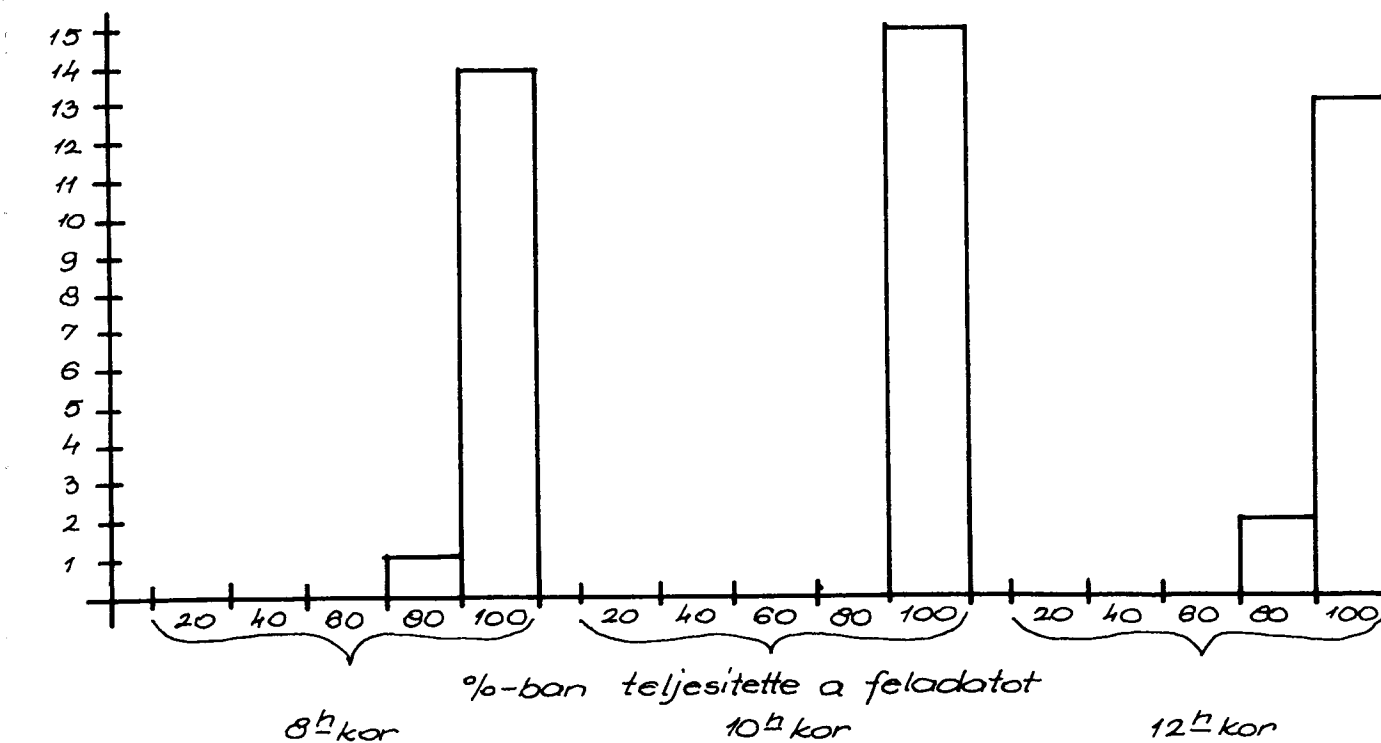
A feladat megjelölését - a fentieket figyelembe véve - törekedtünk játékos céllal összekapcsolni, hogy ezzel motiváljuk a gyermekeket a tevékenység iránti beállítódásra és teljesítésére. Az ajándékot édesanyjuknak, vagy kedvelt babájuknak készíthették.

A figyelem stabilitása

3-4 évesek korcsoportja

Hétfő

 Pihentebb csoport
 Fáradtabb csoport

A feladatot megoldó
gyermek számSzerdaA feladatot megoldó
gyermek számSzombatA feladatot megoldó
gyermek szám

Tekintettel a 3 évesek manipulativ tevékenységének viszonylag alacsony fejlettségi szintjére /szem és a kéz koordinációjának a hiánya/, a kiszínezendő formák felületét hőveltük a 6 évesekhez viszonyítva, mivel így nem igényelt kidolgozottság tekintetében túlzottan aprólékos munkát, ugyanakkor a kiválasztással járó követelményt csökkentettük 5-re.

A követelmény, illetve a célmegjelölés ilyen módosítása után a következő részeredményeket regisztrálhattuk:
/2. sz. melléklet/

Hétfőn nyolc órákor a pihentebb csoportból a feladat 80 %-át oldotta meg 1 gyermek, a többi 100 %-os feladatteljesítést produkált.

Tíz órákor akkomodáció észlelhető körükben: valamenynyien beszínezik a kijelölt formát.

Tizenkét órákor - azonos módon a nyolc órai teljesítménnyel - egy gyermek ismét 80 %-os teljesítményt produkál.

A fáradtabb csoportban a hét első napján még tapasztalható alkalmazkodás a délelőtti órákban, azonban tizenkét órákor már itt is 1-gyel kevesebb gyermek oldja meg a feladatot.

Szerdán a pihentebb gyermekeknél nyolc és tíz órákor is tapasztalható alkalmazkodás a hétfői teljesítményhez viszonyítva; tizenkét órákor ugyancsak tartják a hétfői szintet.

A fáradt csoportban fokozatosan csökkenő tendencia észlelhető, úgy az egy napon, mint a héten belüli teljesítményterén.

Szombaton következik be a pihentebb gyermekeknél a fo-

kozatos csökkenés.

A fáradtabb gyermekek teljesítménye a hét utolsó napján is szembetűnően alatta marad a pihentebb csoporténak és zuhanó tendenciát mutat.

A 3 évesek teljesítményének körében még az iskola előtti korcsoportnál is nagyobb mértékű variabilitás tapasztalható, így az átlagteljesítménytől eltérő szóródás meglehetősen változatos képet nyújt:

A 3-4 évesek teljesítményének átlag- és szóródás értékei:

Pihent csoport

	<u>Átlagteljesítmény:</u>	<u>Szóródás:</u>
<u>Hétfő</u>		
8 órakor	98,66 %	2,49
10 "	100,- "	-
12 "	98,66 "	2,49
<u>Szerda</u>		
8 órakor	100,- "	-
10 "	100,- "	-
12 "	98,66"	2,49
<u>Szombat</u>		
8 órakor	96,- "	6,93
10 "	94,67"	8,52
12 "	89,33"	15,65

Fáradt csoport

	<u>Átlagteljesítmény:</u>	<u>Szóródás:</u>
<u>Hétfő</u>		
8 órakor	98,66 %	2,49
10 "	100,- "	-
12 "	97,33 "	4,62
<u>Szerda</u>		
8 órakor	98,66 "	2,49
10 "	98,66 "	2,49
12 "	96,- "	6,93
<u>Szombat</u>		
8 órakor	89,33 "	15,65
10 "	82,67 "	23,33
12 "	73,33 "	29,33

A 3 éves gyermekek pihentebb csoportjában tapasztalható változékonyság a szóródás értékeinek relációjában, a vizsgálat hetének időszakában. Három mérés alkalmával 2,49; majd fokozatosan nő a szóródás mértéke a vizsgálat utolsó napján, szombaton. Ugyanakkor a hétfőn tíz órakor, majd a szerdán nyolc és tíz órakor kimutatható 100 %-os teljesítmények arra utalnak, hogy az alacsonyabb életkorú gyermekek pihentebb csoportjában az akkomodáció kitapintható módon létrejön, amennyiben a v.sz-eknek érzelmi töltésű feladatot kell megoldaniuk.

Bár a motiváció azonos volt a fáradt gyermekek csoportjában is /azonos időben, csoportosan végezték a feladatot/, a variabilitás és a szóródás értékeinek ugrásszerű

megnövekedése az egész hét folyamán szembetűnő.

A fáradt csoportban mindössze hétfőn tíz órakor nem mutatkozik szóródás, a további napokon és időpontokban széles ingadozást regisztráltunk. Míg a pihent csoportban a hétfőn tizenkét órakor jelentkező szóródás értéke 2,49, a fáradt csoportban azonos időpontban 4,62 az átlagos eltérés a teljesítményeken belül.

A pihent csoport szerdai első, valamint a második mérése alkalmával nem mutat teljesítménybeli szóródást, a fáradt csoportban ennek 2,49 értéke alakul ki: megegyezően a pihent csoport szerdai utolsó /tizenkét/órai/ vizsgálatának eredményével. A fáradt csoport szerdai, tizenkét órai teljesítményének szóródása ugrásszerűen megnövekszik: 6,93-ra, a hétfői harmadik "bemetszés" szóródásértékét 2,31-gyel túllépve.

A fáradt csoport szóródásértékei szombaton, a három időpontban 15,65 - 29,33; ugyanakkor a pihent csoportban 6,93 - 15,65-ig terjedő értékek mutathatók ki.

A regisztrált eredmények ill. értékek egyértelműen arra utalnak, hogy az alacsonyabb életkorú gyermekek - nagyfokú idegrendszeri plaszticitásuk ellenére - nehezebben alkalmazkodnak a fáradtság fokozottabb energiafelhasználást kiváltó és igénylő hatásaihoz, ezek kompenzálására csak minimális szinten képesek.

A figyelem koncentrációja terén regisztrált eredmények

A figyelem összpontosításának mértékét megfigyeléssel tártuk fel, a Beyrl-próba analógiájára. Egy-egy gyermek játékát 10-10 percig figyeltük és feljegyeztük, hogy figyel-

mük tíz percenként hányszor terelődik el valami másra.

A megfigyeléseket rendszeresen kedden, kilenc óra körül folytattuk, az elterelődéseket regisztráltuk.

/3. sz. melléklet/

6 évesek korcsoportja

Pihent csoport

10 percenként 0 elterelődés 2 gyermeknél, a megfigy.csoport 13 %-a

1	"	11	"	"	74 "
2	"	2	"	"	13 "

Átlagérték: 1 elterelődés

Fáradt csoport

10 percenként 0 elterelődés 1 gyermeknél, a megfigy.csoport 7 %-a

1	"	9	"	"	60 "
2	"	4	"	"	26 "
3	"	1	"	"	7 "

Átlagérték: 1,33 elterelődés

3-4 évesek korcsoportja

Pihent csoport

0	"	-	"	"	-
1	"	1	"	"	7 "
2	"	3	"	"	40 "
3	"	7	"	"	46 "
4	"	1	"	"	7 "

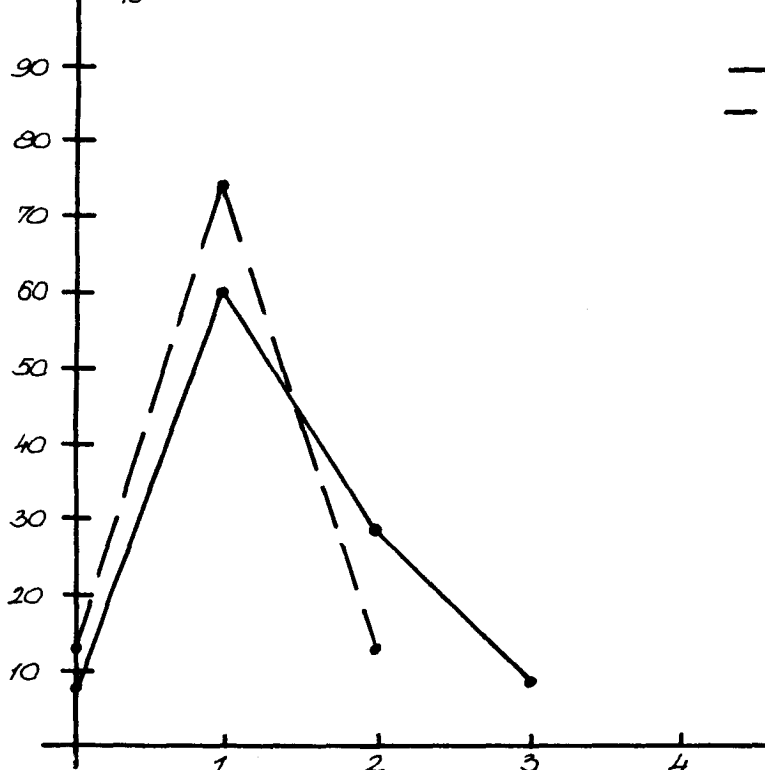
Átlagérték: 2,13 elterelődés

A figyelem koncentrációja

6 évesek korcsoportja.

A megfigyelt
gyermek

%

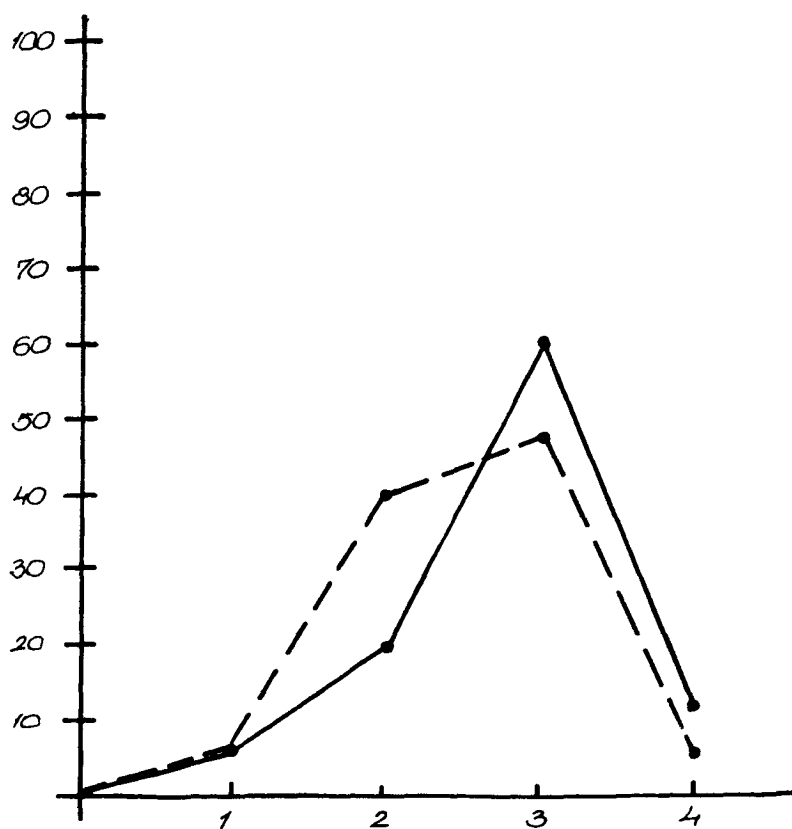
— fáradtabb csoport

- - - pihentebb csoport

Elterelődések száma 10 percentenként

3 évesek korcsoportja.

%

Elterelődések száma 10 percentenként

Fáradt csoport

0 elterelőds - gyermeknél, a megfigy. csoport - 3-a							
1	"	1	"	"	"	7	"
2	"	3	"	"	"	20	"
3	"	9	"	"	"	60	"
4	"	2	"	"	"	13	"

Átlagérték: 2,8 elterelőds

Sz.L.Rubinstein szerint a figyelem koncentrálttsága a valóság valamely oldalával fennálló kapcsolat meglétét jelenti, és ennek intenzitását fejezi ki. Ez alatt nem kifejezetten a figyelem szűk körét érti abban az esetben, ha a figyelemben az egyes elemeket értelmi kapcsolatok fűzik össze egymással. A gyermekek játéktevékenységében ezek az értelmi összefüggések felfedezhetők, ezért az elterelődsök kapcsán kifejezetten a más tevékenység, cselekvés, jelenség felé fordulást regisztráltuk.

A 6 évesek pihentebb csoportjában a megfigyelt gyermekeknek 74 %-a 1 figyelemelterelődsel játszott tíz perc időtartam alatt. A fáradt csoportnál ugyancsak a legmagasabb %-os teljesítmény az 1-es értékű eredmények körében jelentkezik /60 %/, azonban a kétszeri elterelődsök száma a pihentebb csoportéhoz viszonyítva megkétszereződött értéket mutat, valamint a háromszori elterelőds is megjelenik egy gyermeknél.

Beyrl az általa regisztrált skálán belül, 5-6 éves életkorban 1,1 elterelődsi értéket ítél jellemzőnek. Ezt vizsgálataink megközelítően igazolták a pihent gyermekek körében, 1-es értékű átlageredmény alapján.

A fáradt csoportban ugyanakkor 1,33-as átlagérték mu-

tatható ki, továbbá az abszolút variációs szélesség a pihentekhez /0,2/ viszonyítva megnövekszik 0-3-ra.

A 3-4 évesek korcsoportjában még szembetűnőbb a fáradt csoport figyelemelterelődéseinek száma. Ezen gyermekek 60 %-ának figyeleme tíz percenként 3-szor; 13 %-ának már 4-szer terelődik el valami másra.

Az elterelődések száma Beyrl alapján átlagosan 2,06 a 3-4 évesek korcsoportjában. Vizsgálataink során 2,13-as átlagértéket kaptunk a pihent gyermekek körében /az eltérés feltehetően a vizsgálati csoportok létszámbeli arányából adódik/. A fáradt gyermekeknél ugyanakkor 2,8-as átlagértéket regisztráltunk, ami viszonyítási értékünket /2,06-ot/ 0,74-dal lépi túl.

A 3-4 évesek korcsoportjában 0 - 4 a szóródás terjedelme, ami a fáradt és a pihent csoport körében azonosnak ítéltető. Ezen belül a 3 és a 4 elterelődéssel játszóké létszáma növekszik nagyon érzékletesen a fáradt csoportban: a háromszori figyelem elterelődéssel játszóké száma 2-vel; a 4 elterelődéssel játszóké száma 1-gyel növekszik a pihentekhez viszonyítva.

A figyelem koncentrációjára irányuló vizsgálataink eredményei megközelítően azonos értéket mutattak a pihent csoportokban a Beyrl-féle vizsgálatokkal. A kiegyensúlyozott életritmusban élő gyermekek körében jelentősen növekszik a figyelem koncentrációja az iskolai oktatást megelőző évben, ugyanakkor a fáradt csoport mindkét korcsoportjában egyértelműen a figyelem megnövekedett labilitása tárható fel, a klasszikus vizsgálat értékeinek relációjában.

A figyelem terjedelmén belül elért eredmények

A figyelem terjedelmének vizsgálata céljából mozgásos feleletet kaptak a gyermekek.

K.v. két felnőttméretű szék közé két darab vízszintesen elhelyezett zsinórt feszített ki a 6 évesek korcsoportjában. Az alsó zsinór a földtől 10 cm; a felső pedig 70 cm. magasságban volt. A felső zsinórra csengőt erősített.

Feladat volt: a két zsinór között átbujni oly módon, hogy átbujás közben, érintés következtében a csengő ne szóljon meg.

/4. sz. melléklet/

Pihent csoport:

8 órákor sikeres megoldás	12 a megfigyelt csoport 80 %-a
10 " " "	13 " " 87 "
12 " " "	10 " " <u>67 "</u>

Napi átl.érték: 78 %

Fáradt csoport:

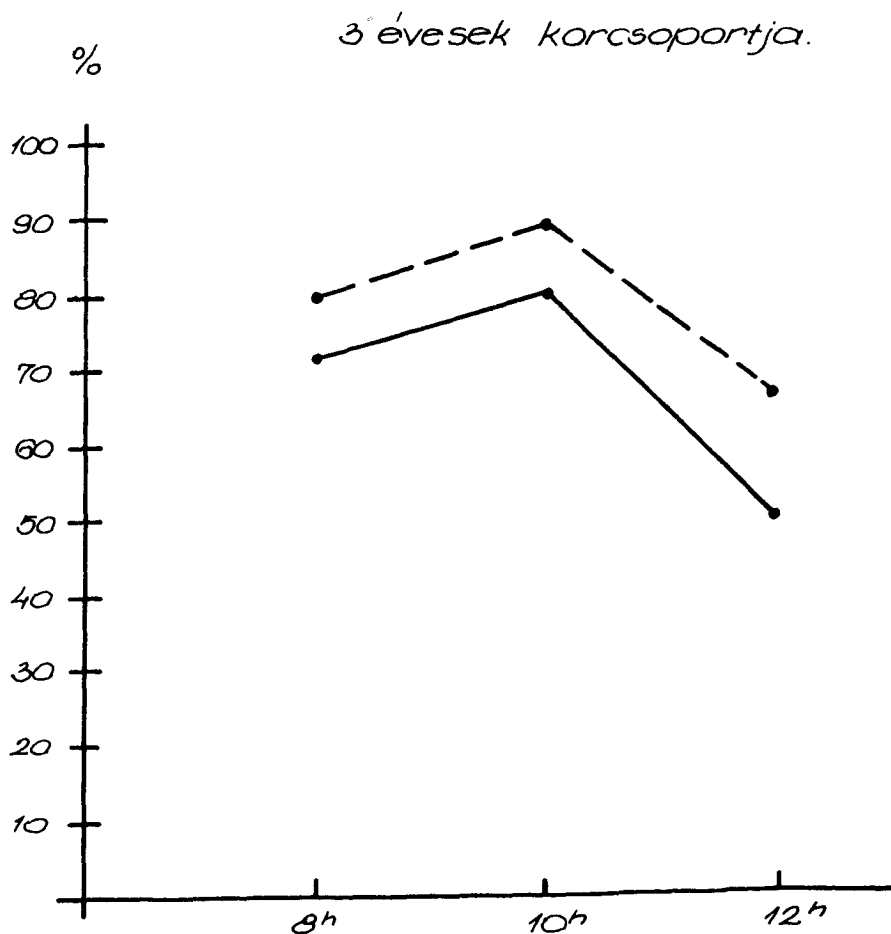
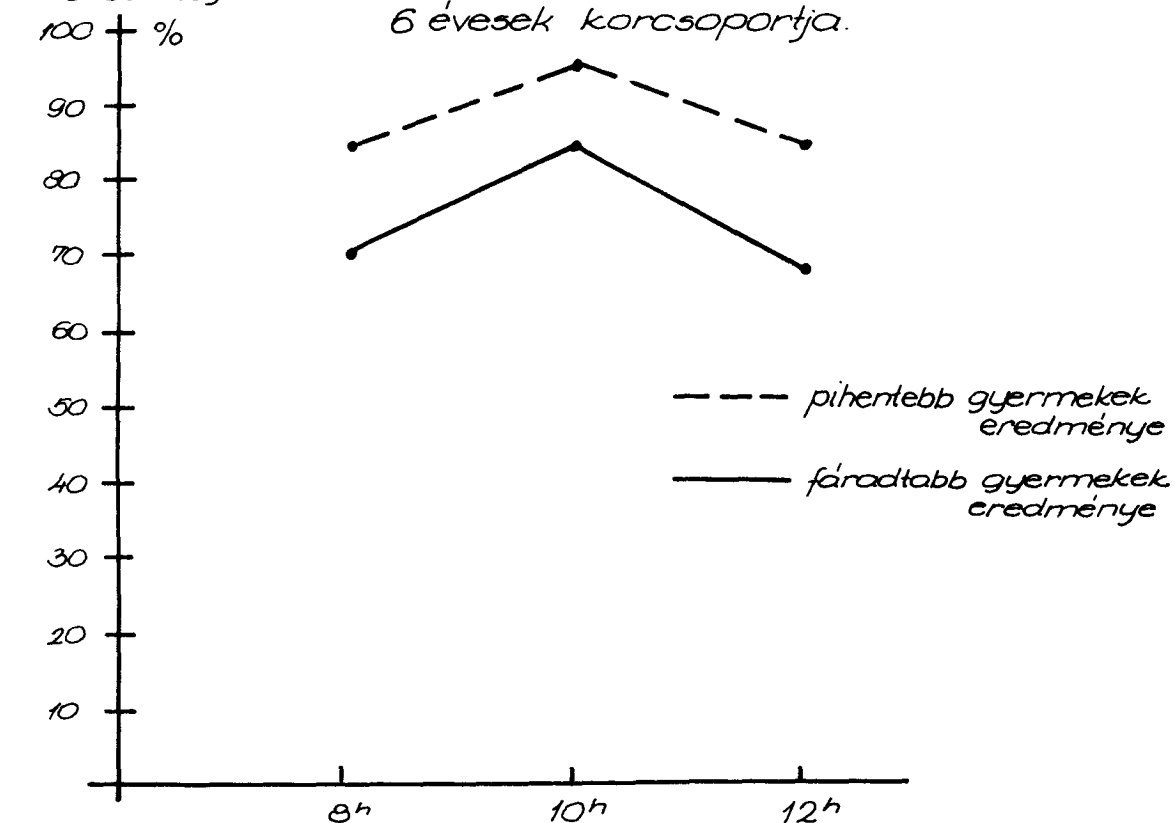
8 " " "	11 " " 74 "
10 " " "	12 " " 80 "
12 " " "	8 " " <u>53 "</u>

Napi átlagérték: 69 %

A figyelem terjedelmén értjük a figyelem által átfogott homogén tárgyak mennyiségét. Sz.L.Rubinstein szerint a gyermek figyelme átlagosan 2-3 egymástól független, egymással nem kapcsolatos objektum átfogására képes. Ugyanakkor a figyelmi mezőkön található, egymással kapcsolatos, értelmes egészbe egyesített objektumok mennyisége esetenként nagyobb

A figyelem terjedelme

Sikeres megoldás

is lehet. Az átlagosnak ítélt képességek, valamint Lévay Pálné: Testnevelés az óvodában című segédkönyvének tartalmi követelményeit figyelembe véve alakítottuk ki vizsgálati módszerünk életkoronként fokozatosan emelkedő követelményeit, illetve feladatait.

A figyelem megoszthatósága szoros kapcsolatban áll annak terjedelmével. A figyelem megoszlásánál ezen lelki folyamatnak nem egy, hanem legalább két vagy több különböző fókuszban való koncentrációja jelentkezik.

A figyelem megosztása főként attól függ, hogy mennyire tartoznak össze a különböző objektumok, s a cselekvések automatizáltsági szintjétől, amelyek között a figyelmet meg kell osztani. A feladaton belül kijelölt cselekvés két fő komponensből állt: az alsó zsinór illetve a krétavonal átlépésével egyidejűleg a felső zsinór alatti átbujás, lehajlással. A gyakorlat - megelőző testnevelés fő részének anyagaként - ismert és gyakorolt feladatot jelentett mindkét korcsoport számára.

A 6 évesek korcsoportjában szembetűnő volt a sikeres megoldások száma a pihent csoportban. Míg a pihent csoport teljesítményének napi átlagértéke 92,3 %; a fáradt csoport egy napon belüli átlagteljesítménye 75 %; $d=17,3$ %, mely a pihent csoport kedvezőbb pozíciójára utal.

Már a nyolc órai teljesítmények relációjában is magas eltérés regisztrálható: 16 % a pihent csoport javára.

Tíz órakor akkomodáció észlelhető mind a vizsgálati, mind pedig a kontroll csoportban. Ugyanakkor a fáradt csoport %-os értéke ezen időpontban is alatta áll 6-tal a pihent csoporténak.

A tizenkét órai teljesítmények %-os eltérései élesen elkülönülnek: d=20, ismételten a pihent csoport javára.

A 3-4 évesek korcsoportjában kv. a feladatot úgy könyvitette meg, hogy az alsó zsinór helyett a földre krétával rajzolt összekötő egyenest, két szék közé. A krétával húzott vonalat kellett átbujás közben átlépni, ugyanakkor a gyermekek testmagasságának megfelelően a felső zsinórt 60 cm magasságban feszítette ki.

Feladat volt: a krétával húzott vonal átlépése bujás közben, s egyuttal ügyelni arra, hogy érintés következtében a kihuzott zsinóron a csengő ne szólaljon meg.

/4. sz. melléklet/

Pihent csoport

8 órakor sikeres megoldás 12 a megfigyelt csoport 80 %-a

10 " " " 13 " " 87 "

12 " " " 10 " " 67 "

Napi átlagérték: 78 %

Fáradt csoport:

8 órakor " " 11 " " 74 "

10 " " " 12 " " 80 "

12 " " " 8 " " 53 "

Napi átlagérték: 69 %

A 3-4 évesek korcsoportjában ugyancsak jelentkezik hozzávetőleg 10 %-os differencia a két csoport teljesítményében, mindhárom időpontban. A tizenkét órai teljesítmény a nyolc óraival összehasonlítva zuhanást mutat.

A pihent csoportban napi 78 %-os napi átlagteljesítmény jelentkezik; a fáradt csoportban 69 %-os átlagérték

mutatható ki; $d=9\%$, sajátos módon alacsonyabb a 6 évesek korcsoportján belül regisztráltnál. Ennek oka véleményünk szerint már a kiscsoport feltűnően alacsony "start" értékeiben keresendő. Ugyanis: nyolc órákor a pihentebb csoport 80% -a nyújt sikeres teljesítményt; a fáradt csoport 74% -os értékkel indul; $d=6$, a kontroll csoport javára.

Tíz órákor - a vizsgálati és a kontroll csoportban is észlelhető belelendülés ellenére - 1% -kal emelkedik az eltérés $/7\%$ -ra/, ismét a pihent csoport kedvezőbb pozíciójára utalva.

Tizenkét órákor mindkét csoportban zuhanásszerű csökkenés regisztrálható a nyolc órai értékekkel összehasonlítva: a pihent csoportban -13 ; a fáradt csoportban -21 értékcsökkenés mutatható ki az első mérés százaléértékeinek relációjában. Ugyanakkor a vizsgálati és a kontroll csoport $\%$ -os teljesítményén belül 14 -es értékkülönbség jelentkezik.

Következésképpen megállapítható; mindhárom időpontban feltűnően alatta áll a fáradt gyermekek teljesítménye a pihentebb csoporténak úgy a 6 évesek, mint a 3 évesek korcsoportjában. Mindkét korcsoportban a tizenkét órákor végzett vizsgálatok mutatták a legélesebb eltérést a "start" értékekhez viszonyítva.

A 6 évesek korcsoportjának fáradt csoportjában hangsúlyozottan felszínre kerül az az ellentmondásos helyzet, miszerint a begyakorlottság mértéke fordított arányban realizálódik a harmadik időpontban /tizenkét órákor/ feltárt eredményekben.

A figyelem megosztását igénylő feladat vállalása és végrehajtása a szándékos - ugyanakkor viszonylag rövidebb távú

stabilitást igénylő - figyelem jelenlétét feltételezte, amivel az iskolakezdést megelőző korcsoportban, a szervezett ismeretszerzés hatására, általánosságban rendelkeznek már a kiegyensúlyozott életkörülmények között fejlődő gyermekek.

A vizsgálati csoportban regisztrált, folyamatosan és fokozatosan alacsonyabb szintű teljesítmények ugyanakkor egyértelműen a kiegyensúlyozatlan életritmus hatására engednek következtetni.

Az analitikus megfigyelés keretében mutatkozó eredmények

Kísérletvezető a vizsgálat céljából 4-4 részletet ábrázoló három, különböző képet mutatott nyolc-; tíz-; végül tizenkét órakor, a hét utolsó napján mind a 6 éves, mind pedig a 3-4 éves gyermekek korcsoportjában.

A képek részletei közül 2-3 a kompozíció előterében; 1-2 a háttérben helyezkedett el. A képek kiválasztásánál még a további szempontokat vettük figyelembe: a részletek száma ne haladja meg a 4-et; nagyságuk ne terjedjen túl egy könyvlap méretén; színesek legyenek; a gyermekekhez érzelmileg közel álló tartalmat fejezzenek ki.

A 6 éves gyermekek számára maximálisan hatvan másodpercet biztosítottunk megfigyelésre; a kiscsoportban százhusz másodpercet.

A képek tartalmának interpretálását nem támasztottuk követelményként egyik korcsoportban sem, feladatként a képen szereplő tárgyak, személyek felsorolását támasztottuk.

A következő, szóbeli instrukciót kapták a gyermekek:

"Mondd el, hogy mit rajzoltak erre a képre!"

A különböző tartalmu képek megtekintése, illetve analízise négy szemközti szituációban történt.

/5. sz. melléklet/

6 évesek korcsoportja

Pihent csoport

8 órakor 4 részletet ismert fel 15 gyermek, a csoport 100 %-a

10	"	4	"	"	"	15	"	"	100	"
12	"	4	"	"	"	14	"	"	93	"
		3	"	"	"	1	"	"	7	"

Fáradt csoport

8	"	4	"	"	"	15	"	"	100	"
10	"	4	"	"	"	13	"	"	86	"
		3	"	"	"	1	"	"	7	"
		2	"	"	"	1	"	"	7	"

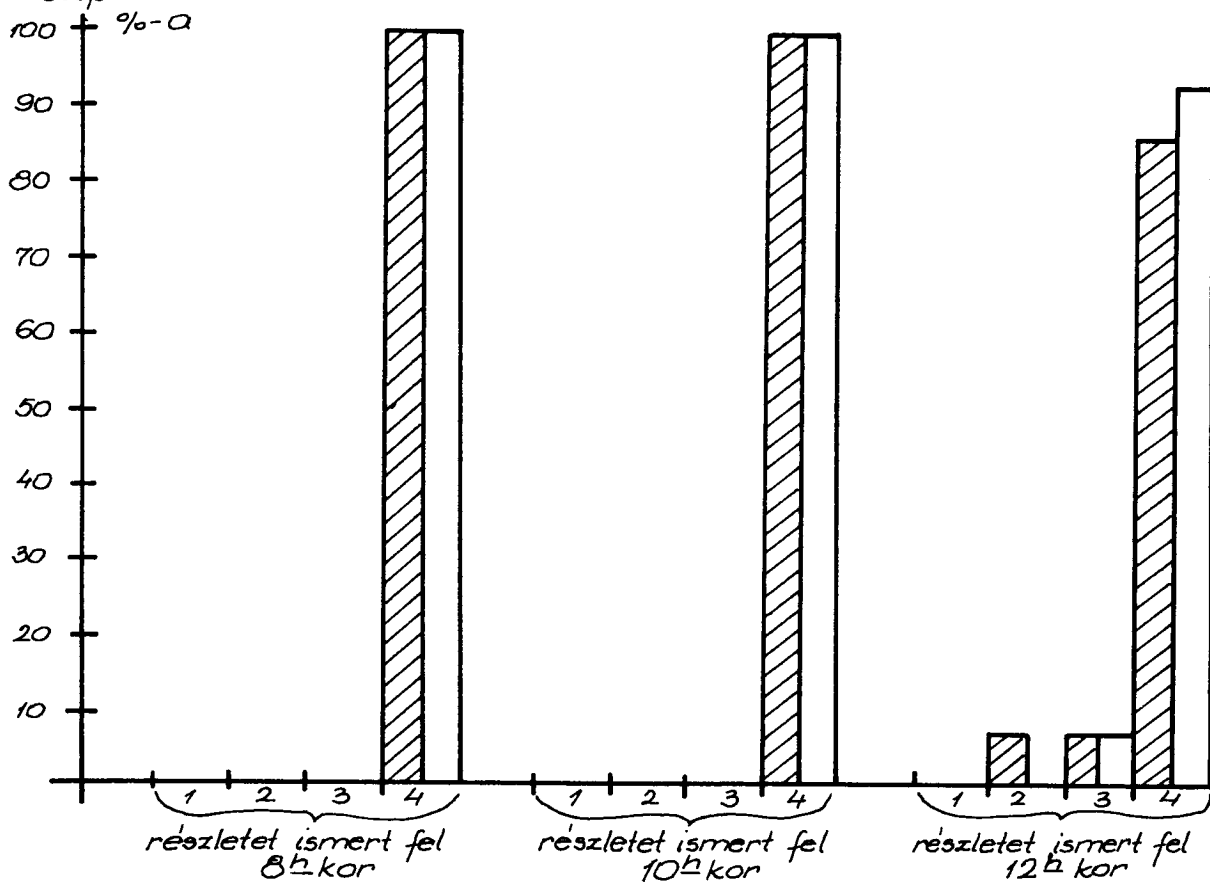
3-4 évesek korcsoportja

Pihent csoport

8	"	4	"	"	"	2	"	"	13	"
		3	"	"	"	6	"	"	40	"
		2	"	"	"	7	"	"	47	"
10	"	4	"	"	"	3	"	"	20	"
		3	"	"	"	7	"	"	47	"
		2	"	"	"	5	"	"	33	"
12	"	4	"	"	"	1	"	"	7	"
		3	"	"	"	5	"	"	33	"
		2	"	"	"	8	"	"	53	"
		1	"	"	"	1	"	"	7	"

6 évesek korcsoportja.

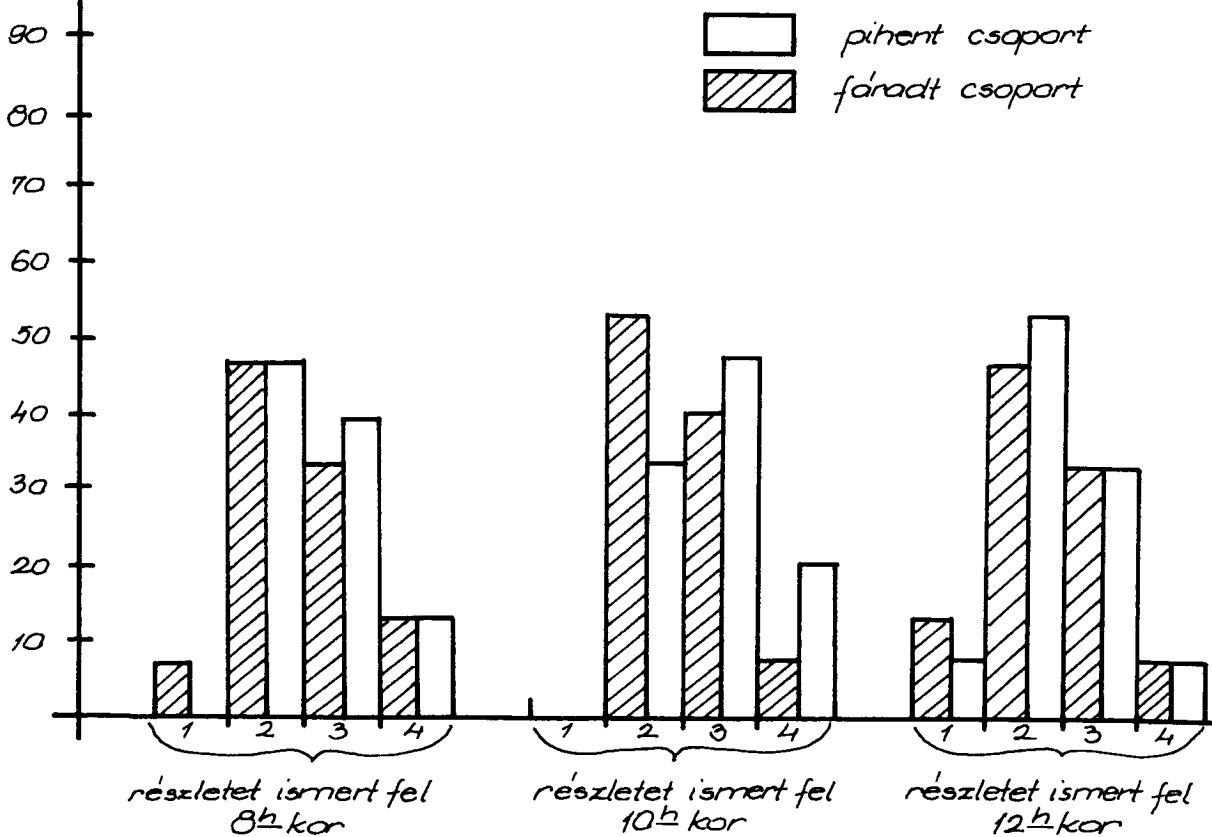
A csoport
%-a

A csoport

%-a

3-4 évesek korcsoportja

Fáradt csoport

8 órákor 4 részletet ismert fel 2 gyermek, a csoport 13 %-a

	3	"	"	"	5	"	"	33 "
	2	"	"	"	7	"	"	47 "
	1	"	"	"	1	"	"	7 "
10 "	4	"	"	"	1	"	"	7 "
	3	"	"	"	6	"	"	40 "
	2	"	"	"	8	"	"	53 "
12 "	4	"	"	"	1	"	"	7 "
<hr/>								
	3	"	"	"	5	"	"	33 "
	2	"	"	"	7	"	"	47 "
	1	"	"	"	2	"	"	13 "

Bár az interpretáció igényét nem támasztottuk a képek tartalmával kapcsolatosan, azonban témáik "közelisége" különböző jellegű elbeszélést indított el, főként a 6 évesek korcsoportjában.

A gyermekekhez tartalmukban közel álló képek a kiscsoportban a részletek felismerésére és megnevezésére, valamint a vizsgálati és a kontroll csoport 47 %-ánál 2; 13 %-ánál 3 részlet összefüggéseit feltáró elbeszélést váltottak ki.

A vizsgált kiscsoportosok 40 %-a szorítkozott az összefüggésktől függetlenül felsorolásra. Ezen gyermekek közül 33 % a fáradt; 7 % pedig a pihent gyermekek közé tartozott.

A 6 évesek korcsoportjában pozitívan értékelhető és emelkedő tendenciát tükröző aktivitást váltott ki a képek

"gyermekközeli" tartalma. Felsorolásra szorítkozó megnevezés a vizsgálati és a kontroll csoportban /15+15=30 fő/ mindössze 2 fordult elő, a gyermekek 6,67-a. Ezen gyermekek mindketten

a fáradt csoportba tartoztak.

A 6 évesek korcsoportjában az analitikus megfigyelés területén főleg a tizenkét órai teljesítmény mutat kiemelkedő eltérést az összehasonlítás során. A pihent csoport 4 részletet felismerő teljesítménye ebben az időpontban 93 %; a fáradtaké ezzel szemben - ugyanebben az időpontban - 86-os értéket mutat. Míg a pihentebb gyermekek legalacsonyabb teljesítményét a 3 részlet felismerése jelentette, addig a fáradt gyermekeknél 2 részletet felismerő teljesítmény is előfordul - feltehetően a figyelem labilitása, vagy éppen tapadása következtében.

Ha áttekintjük az átlagteljesítményeket, az alábbi összehasonlításra nyílik lehetőségünk:

6 évesek korcsoportja

Pihent csoport

8 órakor az átlagtelj-t 4 részlet felismerése jelenti

10	"	"	"	4	"	"	"
----	---	---	---	---	---	---	---

12	"	"	"	3,93	"	"	"
----	---	---	---	------	---	---	---

Fáradt csoport

8 órakor az átlagteljesítményt 4 részlet felismerése jelenti

10	"	"	"	4	4	"	"	"
----	---	---	---	---	---	---	---	---

12	"	"	"	"	3,8	"	"	"
----	---	---	---	---	-----	---	---	---

A fentieknek megfelelően, az átlagérték eltérése csak a 12 órai teljesítményekben regisztrálható. Ekkor 0,13 átlag-többlet mutatkozik a pihent csoport javára.

A 3-4 évesek korcsoportjában folyamatosan jelentkezik az eltérés úgy a rész-, mind az összteljesítmények terén. Mindezekon túlmenően, náluk az 1 részletet felismerő telje-

sítmény is jelentkezik a déli órákban, ezen teljesítmény aránya a fáradtaknál növekvő tendenciát mutat.

A kiscsoportosok átlagteljesítményének variabilitása ugyanakkor folyamatosan szembetűnő:

3-4 évesek korcsoportja

Pihent csoport

8 órakor az átlagteljesítmény 2,67 részlet felismerése

10	"	"	2,87	"	"
12	"	"	2,4	"	"

Fáradt csoport

8	"	"	2,53	"	"
10	"	"	2,6	"	"
12	"	"	2,33	"	"

Táblázatunkból érzékletesen kitűnik, hogy a kiscsoportban a nyolc órai átlagteljesítmény különbsége 0,14; a tíz órakor jelentkező differencia 0,27; a tizenkét órakor kimutatható különbség 0,07 a pihent csoport kedvezőbb pozíciójára utalva.

Sajátos módon, a differencia a nyolc és a tíz órai teljesítmények relációjában emelkedik /0,13/, a déli órákban pedig a tíz órakor kimutatható különbséghez viszonyítva, csökkenő tendenciát mutat. Ennek okát részben a képek gyermekközeli tartalmában, még inkább a begyakorlottság szintjének növekedésében látjuk.

Konkluzió

A megfigyelésekből és a kísérletekből általánosítható tapasztalatunk:

A hét óra előtt érkezett gyermekek átlagos teljesítménye, valamint akkomodációs képessége alatta áll - a figyelem minden tulajdonságát vizsgálva - a pihent csoporténak, úgy a héten, mind az egy napon belüli teljesítmények terén.

A héten belüli teljesítmények összehasonlítása alapján a megjelölt kísérleti napok közül a szerda mutatkozott a legintenzívebbnek, ugyanis a hét kezdetétől bizonyos beledőlendülés volt tapasztalható a teljesítések alakulásában. A 6 évesek korcsoportjában ezen a napon vagy tartják a hétfői teljesítési szintet, vagy emelkedés regisztrálható.

A 3-4 évesek korcsoportjában a figyelemnek nem minden tulajdonsága esetében jelentkezik ez az emelkedés a hét középso napján, pl: a figyelem stabilitása terén fokozatos teljesítménycsökkenés mutatkozik a hét folyamán. A különbség okát abban látjuk, hogy a 6 évesek alkalmazkodási képessége fejlettebb, idegrendszerük és a feladatok megoldásához szükséges jártasságok és készségek fejlettsége következtében.

A 6 éves gyermekeknél az egy napon belüli teljesítmények alapján a délelőtt kilenc-tíz óra mutatkozik a leghasznosabbnak. Még a hét utolsó napján is emelkedés tapasztalható náluk ebben az időszakban, vagy legalábbis tartják az előző eredményeket.

A 3-4 éveseknél ez az alkalmazkodás már nem mutatható ki minden esetben, a hét utolsó napján. Ugyanis ebben az időpontban is csökkenés áll be teljesítményükben, egyértelmű-

en az alacsonyabb szintű akkomodációs képességre utalva.

A fáradt csoportok alkalmazkodási csökkenése főleg a héten belüli teljesítmények összehasonlítása alapján szembevetendő.

2. Az óvodáskorú gyermekek emlékezetének pszichológiai vizsgálata

A figyelemvizsgálatokból nyert általánosításokat és következtetéseket alapul véve, az iskola előtti korcsoport problémája vetődött fel elsősorban. Mivel a fáradt gyermekek figyelem terén nyújtott teljesítménye nagymértékben alatta állt a pihentebb csoporténak, a pszichikus folyamatok dinamikus törvénye figyelembevételével vetődött fel a továbbiakban: milyen eredmény mutatkozik a megismerési folyamatok között iskolaérettségi szempontból jelentős helyet elfoglaló emlékezet területén? Ezért a továbbiakban a 6 évesek korcsoportjában folytattuk kizárólag az emlékezetvizsgálatokat.

"Az emlékezés folyamatai - bevésés /rögzítés/, megőrzés, felidézés - a gyermekekre ható környezeti ártalmak esetében eltérnek átlagosan jellemző lefolyásuktól...pl. lassabb, pontatlanabb a bevésés, gyorsabb a felejtés és töredékesebb, önkéntelenebb a felidézés." Veczkó József /Acta Universitatis Szegediensis 1965./ Továbbá: "...nincsenek elszigetelt zavarok a pszichikumban, mindegyik összefüggésben van valamelyik folyamattal és tulajdonsággal, vagyis az egész személyiséggel." A pszichikus folyamatok dinamikus törvénye alapján: a pszichikus folyamatok elterjedése bármelyik irányban

létrejöhet. Ebből következik, hogy a figyelem terén regisztrált teljesítmények kölcsönhatásban is felfoghatók a többi folyamattal, köztük az emlékezettel is. A.G. Kovaljov szerint a figyelem általános pszichikus állapot, s mint ilyen, az intellektuális tevékenység fontos tényezője - tehát az emlékezet mindhárom fázisában jelentős szerepe van.

Az emlékezet fiziológiai alapjait az időleges idegkapcsolatok alkotják. Ezek a kapcsolatok nem mechanikusan játszódnak le, hanem érvényesül bennük a magasabb idegtevékenység dinamikájának törvényszerűsége. A feltételes reflexek és az asszociációk alapját egyaránt időleges idegkapcsolatok képezik, amelyek a nagyagykéregben két ingerület egyidejű fellépésekor keletkeznek és ismétlődés következtében megerősödnek.

"Ezek a kapcsolatok átszövődnek érzelmi jelentéssel, sőt maga egy-egy érzelem is felidézheti ezeket a képzetkapcsolatokat..." Geréb György /Tankönyvkiadó 1971./ Ebből a megállapításból kiindulva tartottuk szükségesnek, hogy a kísérletek megkezdése előtt kontaktusfelvételi és adaptációs céllal a vizsgált gyermekek körében rövid beszélgetést folytassunk.

Az emlékezet folyamán^{at} belül a b e v é s é s terjedelmét és gyorsaságát; a m e g ő r z é s terjedelmét; valamint a felidézés terjedelmét és pontosságát vizsgáltuk.

A feladatokat a hat éves gyermekek életkori sajátosságainak megfelelően igyekeztünk összeállítani. "A szóbeli emlékezés az óvodáskor folyamán egyre nagyobb szerepet játszik, egyre inkább tökéletesedik, ugyanakkor azonban a szó még a közvetlen szemléletre támaszkodik. A beszéd viszonylag

állandósul, függetlenül a cselekvéstől, de a szóra való emlékezés még az óvodáskor végén is valamivel elmarad a tárgyi emlékezés mögött." Salamon Jenő /Tankönyvkiadó 1966./ A továbbiakban a szimptomaértékek közül az alábbiakat tartottuk szem előtt: feladatmegértés, akusztikus felfogó- és megjegyzőképeség, beszédes emlékezet, utánzóképeség és manuális ügyesség.

Motiváció: minden feladat előtt játékos cél.

A vizsgálati személyek minden alkalommal négysszenközt tartózkodtak a helyiségben k.v.-vel, hogy azonos feladatok egymásutánja ne biztosítson előnyt a soron következőnek.

Kisérlési metodikák

1/ A bevézés gyorsasága

Feladat: Három orosz szó megtanulása, a beszédes emlékezet vizsgálata. /Az Ebbinghaus-féle értelmetlen szótagok rögzítése alapján./

Motiváció: "Játsszunk orosz óvodát! Csak akkor árulom el a szavak értelmét /jelentését/, ha a szavakat már megtanultátok."

A szavak egyszótagosak, három hangból álltak. Két consonans között elhelyezkedő vokális. A fonémák rimes elhelyezésének, valamint a szavak ritmikus gyakorlásának kizárására törekedtünk: a magánhangzókat változatosan használtuk. Ügyeltünk, hogy a kiválasztott szavak semilyen magyar szó szintagmájának vagy ismert rövidítésének ne feleljenek meg. A hármas szócsoportokat az alábbi készletből állítottuk össze:

gam (ház)	bom (íme)	rog (év)
mak (így)	gamb(adni)	man (ott)
rug (idegen- vezető)	uym(zaj)	bug (látkép)

A kísérlet célja: rögzíteni az ismétlések számát, amelyek a három "értelmetlen" szó bevézéséhez szükségesek. Összehasonlítás.

2. A bevézés terjedelme

Feladat: 10 darab különféle játékszer egyenkénti megnevezése, ezzel egyidőben elsősorban vizuális megjegyzése, majd letakarás után közvetlenül szóbeli reprodukció. /Z.M. Isztomina kísérlete alapján./

Eszköz: 10 db kisméretű, különféle játékszer, kendő.

Motiváció: "Mit árulnak ebben a boltban?"

A kísérlet célja: A megjegyzett eszközök szóbeli reprodukció útján történő, számszerű felidézésének rögzítése. Összehasonlítás.

3. A megőrzés terjedelme

Feladat: 4 forma lerajzolása /szombaton/, majd megerősítés nélkül /hétfőn/ szóbeli reprodukció.

Eszköz: Rajzlapon 4 előrajzolt forma: virág, ház, fa és labda. Rajzlap, szinesceruza.

Motiváció: Emléklap készítése k.v. számára.

A kísérlet célja: a szombaton, manuálisan rögzített formák hétfőn történő felidézése, ennek mennyiség szerinti rögzítése. Összehasonlítás.

4. A felidézés terjedelme és pontossága

Feladat: 4 mozgásos feladat sorrendben történő elvégzése. Rövid magyarázat a gyakorlatok kivitelezésével kapcsolatban, majd egyszeri felsorolás után mozgásos reprodukció.

Eszköz: 1 db takaró, 1 db játékmackó.

Motiváció: "Játsszunk tornaversenyt!"

Amikor k.sz. elvégezte a gyakorlatokat, azokat a játékmackó minden alkalommal, helyes sorrendben ismételte.

Gyakorlatok: a/ taps a fej felett;

b/ törökülés;

c/ guruló átfordulás;

d/ karkörzés.

A kísérlet célja: a megjegyzett, illetve a mozgással reprodukált gyakorlatok, valamint a sorrendi tévesztések számának rögzítése. Összehasonlítás.

A z e r e d m é n y e k e l e m z é s e

A bevésés gyorsasága

6. sz. melléklet

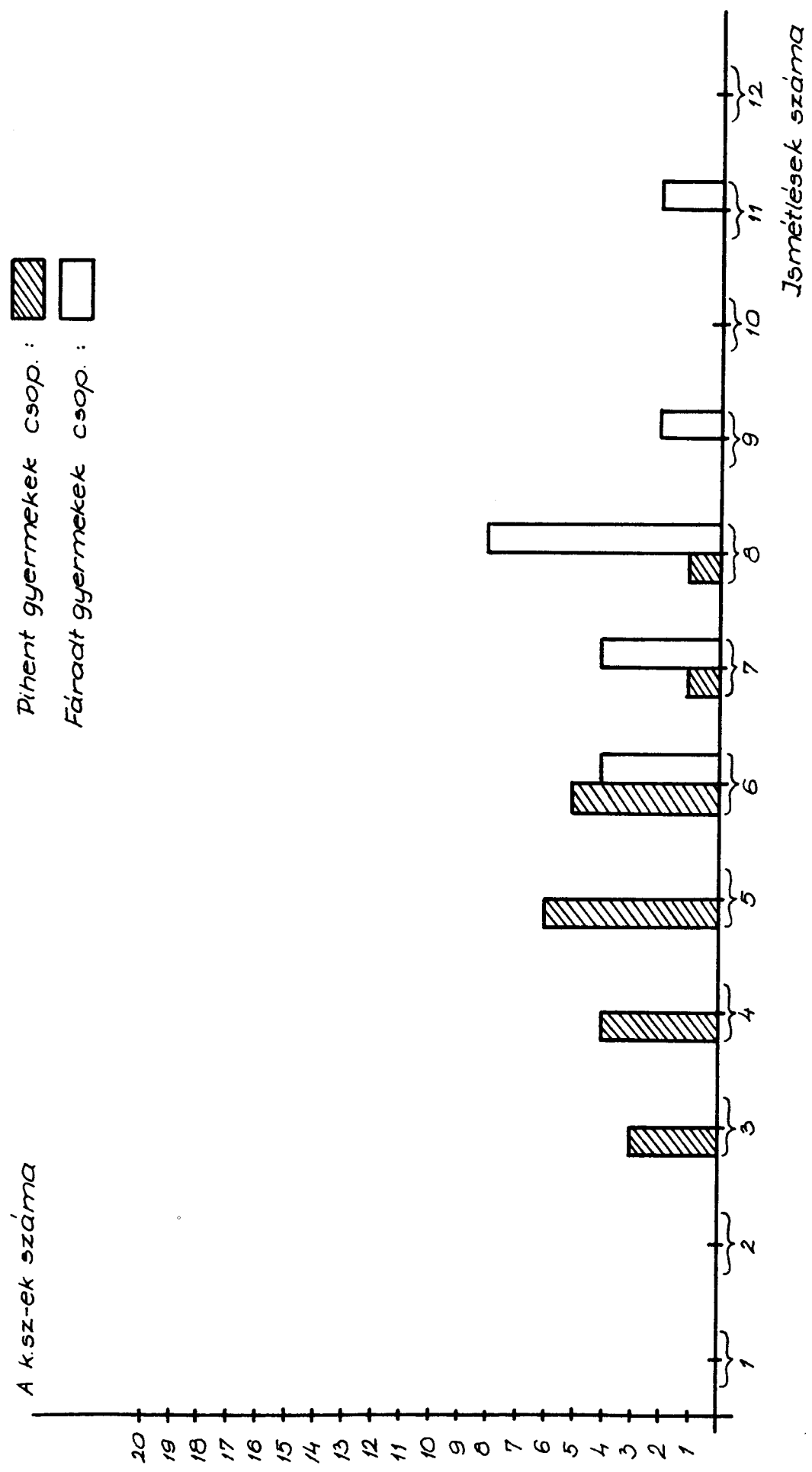
Az alkalmazott ismétlések számának és középértékének összehasonlítása lényeges különbséget mutat:

Pihent gyermekek csoportja:

3	ismétléssel rögzítette az ismeretlen szavakat	3	gyermek
4	"	"	"
5	"	"	"
6	"	"	"
7	"	"	"
8	"	"	"

Középérték: 5,5

A bevézés gyorsasága.

Fáradt gyermekek csoportja:

6	ismétléssel rögzítette az ismeretlen szavakat	4	gyermek
7	" " " "	4	"
8	" " " "	8	"
9	" " " "	2	"
11	" " " "	2	"

Középérték: 8,2

Z.M. Isztomina kísérletekkel bizonyította, hogy a bevésés hatékonysága játékszituációban lényegesen magasabb, és ez a sajátosság érvényben marad az egész óvodáskor folyamán.

A bevésés hatékonyságának fokozását e játékszituációban kiváltotta még az a körülmény is, hogy a bevésés közvetlenül összefüggött a játékos megismerés motivációjával: a számukra ismeretlen szavaknak a későbbiek folyamán érthető módon történő megismerésével.

Figyelembe véve a továbbiakban, hogy a felnőtt /v.v./ jelenléte is fokozta teljesítményüket, ugynevezett "élénk-ségi komplexumot" hozva létre, a két csoport relációjában a következőket állapíthatjuk meg:

Míg a pihentebb csoportban átlagosan 5,5 ismétlésre volt szükség az ismeretlen szavak rögzítéséhez, a fáradt csoportban 8,2 volt az átlagos érték. A különbség 2,7 átlagos ismétlés, ami a fáradtabb csoportban jelentkezik többletként.

Homogén csoportok esetében a középértékek megbízható jellemzést adnak, ezért a továbbiakban mindössze a szóródás terjedelmének megállapítására szorítkoztunk, ami a pihentebb csoportban 0,5-2,5; a fáradt csoportban 0,2-2,8-ig terjedő értéket mutatott. $D=\pm 0,6$, ami a szóródás tekintetében is a pihentebb csoport kedvezőbb pozícióját jelzi.

Az ismétlések során végzett megfigyelések alapján: a fáradt csoportban az ingadozás szakasza bizonyult hosszabbnak a pihentekkel szemben: mielőtt a feltételes reflex állandósul, illetve adott ingerre megfelelő válasz alakul ki. Továbbá: az állandóan izgó-mozgó, vagy aluszékony gyermekek kivétel nélkül a fáradtabb csoportban voltak felfedezhetőek. Alacsonyabb szintű teljesítményük mögött az emlékezetet nehezítő figyelmetlenség mutatkozott meg.

Az emlékezet munkája lassabb, pontatlanabb a fáradtság következtében. Pihent állapotban eredményesebb a bevésés "munkája", nemcsak a bevésés idejét, hanem a megőrzés szilárdságát és a felidézés biztonságát tekintve is.

Következésképpen: a bevésésnél szerepet játszó figyelem szoros kapcsolatban van az idegrendszer állapotával. A rögzítés sikere függ az idegrendszer fáradt vagy pihent állapotától. Pihent állapotban rövidebb idő szükséges a kísérleti személyre ható ingerek bevésésére.

A bevésés terjedelme

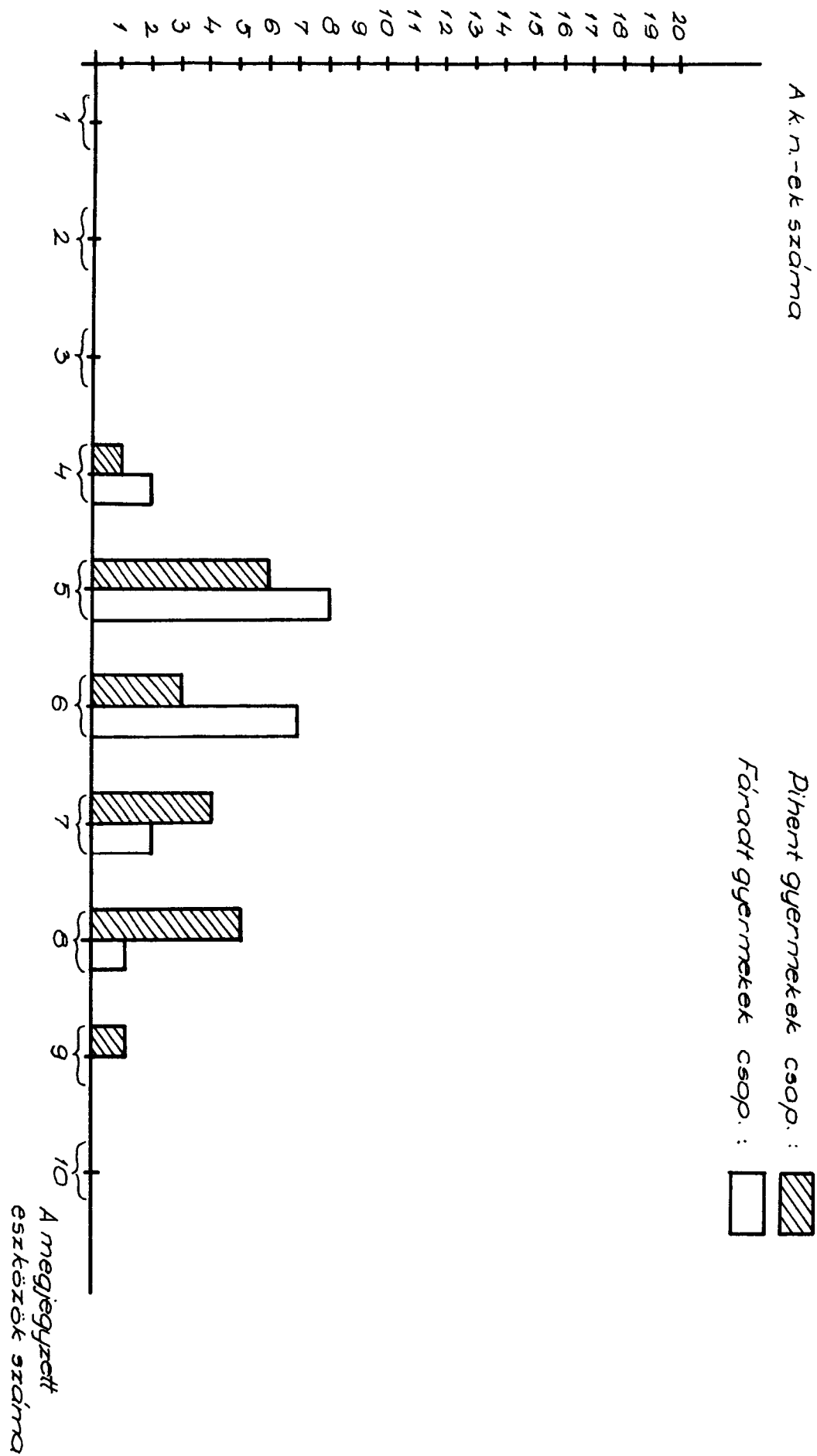
7. sz. melléklet

Pihent gyermekek csoportja:

4 eszközt jegyzet meg 1 gyermek					
5	"	"	"	6	"
6	"	"	"	3	"
7	"	"	"	4	"
8	"	"	"	5	"
9	"	"	"	1	"

Középérték: 6,5

A bevézés terjedelme.

Fáradt gyermekek csoportja:

4 eszközt jegyzett meg 2 gyermek

5 " " " 8 "

6 " " " 7 "

7 " " " 2 "

8 " " " 1 "

Középérték: 4,6 megjegyzett eszköz

Szovjet pszichológusok /Z.M.Isztomina, D.B.Elkonyin, Leontyev/ széleskörű vizsgálatok alapján megállapították, hogy az emlékezés terjedelme nemcsak az iskolás korban, hanem az óvodáskorban is arányosan növekszik a demonstrált anyag képszerűségével, átgondolhatóságával, rendezhetőségével.

Az alkalmazott eszközökhöz társuló játékszituáció hatásos motivációnak bizonyult a vizsgált gyermekek körében. Ugyanakkor a verbális felsorolással egyidőben alkalmuk volt a gyermekeknek a látottak rendezésére is. Mindezek következtében értékelhetetlen feladatmegoldás nem volt tapasztalható sem a vizsgálati, sem a kontroll csoportban.

A vizsgált csoportok teljesítményét összehasonlítva, a pihent gyermekek átlagteljesítménye 1,9-del haladja meg a vizsgálati csoportét.

3 eszköznél kevesebbet és 10-et nem jegyeztek meg a két, összehasonlított csoportban: tehát a minimumot a 4 eszköz; a reprodukálhatatlan maximumot 10 eszköz jelentette számukra.

A pihent csoportban az eszközök 50 %-ának megjegyzése csak egy gyermeknek nem sikerült; tizenkilenc gyermek 50-nél

magasabb %-ot jegyzett meg.

A fáradt csoportban két gyermek nem rögzített 50 %-ot /mindössze 4 eszközt/, tizennyolc kísérleti személyből tizenöt számára 5-6 megjegyzett eszköz volt a legmagasabb teljesítmény, a maximumot 8 eszköz megjegyzése jelentette kö-
rükben. A 7-en felüli rögzítéseknel a teljesítmény a maxi-
mális értékhez /8/ viszonyítva zuhanást mutat.

Ezen megállapításokból kiindulva, aktuálisnak tűnt a két csoport eredménye szóródási terjedelmének összehasonli-
tása, amely a pihent csoportban 0,5-2,5; a fáradt csoportban 3,4-0,4-ig regisztrált terjedelmet és $d=+1$ értéket mutatott, a kontroll /pihent/ csoport javára.

A megőrzés terjedelme

8. sz. melléklet

Pihent gyermekek csoportja

1 formát idézett fel 1 gyermek

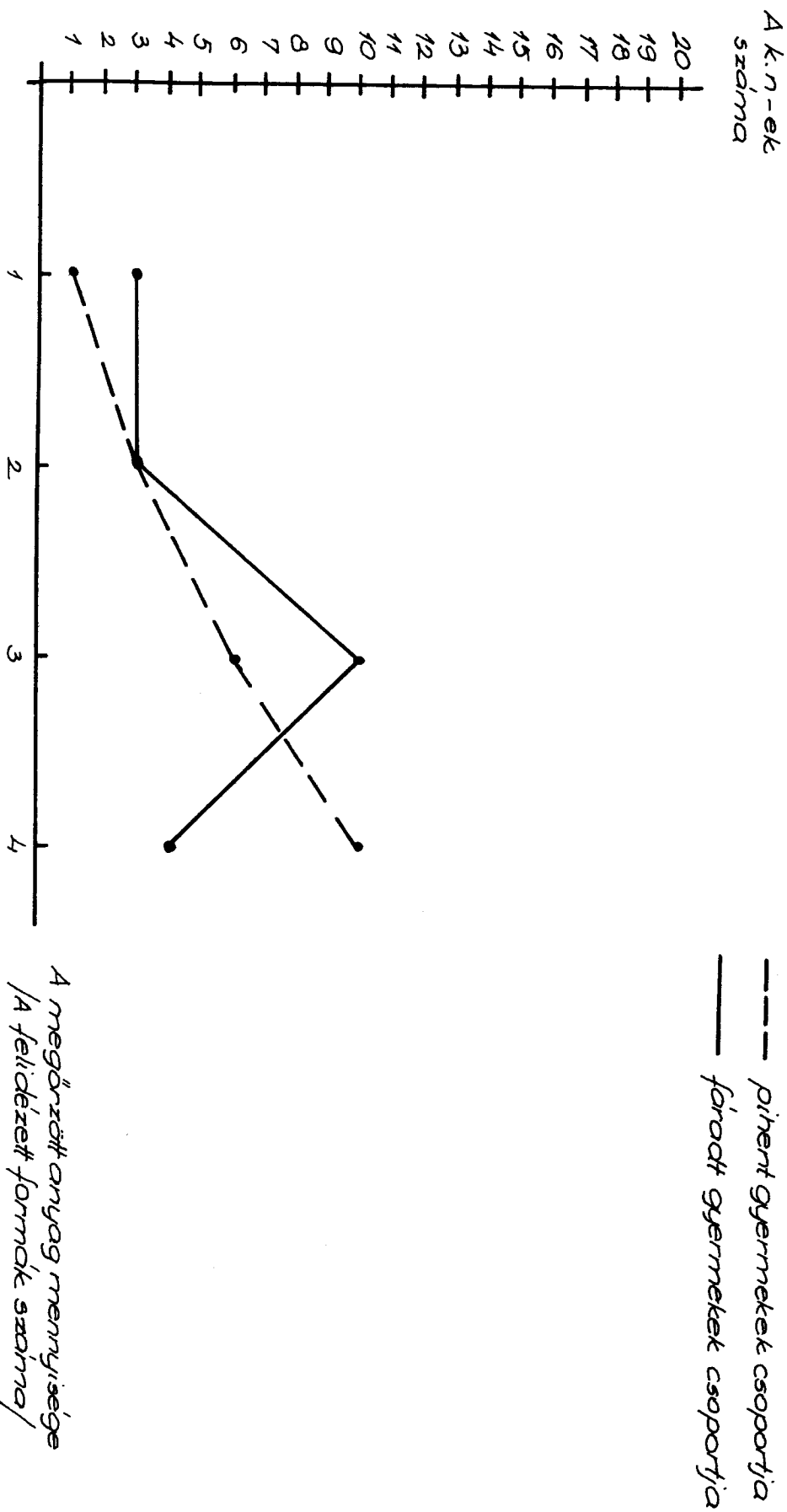
2	"	"	"	3	"
3	"	"	"	6	"
4	"	"	"	10	"
					<hr/>
					20 "

Fáradt gyermekek csoportja

1.	"	"	"	3	"
2	"	"	"	3	"
3	"	"	"	10	"
4	"	"	"	4	"
					<hr/>
					20 "

5 éves kor körül az emlékezetben több változás figyel-

A megőrzés terjedelme

hető meg. Az önkéntelen emlékezés mellett kezd kifejlődni a szándékos emlékezés is. Az 5 éves gyermek át tudja venni a felnőttől a mnémikus célt és megfelelő feltételeket biztosító tevékenységben önálló célt is tűzhet ki. Ha ebben a korban azt mondják a gyermeknek, hogy valamire jól kell emlékeznie, már ismétli a formákat jelző szavakat, vagy mondatokat, amelyeket emlékezetében meg kell őriznie.

Amikor kísérletvezető a hétfői felidézést hangsúlyozta az emléklapok összegyűjtése előtt, úgy a vizsgálati, mind a kontroll csoport körében a fenti megnyilvánulásokat tapasztalta, ami a további feladat megértésére és arra történő beállítódottságra utalt.

Összehasonlításképpen megállapítható: a pihent gyermekek 50 %-ának nem okozott nehézséget a manuális készséggel bevésett anyag teljes mértékű megőrzése. Ugyanakkor a fáradtabb csoportnak csak 20 %-a tudta azt maradéktalanul felidézni 48 óra eltelte után.

A fáradtabb csoport 50 %-ának 3 forma felidézése jelentette a maximális teljesítményt annak ellenére, hogy a bevésés többoldalu érzékszervi behatásokra támaszkodott. A látási, mozgási receptorokra ható ingerek nagyobbfoku együttese is mindössze mérsékelt bevésést eredményezett náluk, ami ugyancsak kapcsolatban áll idegrendszerük fáradt állapotával. Geréb György szerint: "A megőrzés közvetlenül függ a bevésés erejétől, strukturáltságától, sikerességétől. A megőrzésnél az emléknymokat úgy foghatjuk fel, mint diszpozíciókat..., hogy a korábban szerzett ismeretanyagot elmélyítsük, megszilárdítsuk." Geréb György /Tankönyvkiadó 1971./

A felidézés terjedelme és pontossága

9. sz. melléklet

Pihent csoport

2	gyakorlatot reprodukált	1	gyermek
3	" "	4	"
4	" "	15	"
<hr/>			
Középérték:	3	20	"

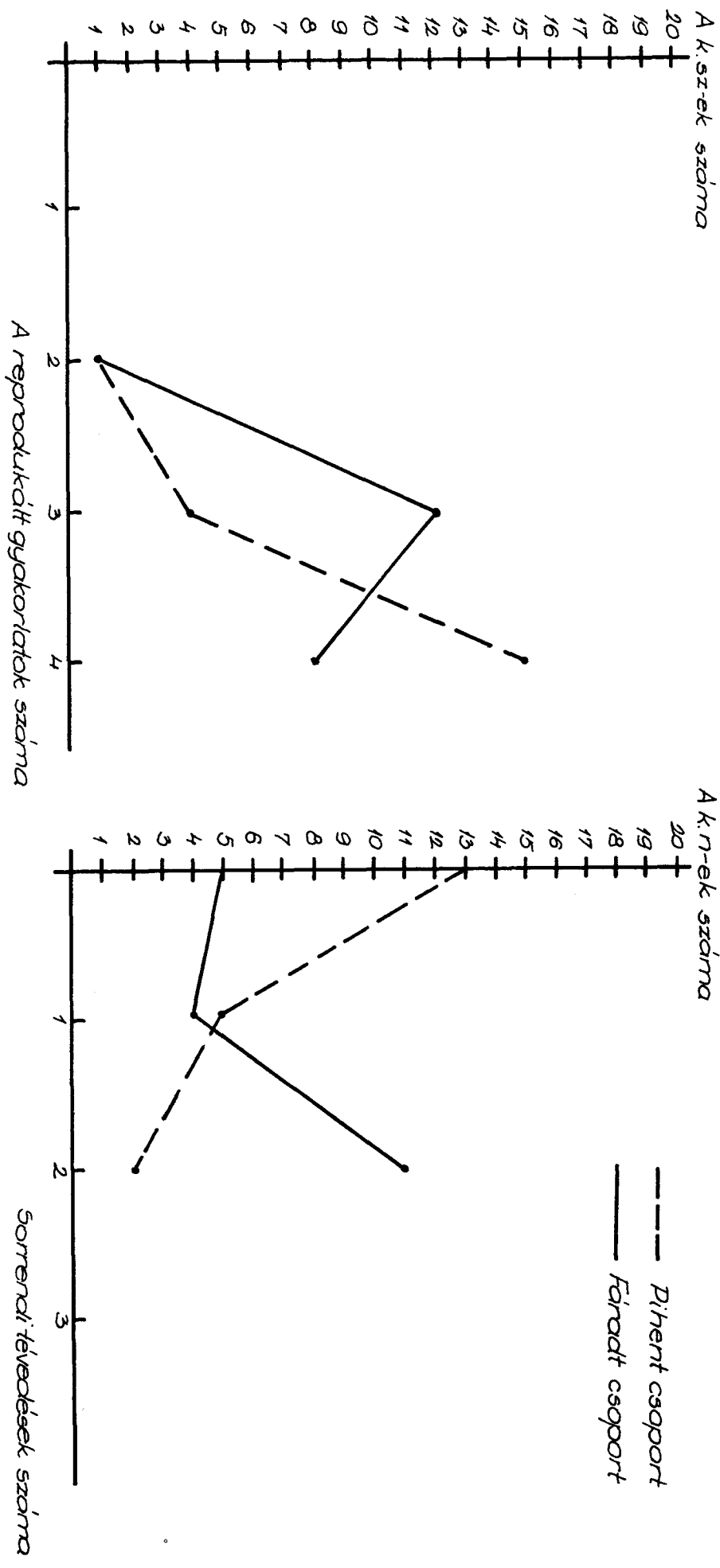
Fáradt csoport

2	" "	1	"
3	" "	11	"
4	" "	8	"
<hr/>			
Középérték:	3	20	"

Az óvodáskorú gyermekek emlékezetében hamarabb jelenik meg a felidézés szándéka az emlékezetbe vésésnél. A fejlődésben négy-öt éves kor között kezdődő szándékos emlékezet jelzi a minőségi változást. Az előre elhatározott emlékezetbe vésés és felidézés - miután különböző tevékenységekben /játékban, gyermekmunkában/ kialakult - mint önálló megnyilvánulás, az óvodáskor folyamán még epizodikusan jelenik meg. Csak az óvodáskor végén kezd az önkéntelen felidézés szándékosá válni, ugyanakkor az óvodáskorban megkezdődik a szándékos emlékezet fejlődése.

Az óvodáskorú gyermeket nagyfoku mozgásigény és motorosság jellemzi. Az utóbbit önuralmuk fejlődése következtében az óvodáskor végére bizonyos mértékig fékezni tudják, mozgásigényük - biológiai fejlődésük sajátosságaiból következően - még tartósan jelentkezik. E szükséglet célszerű motivációs tényezőnek bizonyult a természetes kísérlet során:

A felidezés terjedelme és pontossága

a gyermekek mozgásigényük kielégítése érdekében pozitívan értékelhető beállítódottságot tanusítva vállalták a feladatsort.

A feladatvállalásban megnyilvánuló, fokozott érdeklődés azonban sajátos módon a minél előbb történő, mozgásos reprodukcióra motiválta a gyermekeket, ami a rögzítés pontatlanságát - az összehasonlított csoportokon belül különböző arányban - idézte elő.

A vizsgálati és a kontrollcsoportban az átlagos középérték megegyezik: mindkét csoport végrehajtotta átlagosan a feladat 75 %-át. Az eredmény feltehetően az életkori sajátosságok mozgásigényéből adódik, ugyanis a reprodukció mozgásos jellegű volt.

A különbség a teljesítmények megoszlásában mutatkozik meg:

A pihentebb csoport 75 %-a törekedett a feladatsor teljes mértékű reprodukálására, teljesítményük 100 %.

A fáradtabb csoport 40 %-a teljesítette csak a feladatot teljes mértékben; 60 %-nak legmagasabb teljesítménye mindössze 3 gyakorlat reprodukálása volt.

Két gyakorlatnál kevesebb reprodukció nem volt egyik csoportban sem.

Mindezekben túlmenően, a sorrendi tévesztések megoszlásában a különbség rendkívül szembetűnő:

Pihent csoport:

0 tévesztéssel oldotta meg a feladatot 13 gyermek

1	"	"	"	"	5	"
2	"	"	"	"	2	"
					<hr/>	
					20	"

Fáradt csoport

0 tévesztéssel oldotta meg a feladatot 5 gyermek

1	"	"	"	"	4	"
2	"	"	"	"	11	"
					<hr/>	
					20	"

Amíg a pihent csoport tévesztési szintje csökkenést mutat, a fáradt csoporté ugrásszerűen emelkedik, ami a fenti hipotézist igazolja: a mozgásos felidézés számszerűen fokozta ugyan a teljesítményt, de ák.sz.-ek fáradtabb csoportja ugrásszerűen emelkedő tévesztési szinttel oldotta meg a feladatot.

A fáradtabb csoportnak 25 %-a sorrendiség szempontjából is helyes feladatsort reprodukált, a pihent gyermekeknek ugyanakkor 60 %-a. A feltűnően éles kontraszt feltehetően a kísérleti időpont megválasztásából is következik, ugyanis a feladatot szombaton 11-12 óráig kapták a gyermekek.

A kísérletet kiegészítő megfigyelések során a fáradt csoportban enyhe szorongás, gátoltság tüneteit; viszonylag széles körben a tévedés tudatosításának hatására bbbóckodással történő kompenzációt regisztráltunk.

A kontroll csoportban jelentkező reakció elsősorban a helyes sorrendi reprodukcióra törekvés volt.

K o n k l u z i ó :

A mozgásos reprodukció bizonyult legeredményesebbnek az iskola előtti korcsoportban, mindhárom fázis vizsgálata során. Az ilyen jellegű felidézés még a fáradt gyermekeknél is maximális mennyiségi teljesítményt eredményezett. Ugyanakkor azonban a tévesztési szint nagysága szembetűnő és a

minőségi teljesítményt rontó tényező.

Az emlékezeti tévedések gyakran azon alapulnak, hogy a gyermek pontatlanul figyel meg, észlelése hiányos.

Az átlagosan fejlődő személyiségben az érdeklődés eleinte - az észlelésben - önkéntelen figyelem formájában valósul meg. Később, a gondolkodás további fejlődése során a szándékos észlelés, megfigyelés tudatosan szabályozott tevékenységgé alakul. Pszichikus zavarok esetében legtöbbször alacsonyabb szinten, a tudatos szabályozástól részben függetlenül folyik le az észlelés. A gyermeket tartósan érintő ártalom hatására gyengül a bevésés ereje, a bevésés spontán jellegűvé válik, azaz akaratlagosan nehezen befolyásolható. Ugyanakkor negatív hatást gyakorol a bevésés gyorsaságára, gyengíti szilárdságát, szűkíti mennyiségét vagy terjedelmét és pontatlanná teszi.

Az emlékezet fázisai szerint csoportosított természetes kísérletek eredményei azt bizonyítják, hogy fáradt idegrendszer esetén főként a bevésés hatékonysága csökken, ami kihat a további két alapfolyamaton belüli teljesítményre is.

A figyelem energiatartaléka, gazdaságossága összefügg a bevésés hatékonyságával, ez pedig szoros kapcsolatban van az idegrendszer állapotával.

Az emlékezés óvodáskori fejlődésének fontos szerepe van a gyermek személyiségének fejlődésében. Az a tény, hogy a legkorábbi emlékképek ebben az életkorban jelennek meg arra utal, hogy az óvodáskorban kapcsolódik be az emlékezés a személyiség kialakulásának egységes folyamatába. Az aktuális személyiséget tartósan érintő ártalom az emlékezet pszichikus folyamatának zavaraihoz, majd az állapotok képződményein keresztül a tulajdonságok diszharmonikus fejlődéséhez

vezethet.

A korai emlékképek tartalmát általában a gyermek életének többé-kevésbé fontos mozzanatai képezik, más emberek relációjában. Így az emlékezés alapján lehetségessé válik a gyermek-felnőtt kapcsolatának általánosítása, e kapcsolatnak a gyermeki személyiség formálódására kialakult hatása. Következésképpen: az emlékezet pszichikus folyamatának, állapotának zavarai retardációt idézhetnek elő a gyermek szocializálódásának folyamatában is.

III. ADATOK A GYERMEKEK ISKOLAÉRETTSÉGÉNEK REGISZTERÉSÉHEZ

A figyelem és az emlékezet vizsgálatainak eredményeiből kiindulva fokozott súllyal vetődött fel az iskolaérettség + problémája a fáradtság károsító hatásának tartósan kitett gyermekek körében.

"Az iskolai tanulási tevékenységhez szükséges érettség hiánya különösen a tanulás első éveiben okozhat súlyos problémákat, nemcsak a tanulás, hanem az egész magatartás szempontjából. A kihatása azonban túlnő az első osztály keretein, mivel az első év sikere jelentős mértékben kihat a következő évek eredményére is, hiszen az első osztályban történik az ismeretek megalapozása..." Salamon Jenő /Tankönyvkiadó 1966./ Ugyanakkor, a hosszabban tartó károsító hatások - a pszichikus folyamatok dinamikus törvénye alapján - a folyamatokon túl az állapotokat és a tulajdonságokat is módosítják.

Az iskolai fejlettségre irányuló vizsgálatokat Dunaujvárosban, a Mező Imre Általános Iskolában végeztük el az 1968/69. és az 1969/70-es tanév kezdetén. 20 folyamatosan - már óvodáskorból eredő - váltakozva ébresztett, a napközis csoportba 7 óráig érkező gyermek fejlettségi szintjének regisztrálására törekedtünk, ebben az időszakban Réti

+ Nagy József /Akadémiai Kiadó 1974./ felveszi a beiskolázási fejlettség fogalmát a KOMPENZÁLÓ BEISKOLÁZÁSI MODELL című tanulmányában. A szerző megítélése szerint is a már hagyományossá vált iskolaérettség terminológiája a beiskolázási fejlettségi szint fogalmán belül megfelelően elhelyezhető. Dolgozatunk terjedelmét és tartalmát tekintve azonban továbbra is adekvátabbnak ítéltük a pszichológia tudományán belül kialakított terminus technikusként - mint fogalomnak és megnevezésnek - következetes alkalmazását.

László által még alkalmazhatónak ítélt. vizsgálati metodika felhasználásával, továbbá - Nagy József koncepciójára támaszkodva - a teljesítmények minőségének differenciáltabb regisztrálása céljából, az elemzés előfeltételeként a részteljesítményeket alternatív egységekre bontottuk.

a/ Vizsgálati metodikáink a feladatokon belül

kialakított alternatív egységekkel összefüggésben

1/ Ember, ház, fa rajzolása

A vizsgálat célja: Az észlelés analízisének és szintézisének; a rajzbeli kifejezőképességnek és a fantáziatevékenységnek vizsgálata.

A követelményen belül megállapított alternatív egységek:

- a/ arányok kifejezése;
- b/ részletek gondos kimunkálása;
- c/ a vastagság kétdimenziós ábrázolása;
- d/ a sorakoztatás megfelelő szintje;
- e/ könnyed ceruzakezelés;
- f/ a tévesztések áthidalása;
- h/ a megadott formákat mechanikus sorrendben ábrázolja, vagy összefüggést keres, illetve kombinációra képes.

A feladatot valamennyi vizsgálati személy azonos időben oldotta meg, egymástól kissé távolabbi ültetéssel, tetszés szerinti idő felhasználásával.

Valamennyien rajzlapot és teljes doboz színes íront kaptak a feladat megoldásához.

2. Négy különböző alaku építőjáték /térmetani forma/ le-
rajzolása - kétdimenziós ábrázolással /kocka-négyzet;
oszlop-téglalap; kup-háromszög; golyó-kör/

A vizsgálat célja: A megfigyelés- és imitáció képességének; motorikus kézügyességnek és megjegyzőképességnek vizsgálata.

Eszköz: rajzlap, ceruza, négy különböző építőjáték.

Valamennyi v.sz. ugyanazon időben oldotta meg a feladatot.

A feladat végrehajtására biztosított idő: max. 4 perc.

A teljesítményen belül megállapított alternatív egységek:

- a/ felismerhető formák rajzolása /kétdimenziós ábrázolással/;
- b/ mind a négy különböző forma lerajzolása;
- c/ a négy egymást követő forma sorrendjének betartása.

3. Nyomtatványon egy téglalap körül szegélydiszítés készítése

A vizsgálat célja: Feladat- és kötelességtudás; társas alkalmazkodás és alárendelődés vizsgálata.

Eszköz: színes íron, szegélycsikkal előkészített rajzlap.

A feladatot valamennyi vizsgálati személy azonos időben teljesítette.

Követelménytámasztás: A szegélycsikot pontosan, ritmikusan váltakozó formákkal igyekezzenek kitölteni.

A teljesítményen belül megállapított alternatív egységek:

- a/ kellett-e ismételni a feladatot vagy nem /különös tekintettel a szegélycsik betartására/;
- b/ befejezte a feladatot, vagy csak részben teljesítette;
- c/ ritmustartás a formák váltakoztatásával, illetve az előrajzolt csikot túllépni, vagy annak gondos kitöltésére törekszik.

4. Használati eszközök meghatározása: butor, tanszer

A vizsgálat célja: Absztrakciós képesség, fogalom- és gondolkodástevékenység, beszédes kifejező-készség vizsgálata.

Kérdések: Milyen padot, asztalt, széket, szekrényt láttál már?

Hogyan nevezzük együttesen ezeket?

Sorold fel azokat a tanszereket, amelyeket az iskolában használsz!

Mire használod őket?

A v.sz-ek a feltett kérdésekre szóban válaszoltak, v.v.-vel négy szemközti szituációban, az ismétlésekből adódó esetleges előny megelőzése céljából.

Válaszuk rögzítése magnetofonfelvétellel történt: részletes, utólagos elemzés céljából.

A teljesítményen belül megállapított alternatív egységek:

a/ absztrakciós képesség, általánosítás /1-2. kérdések alapján/

b/ konkretizálás, tapasztalati tudás /3-4. kérdések alapján/;

a nemfogalomnak 3-nál több, vagy kevesebb fajfogalmát nevezi-e meg;

c/ ismétlésekbe bocsátkozik, vagy folyamatos, széleskörű felsorolásra törekszik.

5. Tizenhat szótagból álló mondat utánamondása

A vizsgálat célja: Koncentrációkészség; akusztikus felfogás- és megjegyzőképesség vizsgálata.

Az ismétlésre kijelölt mondat: Ró - k a ko - ma kor - gó gyo - mor - ral bal - la - gott ha - za - fe - lé.

Egyénekenként vizsgált teljesítmény, négy szemközti szituációban. V.v. az ismétlések számát írásban regisztrálta.

A teljesítményen belül megállapított alternatív egységek:

- a/ az ismétlések száma háromnál kevesebb, vagy több;
- b/ első felszólításra vállalta a feladatot, vagy újabb motivációt igényelt.

6. Nyolc mozzanatra bontható mese utánamondása

A vizsgálat célja: Koncentráció- és akusztikus felfogásképesség; beszédkormányzás vizsgálata.

A felidézés céljából kijelölt mese: A favágó és a vizitündér.

- a/ A szegény favágó baltája a vízbe esik.
- b/ A vizitündér felbukkanása.
- c/ Igazmondásáért megjutalmazza a favágót.
- d/ A szegény favágó gazdag testvérének elmondja a történeteket.
- e/ A gőgös testvér ugyanott bedobja baltáját a vízbe.
- f/ A vizitündér aranybaltát ajánl fel neki.
- g/ Hazugságáért még a saját baltáját sem kapja vissza.
- h/ Bosszankodva ballag hazafelé.

Négy szemközti szituációban vizsgált teljesítmény.

Feladat: A mesében halott eseményeket v.sz. is egymás után mondja el. A mese bemutatása és a teljesítmények rögzítése magnetofonfelvétellel történt. A bemutatás során v.v. céltudatosan sok jelzőt használt, a beszédfejlődés további vizsgálata érdekében.

A teljesítményen belül megállapított alternatív egységek:

- a/ a nyolc részlet felidézése ill. elmondása megtörtént vagy sem;
- b/ három jelzőnél többet használt, vagy kevesebbet;
- c/ a kijelentő-, a kérdő és a felkiáltó mondatok helyes vagy helytelen hangsúlyozása;

d/ szóismételtetéssel, vagy gördülékenyen fejezte ki mondanivalóját.

7. Két részre vágott derékszög összeállítása

A vizsgálat célja: Konstruktív kombinációképesség, gyakorlatiasság és kezűgyesség vizsgálata.

Eszköz: Két részre vágott, papírból készített derékszög.

Négy szemközti szituációban vizsgált teljesítmény.

A teljesítményen belül megállapított alternatív egységek:

- a/ próbálgatással, vagy az oldalméretek tudatos összehasonlításával oldja meg a feladatot;
- b/ a tájékozódási idő 30''-nél hosszabb vagy kevesebb.

8. Hat egyenlő részre vágott kép összeállítása

A vizsgálat célja: Vizuális felfogás, absztrakciós képesség, az analízis és szintézis képességének vizsgálata.

A feladat végrehajtását a modellként kijelölt kép rövid megfigyelése előzte meg. Ezen idő alatt v.sz. beszélhetett a képről tetszés szerint, vagy csendben nézegette. Ezt követően kapta meg a feladatot, majd rövid utbaigazítás után látott a feladat megoldásához.

Négy szemközti szituációban vizsgált teljesítmény.

A teljesítményen belül megállapított alternatív egységek:

- a/ cserélgetéssel, vagy a részformák biztonságos kiegészítésével oldja meg a feladatot;
- b/ a feladat végrehajtása a 30''-et meghaladja vagy sem;
- c/ megoldja a feladatot vagy nem.

9. Négy képből álló esemény felidézése

A vizsgálat célja: A kauzális gondolkodás működésének, az

analízis és a szintézisalkotás, valamint a beszédes kifejezőképesség vizsgálata.

Eszköz: négy színes kép, amelyek a következő eseményeket ábrázolják:

- a/ két fiú motorkerékpárral halad az úton;
- b/ több asztalnál étkezők ülnek, a két fiú az első asztalnál foglal helyet;
- c/ fürdőzők között labdázik a két fiú, a távolban vitorlások látszanak;
- d/ mindketten motorjuk mellett állnak és a vitorlások felé integetnek.

A feladat megjelölése: Figyeld meg a képeket!

Mi történik a két fiúval, akik motorkerékpárral indultak el?

V.sz. az első felszólítás után is mondhatott spontán észrevételeket a látott képekről, majd a következő felszólítás után, kauzális gondolkodással rendezze a látottakat.

A teljesítményen belül megállapított alternatív egységek:

- a/ felismerte-e a három összefüggést, vagy nem;
- b/ névelő használat, szókincs;
- c/ bővített mondatok képezik-e túlsúlyban kifejezésmódját, vagy nem.

10. Három mozzanatból álló utasítás végrehajtása

A vizsgálat célja: Társas alkalmazkodás, feladat- és kötelességteljesítés, akusztikus megjegyző-képesség vizsgálata.

Az utasítás mozzanatai:

- a/ a napköziotthon ebédlőjéből vizeskancsóban hozzon vizet;
- b/ öntözze meg a kijelölt virágokat;

c/ a kancsót a napközi konyhájába vigye vissza.

Mindhárom mozzanat tagoltan hangzott el v.sz. előtt. Fontosság szempontjából nem nyert hangsúlyt egyik sem.

A feladat végrehajtására udvari játék megszakításával kellett vállalkozniuk.

A teljesítményen belül megállapított alternatív egységek:

a/ első felszólításra indult a feladat végrehajtására, vagy az utasítást meg kellett ismételni;

b/ mindhárom mozzanatot pontosan teljesítette-e, vagy nem, különös tekintettel a harmadikra.

Négy szemközti szituációban vizsgált teljesítmény.

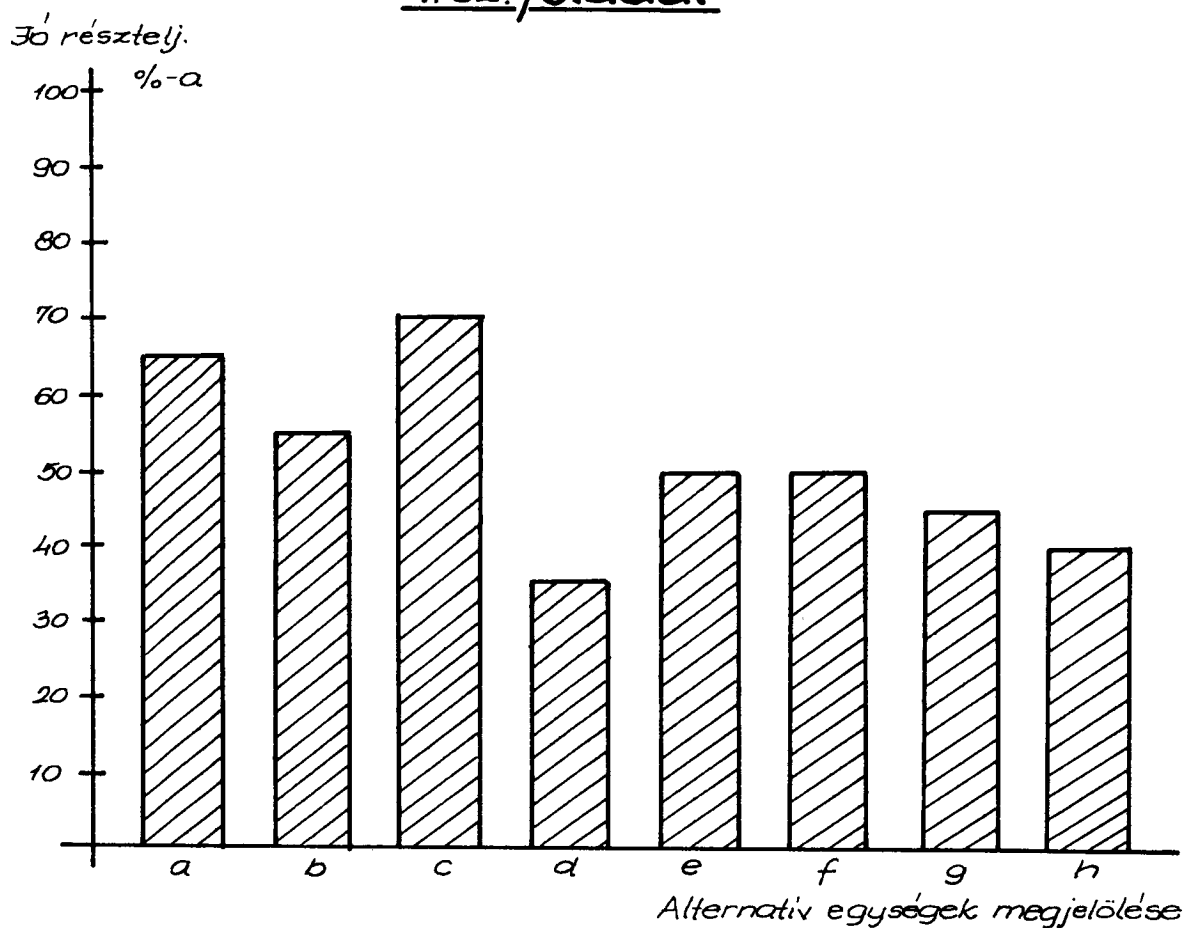
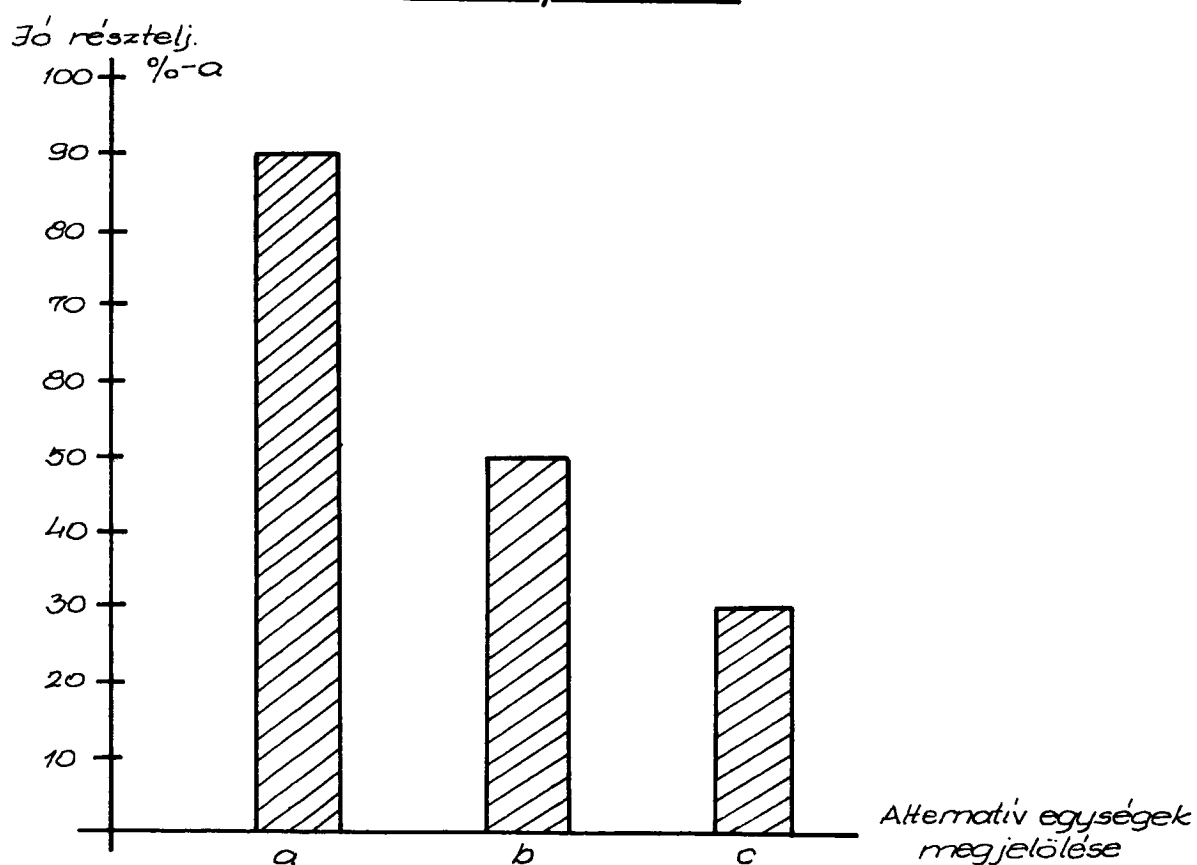
Az eredmények értékelése

1. sz. feladat /10.sz. melléklet/

Az arányok ábrázolására törekedett a v.sz-ek közül 13 /65 %/, a vastagság kétdimenziós ábrázolására 14 /70 %/. Mindkét elemi követelmény már az óvodai foglalkozásokon is szerepelt elvárásként. Legkevesebb pontérték a sorakoztatás elemi teljesítményénél szerepel, valamint a kombinációs képesség értékelésénél.

5-6 éves korban már eljut a gyermek tárgyszemlélete az értelmi szinkretizmus fokára, ezen belül kiragad az egészből egyes jellegzetes elemeket, s ezek összefüggéséből alkotja meg a tárgy képzetét. Ugyanakkor hűséggel lerajzol minden olyan ismertetőjegyet, amit a tárgyról ismer, ha ezek nem is a leglényegesebb jegyek. Az ilyen koru gyermekeknek különösen a rajzaikból ismerhető fel ezen sajátosság.

A vizsgált gyermekek arány kifejezése, a részletek ki-munkálása, a színek változatos használata, valamint az összefüggések ábrázolásával kapcsolatos kauzális gondolkodás

1.sz.feladat2.sz.feladat

hatását tükröző, reprodukтив fantáziája nagy százalékarányban alacsony fejlettségi szintet tükröz. Míg a részletek gondos kimunkálására törekedett a v.sz.-ek 55 %-a, a megadott formákat mechanikus sorrendben, minden kombináció mellőzésével rajzolta le a vizsgált gyermekek 40 %-a, 60 % az ember mozgásának kifejezésével hangsúlyozta az összefüggéseket. Változatos színhasználatra 45 % törekedett, a további v.sz.-ek elhanyagolhatónak ítélték, vagy alapvetően elfelejtették ezt az igényt. U.n. "röntgenrajzot" a házak ábrázolása folyamán mindössze két gyermeknél regisztráltunk.

A sorakoztatás terén nyújtott teljesítmények ugyancsak a vizsgálati csoport szándékos észlelésének, megfigyelőképességének relative alacsony szintjét /35 %/ tükrözik.

A könnyed ceruzakezelés terén támasztott követelménynek mindössze 50 % tett eleget. A színezéssel kapcsolatos, gondos munkára általában türelmetlenség következtében nem fektettek súlyt a vizsgált tanulók - kevésbé okozta a pontatlanságot a manuális készség hiánya /megfigyelés során gyűjtött tapasztalt alapján/.

2. sz. feladat /11. sz. melléklet/

A kezdő iskolásnak már bizonyos feladattartással kell rendelkeznie. Ez a negyedik életévtől fejlődik ki, a játékban megnyilvánuló magatartásban. E magatartás bizonyos törekvési készséget és önuralmat is magában foglal.

A négy, különböző formábrázolása terén hiányosnak ítéltetők a teljesítmények: mindössze a csoport 50 %-a törekedett a feladat teljes megoldására. A feladat teljesmértékű megoldása terén kimutatható feladattartás hiánya /50 %/ az akarati tulajdonságok fejlődésében jelentkező retardáci-

óra utal az első tanulóévet már megkezdett gyermekek körében.

A sorrend betartása terén ítélhető legalacsonyabbnak a teljesítmény: mindössze 30 %. A hiányos megfigyeléssel összefüggő pontatlanságban ismét jelentkezik a figyelem labilitása, továbbá a rögzítés alacsony szintje.

Ugyanakkor felismerhető formát rajzolt a vizsgált gyermekek 90 %-a, ami igazolta előző feltevésünket: a manuális készség tekintetében nem indulnak feltűnő hátránnyal az értelmazott tanulók sem.

3. sz. feladat /12. sz. melléklet/

A feladatmegértés 7 gyermeknek okozott nehézséget: ők nem a szegélycsikban, hanem a lap közepén kezdték el a munkát és csak újabb figyelmeztetés után dolgoztak a kijelölt területen. Ugyanakkor két gyermek teljesen értéktelen teljesítményt nyújtott. Feltehetően a pontatlanul kezdett munka helyreigazítása következtében a továbbiakban vonakodtak a feladat befejezésétől, s ritmustartásra, pontosságra sem törekedtek.

Legmagasabbnak ítélhető a vizsgálati csoport teljesítménye a kitartásképesseggel kapcsolatos feladat megoldása terén. A szegélydiszt a 20-as létszámból 17 gyermek teljes mértékben elkészítette /85 %/. A további 15 % csak részben teljesítette a feladatot.

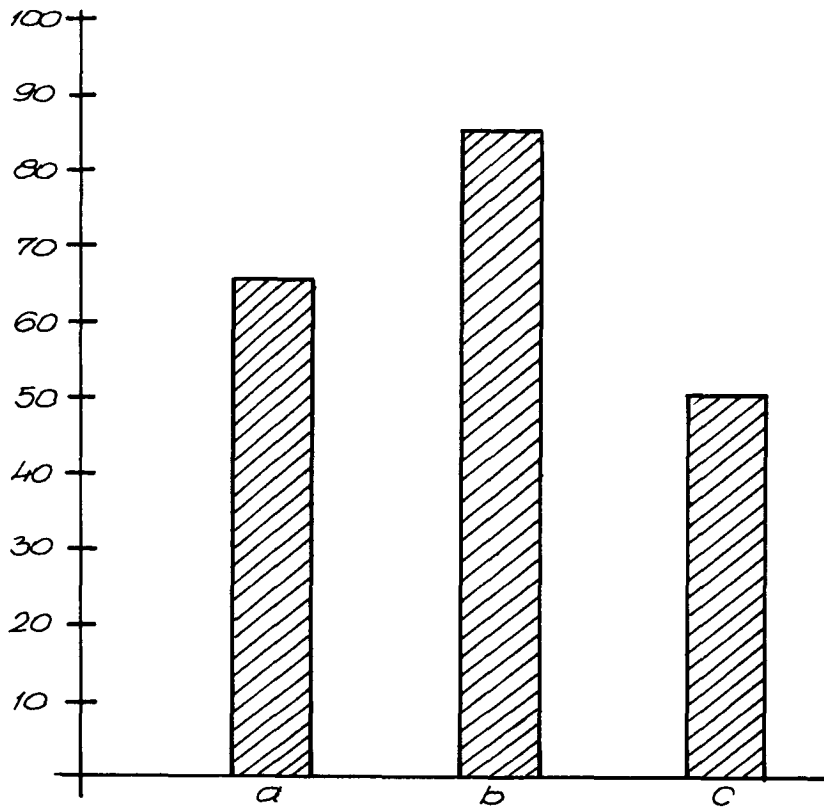
A legnagyobb nehézséget ismét a pontosság kritériumának szem előtt tartása, illetve megvalósítása okozta a gyermekek körében: a kijelölt csikot túllépte a csoport 50 %-a. A formaritmus betartása 12 gyermeknek sikerült.

Bár a vizsgálati szituációban törekedtünk a tágasabb

3.sz. feladat

12.sz. melléklet

Jó résztelj. %-a:

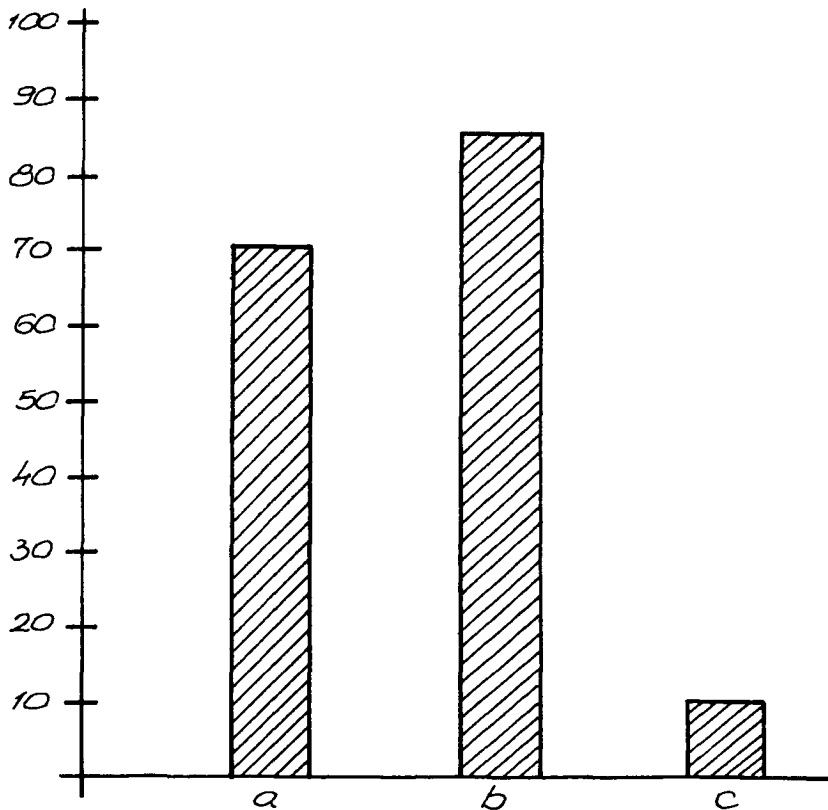

Alternatív egységek
megjelölése:

4.sz. feladat

13.sz. melléklet

Jó résztelj. %-a:

Alternatív egységek
megjelölése:

elhelyezésre /1 asztalnál maximum négy gyermek dolgozott/, a vizsgálati csoport 25 %-ával adódtak /5gyermek/ magatartási problémák a vizsgálat időszakában, melyek főként a társas zavarásában, az adaptáció alacsony szintjét tükrözve nyilvánultak meg.

4. sz. feladat /13. sz. melléklet/

A v.sz-ek közül nyolc /40 %/ ért el - az alternatív egységek tartalmát tekintve - hiánytalanul megoldott összteljesítményt, ami feltehetően abból a körülményből adódik, hogy a gyermekek tapasztalatszerzésére nem kizárólag a fáradt időszakban került sor.

Absztrakciós képesség és általánosítás szempontjából 70 %-os a vizsgált csoport teljesítményszintje. Meg kell állapítanunk azonban, hogy e feladat körülhatárolásánál messze-menőkig figyelembe vettük a - megelőzően már óvodába járt - gyermekek tapasztalati tudását.

A nemfogalmak alá tartozó fajfogalmak felsorolása téren mutatkozott legmagasabbnak a teljesítmény /85 %/, ami ugyancsak a tapasztalatszerzés aktuális és széleskörű lehetőségére enged következtetni.

Ugyanakkor azonban azt is meg kell állapítanunk, hogy a v.sz-ek 41 %-a ismételtetéssel kívánta fokozni a felsorolt eszközök számát a konkretizálás során, ami viszont az előző feladat megoldásának viszonylag széleskörű labilitására utal.

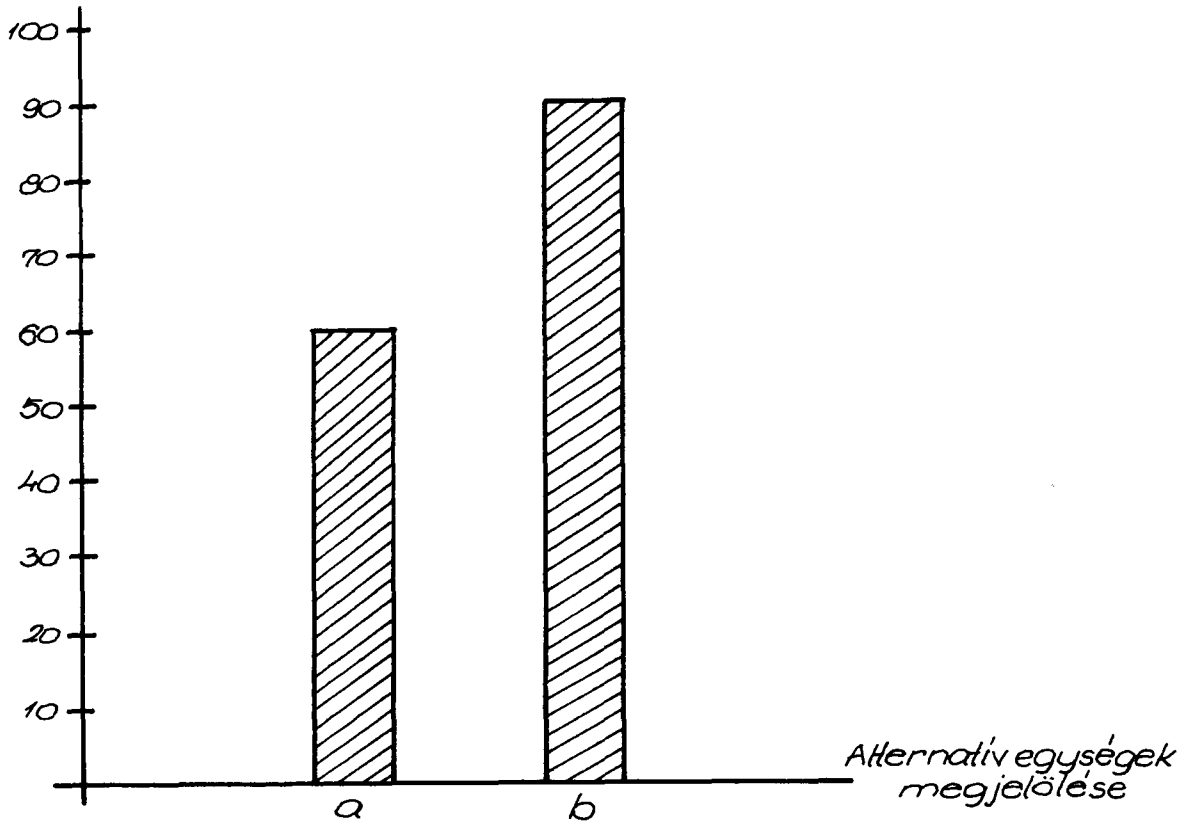
5. sz. feladat /14. sz. melléklet/

A meséből vett 16 szótagos mondat felidézését szívesen vállalták a gyermekek: játékos feladatnak tartották. Feltehetően ezért magas /18/ a társas kontaktusképességre adott

5.sz.feladat

14.sz. melléklet

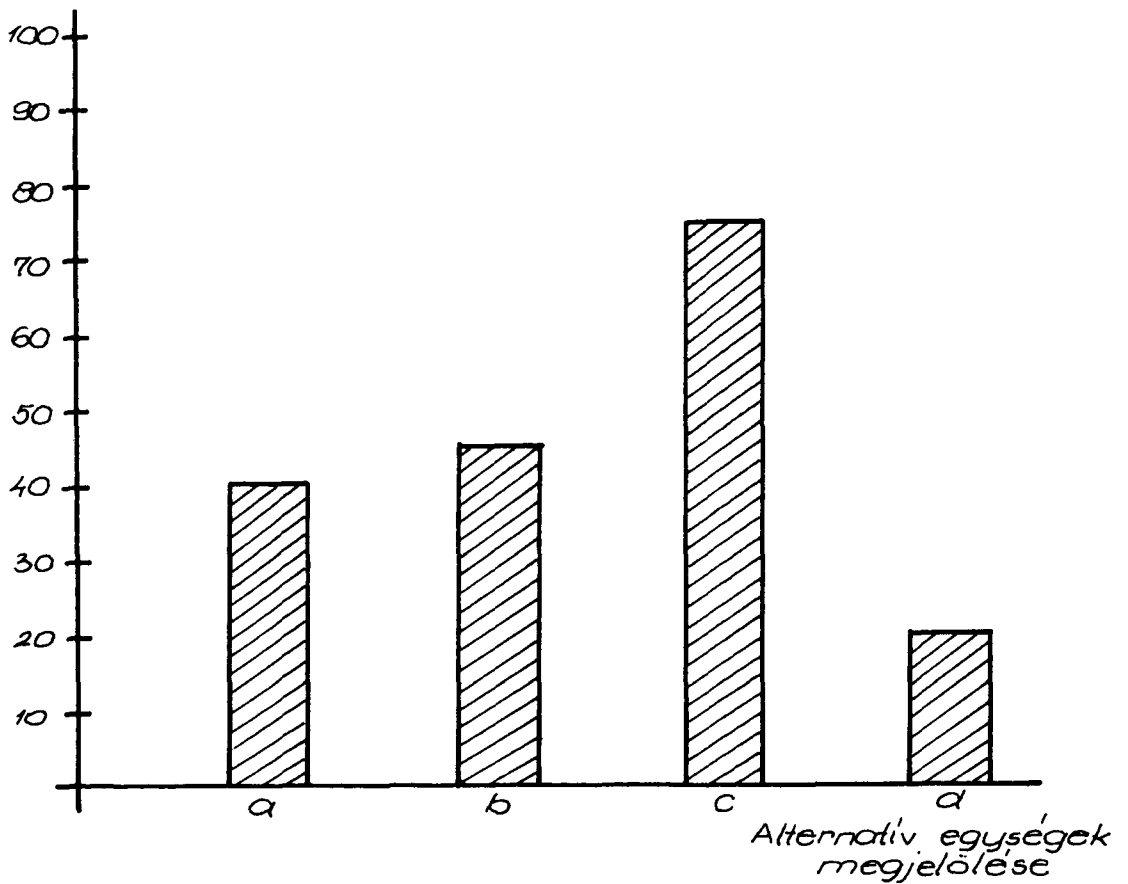
30 résztelj. %-a

6.sz.feladat

15.sz.melléklet

30 résztelj. %-a

pontok száma. A két kudarcot vallott gyermek is csak próbálkozások után adta fel a teljesítést.

Az ismétlések számával kapcsolatos 0 értékű teljesítmény azonban magasnak számít: 40 %, figyelembe véve a verbális jellegű feladat egyszerű szerkezetét és játékosságát.

A kiegészítő megfigyelések során az utóbbi eredmény oka nyilvánvalóvá vált: a 0 pontot kapott gyermekeknél - általánosítható mértékben - a koncentrációképesség hiánya mutatkozott meg, ugyanis azonnali reprodukcióra törekedtek, a hiánytalan rögzítés megkerülésével.

6. sz. feladat /15. sz. melléklet/

A nyolc részlet felidézése terén a v.sz-ek 40 %-a ért el pozitív teljesítményt. 60 % vagy kihagyott egyes mozzanatokat, vagy mással igyekezett helyettesíteni /konfabuláció/.

A hallott kilenc jelzőből 3-nál többet használt a vizsgált csoport 45 %-a, a további 55 % 3-nál kevesebbet.

Hangsúlyos, színes mesemondásra törekedett 75 %, a további 20 % monoton, mindenáron felidézni igyekvő teljesítményt nyújtott.

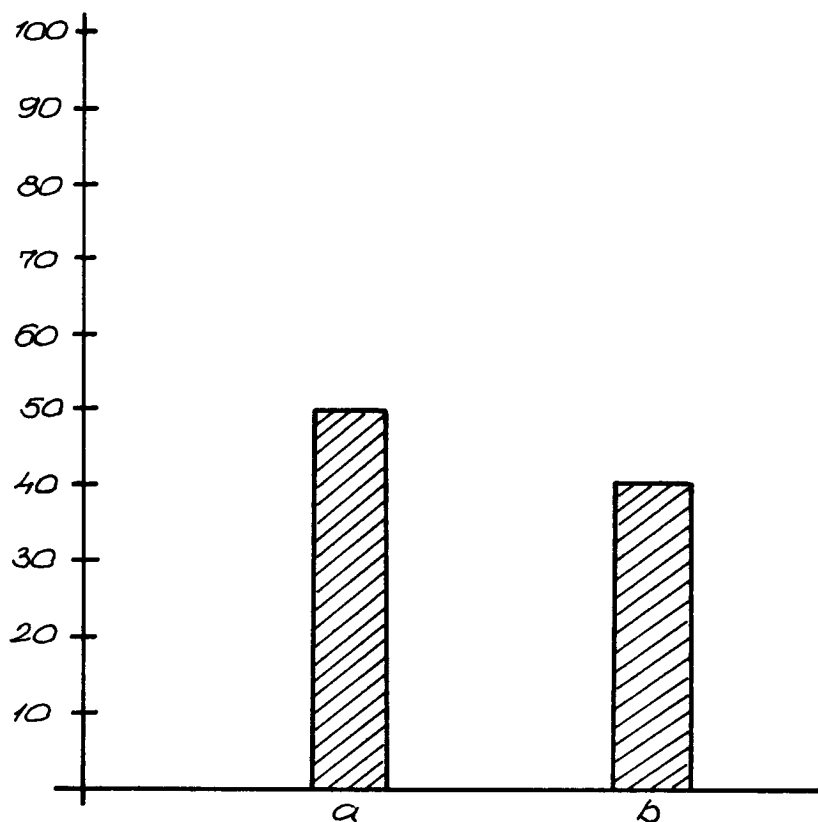
Nehézséget jelentett az alkalmas kifejezések megtalálása a csoport 80 %-ának. Azoknak a gyermekeknek, akiknek ilyen téren nehézségeik voltak, általában az 1. sz. részfeladatot sem sikerült teljesíteniük.

20 gyermek közül mindössze 3 tudta szóismételtetés nélkül a teljes eseménysort reprodukálni. Ez a teljesítményszint - a fáradtság károsító hatásán túlmenően - az egyes fogalmakra alkalmazható kifejezések hiányos ismeretére is

7.sz.feladat

16.sz.melléklet

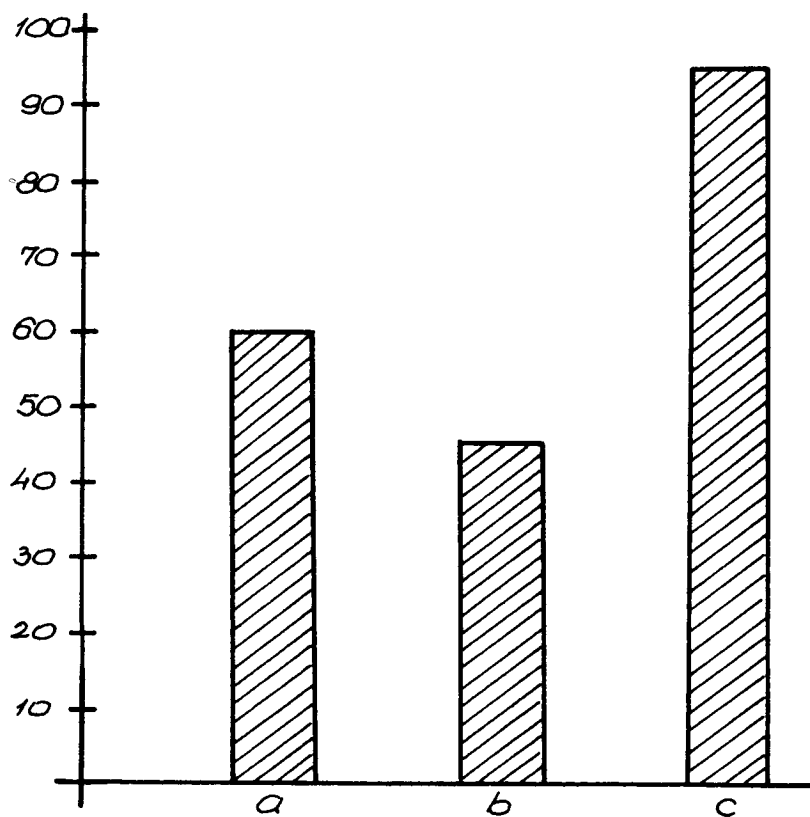
Jó résztelj. %-a

8.sz.feladat

17.sz.melléklet

Jó résztelj. %-a

visszavezethető.

7. sz. feladat /16. sz. melléklet/

A v.sz-ek 50 %-a az oldalméretek célszerű összehasonlításával oldotta meg a feladatot, a további 50 % próbálgatással igyekezett összeállítani a formát.

20 gyermek közül kettő teljesértékű teljesítményt nyújtott /10 %/, négy pedig értéktelent /20 %/.

A 30 másodpercnél hosszabb tájékozódási idővel megoldott teljesítmények száma magas: 12, tehát mindössze 40 %-os pozitív teljesítményt találhatunk ezen a téren. A további 60 %-nak általában újabb motivációra volt szüksége a feladat végrehajtása érdekében a folytatáshoz, vagy pedig a formák előttük történő összeillesztésére és elfordítására, hogy a feladat megoldhatóságáról meggyőződjenek.

A megfigyelések arra utaltak, hogy nem az összeillesztés művelete, inkább a gyors áttekintésen belül az összehasonlítás, megkülönböztetés okozott nehézséget a hosszabb tájékozódási időt igénylő gyermekeknek. Miután felismerték a megoldás módját, rövidesen és megközelítő pontossággal elvégezték az összeillesztést.

8. sz. feladat /17. sz. melléklet/

A feladatot teljesítette a vizsgált gyermekek 95 %-a. Három perc elégségesnek bizonyult 45 % esetében; 55 % ennél hosszabb idő alatt oldotta meg a szintézisjellegű feladatot.

A gondolkodás műveletein belül a szintézisalkotás feltételezi /igényli/ az analízis jelenlétét, a kettő mintegy kiegészíti egymást. Az egységes egész kialakítása a részek áttekintése nélkül lehetetlen. A vizsgált csoport 5 %-ának nem sikerült a feladatot megoldania - még a hibák feltárását

követően sem - ami az analízis és a szintézis fejletlenségére utal körükben.

A részformák tudatos összeállításával illesztette össze a képet /észrevette, ha nem kellő formák kerültek egymás mellé/ 60 %; a további 35 %-nak figyelmeztetésre volt szüksége ahhoz, hogy az össze nem illő formákat észrevegye. A felismerés hiányának gyakorisága bizonyítja, hogy a figyelem tartósan fellépő labilitása vagy tapadása ugy az észrevevési, mind a szintézisalkotó képesség fejlődését akadályozza.

9. sz. feladat /18. sz. melléklet/

Teljesértékű teljesítményt nyújtott 4 gyermek, a csoport 20 %-a. Értéktelen összteljesítmény a feladat végrehajtása során nem volt.

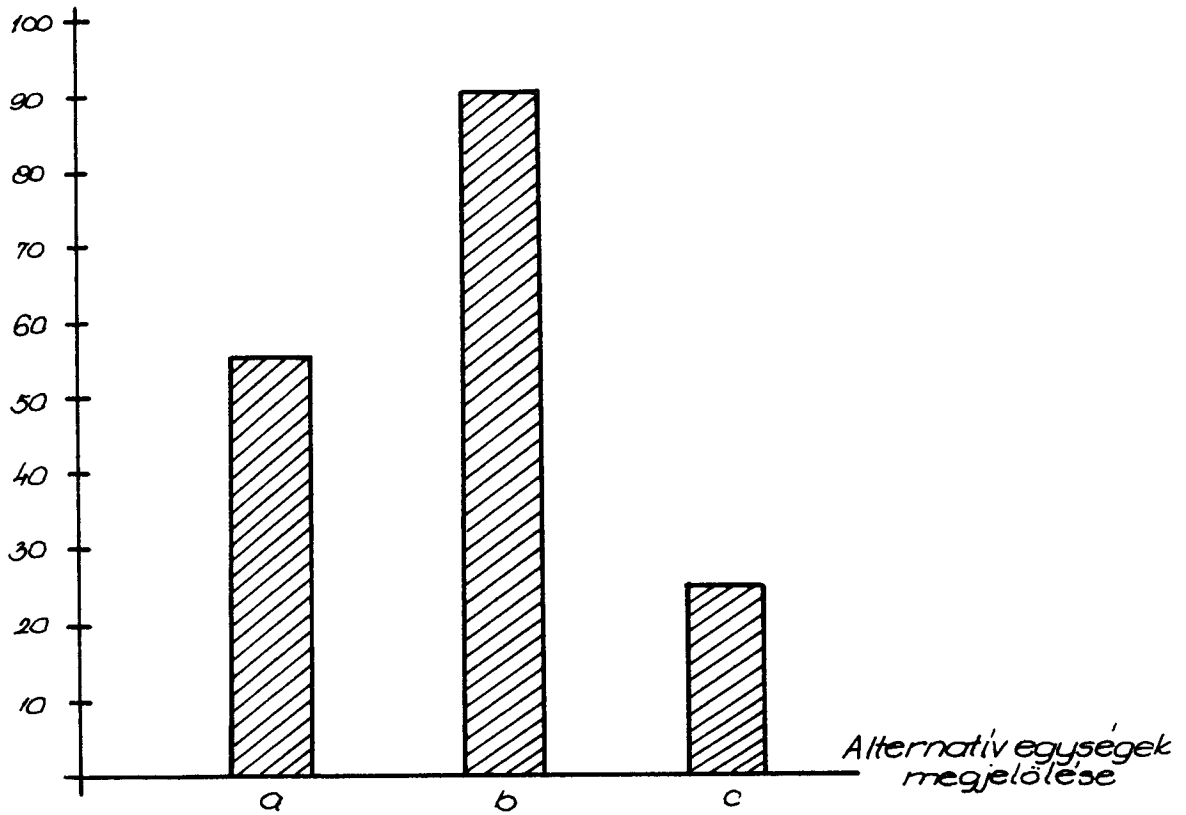
Mindhárom összefüggést felismerte 55 %; a további 45 %-nál a részletekbe történő elmerülés okozta általában, hogy 1-1 összefüggés elkerülte a figyelmüket. Többnyire a vitorlát ábrázoló kép vonta el a hiányos teljesítményt nyújtó gyermekek figyelmét az étkezést ábrázoló, 2. sz. képről. A kép érdekessége /amiből bizonyosfoku technikai érdeklődésre is lehet következtetni/ annyira felszólító jellegű volt számukra, hogy az első képről nem tartották fontosnak beszélni, ezzel is sürgetve a vitorlázás élményeinek elmondását.

Névelővel kapcsolatos nehézsége mindössze 2 gyermeknek adódott a vizsgált csoportban. Feltehetően ez inkább helytelen beidegződés, mint a fáradtság hatása náluk. A kifejezésbeli nehézségek ismét jelentkeznek a vizsgálat során, még olyan gyakran előforduló fogalmak esetén is, mint: felszolgáló, nyaraló, vendéglő. Feltehetően a nagyfoku technikai érdeklődés következtében azonban kevesebb problémát okoztak a

9.sz. feladat

18.sz. melléklet

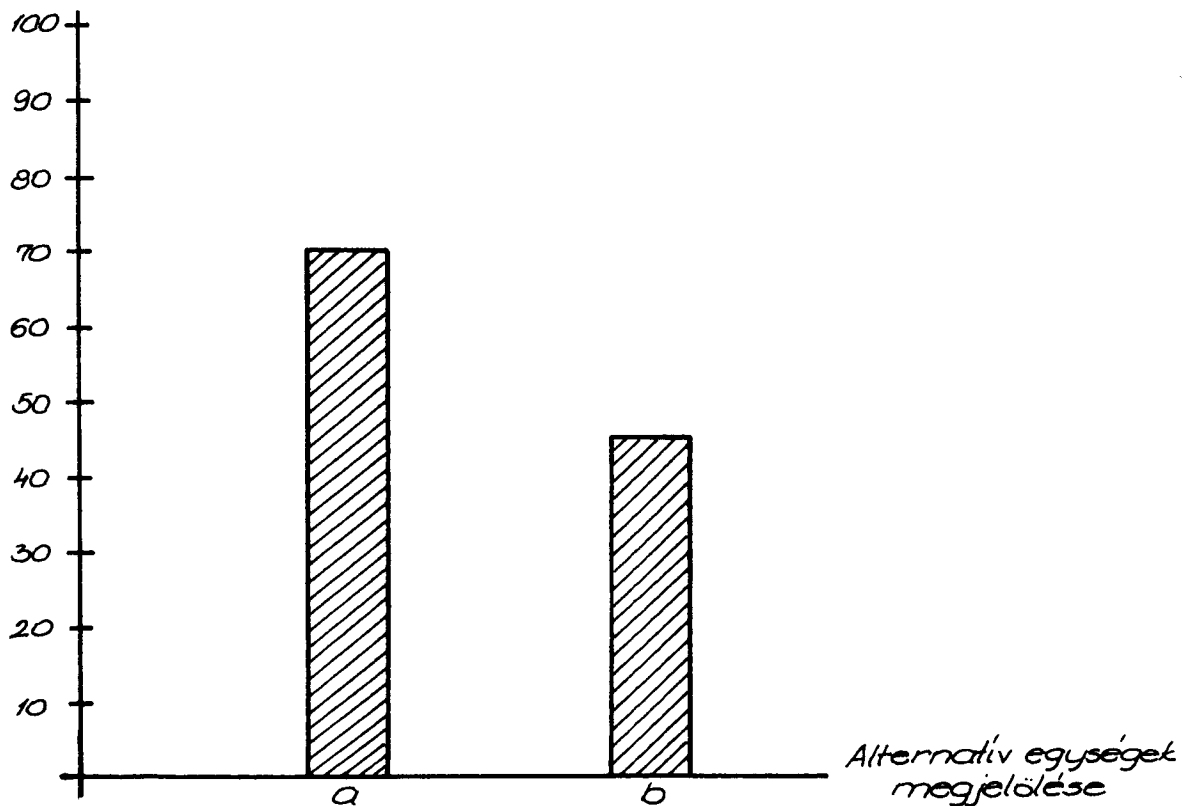
Fő résztelj. %-a

10.sz. feladat

19.sz. melléklet

Fő résztelj. %-a

motorkerékpárral és a vitorlással kapcsolatos kifejezések: karburátor, árbóc szavak ugyanis gyakran előfordultak az eseménysor reprodukálása során.

Meglepően magas azon gyermekek aránya, akik szükséztan, tömondatokban fejezték ki magukat az összefüggések feltárása során /75 %/. A mondat szerkesztés terjedelmében mutatkozó hiányosságok részben a megnevezéssel, szókészlettel kapcsolatos alacsonyabb fejlettségi szintre, továbbá a megfelelő kifejezésnek a körülmények összefüggésében történő megfogalmazása terén megnyilvánuló nehézségekre vezethetők vissza.

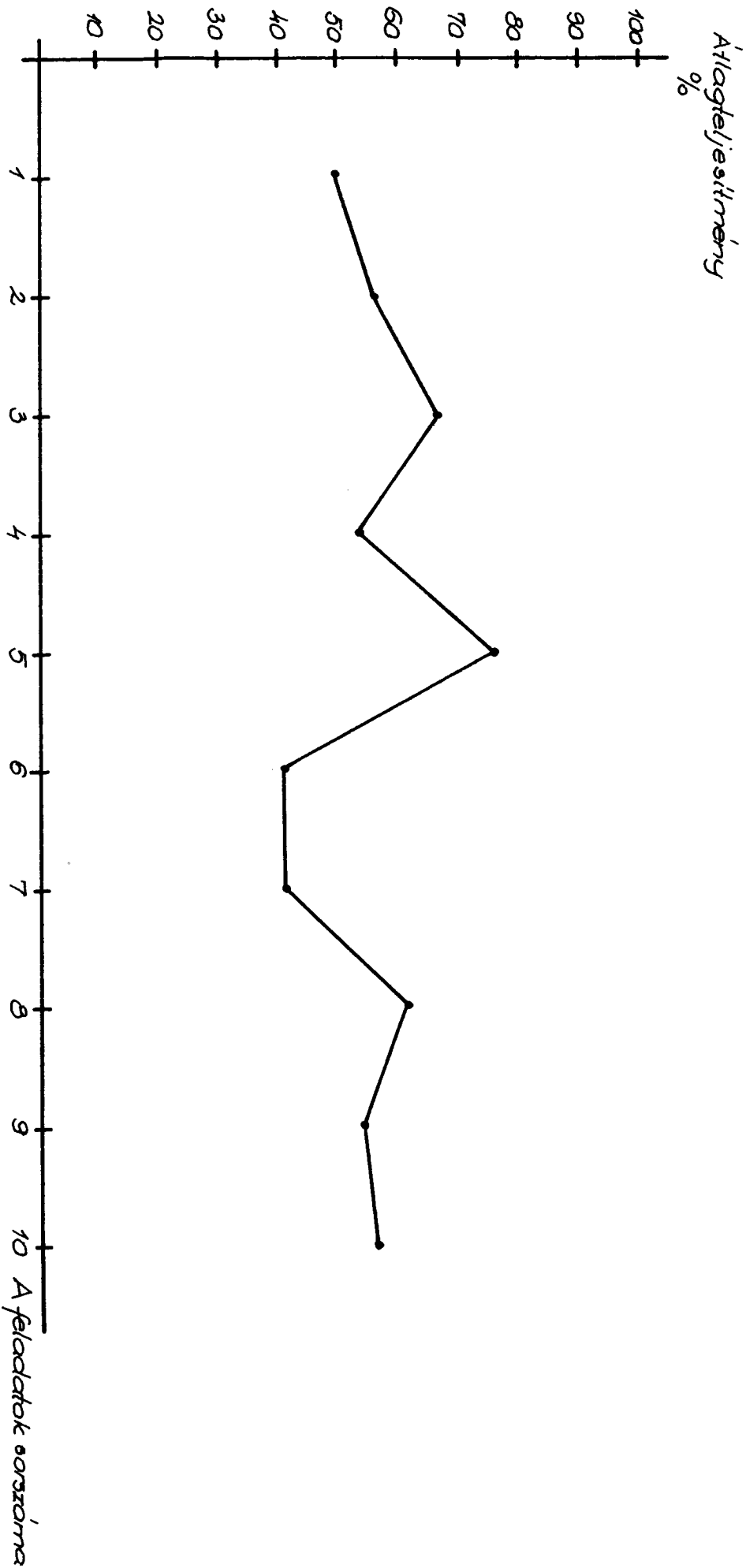
10. sz. feladat /19. sz. melléklet/

Az első felszólításra történő feladatvállalások száma magasnak bizonyult a vizsgálat folyamán: 70 %. A jelentkező, 30 %-os negatív eredmény egyik oka a játékban történő elhelyezés volt, ezért csak többszöri felszólításra tudták félbeszakítani. Volt azonban olyan tapasztalatunk a megfigyelés során, hogy a játék vonzó hatása a teljesítmény minőségét is rontotta. Annak érdekében, hogy minél előbb folytatni tudja a játékát, több vizsgálati személy kapkodva, pontatlanul figyelte és jegyezte meg a feladatsort, ebből következően hiányosan reprodukálta a továbbiakban.

A pontatlan végrehajtások magas arányát /55 %/ még a következők is befolyásolták:

Feladat volt, hogy az ebédlőből elhozott kancsót virágöntözés után a napköziotthon konyhájába vigyék vissza. Volt olyan gyermek, aki megelégedett azzal, hogy arra a helyre tette vissza a kijelölt eszközt, ahonnan elvette, s a har-

A feladatok jó részteljesítményeinek összegezése.

madik mozzanatnak nem tulajdonított jelentőséget.

Míg az óvodáskorú gyermek még sokszor impulzive cselekszik, és céljától gyakran eltéríthetik emocionális késztetések, a feladattartás már a magatartás kortikális vezérlésének állandóságát követeli meg. Az iskolába lépő gyermeknek már bizonyos önuralommal is kell rendelkeznie, amellyel időnként fékezni tudja mozgás-impulzusait.

A vizsgált gyermekek magas arányban, azonnal megnyilvánuló feladatvállalása mozgásos jellegű, operatív cselekvéssort igénylő feladat jellegére vezethető vissza. Hat gyermek /30 %/ vonakodott a feladat vállalásától is.

Ugyanakkor, a pontatlan végrehajtások /55 %/ a feladathoz való kötődés és a kötelességteljesítés fejletlen szintjét tükrözik.

K o n k l u z i ó

A vizsgált 20 tanuló feladatvállalása kielégítőnek mondható. Az új, iskolai szituációban érdeklődéssel vállalkoztak a kijelölt cselekvéssor végrehajtására. A feladatmegértés azonban hiányosnak bizonyul több feladat végrehajtása során, pl. szegélydisz rajzolása, virágöntözés terén.

A feladattartáson belül széleskörű labilitás regisztrálható. Míg az ember, ház, fa rajzolását valamennyien befejezték, a szegélydiszt a csoport 15 %-a csak részben készítette el, miután helyesbitésre szorult a munkájuk.

"Lényeges eleme a feladattartásnak az akarat, hogy a már egyszer megkezdett cselekvést véghez is vigye még akkor is, ha közben nehézségek támadnak. A befejezés iránt tanúsított érdeklődés nélkül a gyermek nem, vagy csak feltételesen

alkalmas a csoportban való képzésre." Günter Clauss - Hans Hiebsch /Akadémiai Kiadó 1967./ Majd a továbbiakban: "Jónéhány hat esztendőes gyermek csak elégtelen mértékben rendelkezik a feladatmegértés tulajdonságával... ilyenkor nem érti meg azokat a feladatokat, amelyeket a tanító ad neki. De lehet, hogy azért nem tudja megoldani a feladatot, mert hiányzik a kötődőképesség /nem köti le a feladat/." Günter Clauss - Hans Hiebsch. A fentebb említett szegélydisz rajzolása és a virágöntözés során tapasztalt hiányosságok mindkét okra visszavezethetők.

A vállalt feladatok teljesítésére nagy általánosságban a pontatlanság jellemző. Ez a negatívum valamennyi vizsgált tanulónál fellelhető a különböző tevékenységek során. Az életkori sajátosságoknak megfelelő, szemléletbe ágyazott gondolkodás alpműveletei gyakran nem kielégítő mértékben jelentkeznek a különböző teljesítményekben. "Vannak olyan gondolkodási műveletek, amelyek a gyermek környezetének spontán hatására kialakulnak a gyermekben... Ilyenek az összefüggések felfogása, analízis, stb." Justné Kéry Hedvig - Lénárt Ferenc /Pszichológiai Tanulmányok VI./ Az összefüggések felfogásával kapcsolatos 9. sz. feladat teljesítése során a vizsgált csoport 45 %-ának elkerülte a figyelmét egy-egy összefüggés. Az összefüggések felfogása analízis nélkül lehetetlen, tehát az utóbbi - szintén alapvető - gondolkodási művelet hiánya is fellelhető a nyújtott teljesítményekben.

"Az oktató-nevelőmunka hatékonysága, eredménye mindezekelőtt attól függ, képes-e a pedagógus a tanulókat szilárd ismeretekhez, képességekhez juttatni. Az ismeretek tolmácsolása

lása, a tények és általánosítások rendszerének biztosítása a didaktikai feltételek megteremtését, egyben pedig a szükséges lélektani törvényszerűségek felismerését feltételezi. Csakis a tanulók figyelmének, emlékezetének és gondolkodásának kellő frissesége esetében lehetséges az iskolai célok megvalósítása." Geréb György /Akadémiai Kiadó 1962./ Az óvodáskor idején tartósan jelentkezett ártalom az iskolaérettségi vizsgálat folyamán negatív teljesítményekben realizálódott, amely elsősorban a figyelem dekoncentráltóságára vezethető vissza. Az optimális figyelmi állapot a bevézés eredményességének feltétele, ami a megértést és a gondolkodást mintegy strukturálisan biztosítja. A fáradt, kimerült gyermek gondolkodása lelassul, megmerevedik, teljesítménye nyilvánvalóan romlik, ha a figyelme elkalandozik. Mindennek következménye megmutatkozik az iskolai eredményben, mégpedig nem csupán az oktatásban, hanem a nevelés területén is: az elkalandozások viselkedési rendellenességhez vezetnek.

Bár az osztályzatok bizonyosmértékű szubjektivitása közismert, mégis érdekesnek bizonyul az az összefüggés, amit a vizsgált tanulók magatartásra kapott osztályzata és környezeti ártalom szempontjából mutató ismervük között fennáll. Az 1968/69. tanév elején vizsgált tanulók közül egy kapott tanév végén jeles osztályzatot magatartásból; három jó magatartásu; kilenc pedig közepes szintű volt. Ha figyelembe vesszük, hogy a magatartás értékelésébe nemcsak a szociális adaptáció, hanem az órán tanusított aktivitás is beszámít, még lehengolóbbnak tűnik az eredmény.

"A fáradt gyermek egyre figyelmetlenebbé válik, elkalandozik, védekezik a kimerülés ellen. Ez a "védekezés" különbö-

ző magatartási formákhoz is vezethet. Az egyik gyermek még csak passzív módon révedezik, a másik azonban csinytevések formájában kapcsolódik ki a munkából." Geréb György /Akadémiai Kiadó 1962./ A szerző szerint a csupán mechanikus emlékezetre épülő gondolkodás és tanulás abból ered a továbbiakban, hogy a fáradt gyermek nem tudja követni az ismeretszerzés logikai menetét. Az alig megértett ismereteket kénytelen ezért értelmetlen "szajkózással" rögzíteni, hagyfoku energiával.

A fáradt gyermek érzelmi élete is kiegyensúlyozatlanná válik. Feszültség, elégtelenségi érzés, szorongás gyötri. A labilis emocionális életű gyermek hajlamos szélsőséges megnyilvánulásokra.

A sok, sikertelen próbálkozás a továbbiakban bénítólag hat a gyermekre, ami tevékenységét bizonytalaná teszi. Kudarcait sok esetben rendellenes magatartással kompenzálja. Gyakran tapasztalhatók az irigység, a kisebbségi érzés megnyilvánulásai, gyenge teljesítményei következtében.

A fenti személyiségtulajdonságoknak még nem rögződött elemei találhatók a vizsgált tanulóknál, azonban a képességekben integrálódott, károsult pszichikus folyamatok máris aggodalomra adnak okot. A figyelem dekoncentrálttsága következtében máris a pontatlanság jellemző teljesítményükre, aminek tartós jelentkezése a továbbiak során igénytelenségre vezethet.

A szociális adaptáció terén megnyilvánuló labilitásuk ugyancsak a szocializálódás további folyamatának egyenlőtlenségére, kiegyensúlyozatlanságának lehetőségeire enged következtetni.

b/ Kontroll-vizsgálatok

1973. februárjában Bögi Zsuzsanna másodéves óvónőképző intézeti hallgató Szolnokon, ugyancsak ipari centrumban töltötte szakmai gyakorlatát olyan óvodában, ahol széles körben voltak találhatóak az előzőekben bemutatott, sajátos életritmusban élő, hat éves gyermekek.

A szakmai gyakorlatot megelőző év őszén került kapcsolatba az óvónőjelölt /a továbbiakban vizsgálatvezető/ a szolnoki Mátyás király uti Óvoda egyik pedagógusával, így már előzően sikerült közvetett kapcsolatot teremteni a csoporttal, valamint sok személyes információ birtokába is jutott.

Igy megtudta, hogy a 41-es létszámú csoportból mintegy 20 gyermeknél problematikus tünetek észlelhetők. Ezen gyermekeknél - hasonlóan, mint a Dunaujvárosban longitudinálisan nyomon követett gyermekeknél - a magatartási rendellenességek széles skálájával lehetett találkozni, amelyek értelmi, érzelmi és akarati folyamataikon, valamint állapotaikon belül szinte kitapintható módon jelentkeztek.

A vizsgálatvezetést vállaló hallgató a már Dunaujvárosban is alkalmazott kizárásos módszert választotta: vizsgálódásai köréből kizárta a nehéz anyagi körülmények között, vagy ingerszegény /tanyán/ fejlődő gyermekeket. Az ipari centrumban normális körülmények között élő, ugyanakkor a szülők munkakezdése miatt váltakozva ébresztett gyermekek fejlettségi szintjének megállapítására törekedett.

A fentiekben említett kizárásos módszerrel hozott létre egy 15 főből álló csoportot, amelynek tagjai valamennyien a széles amplitudóju életritmusban éltek. Hogy feltevéseit kontrolálni, illetve igazolni tudja, ugyanolyan koru,

de kiegyensúlyozott életritmusban élő gyermekcsoportot állított össze /számszerint szintén 15 főt/ kontroll-csoportként.

Mind a kísérleti, mind a kontroll-csoport gyermekei 1973. év szeptemberében váltak tankötelesekké. Ezért olyan feladatokat állított össze, amelyek megközelítően megfelelnek az iskolaérettségi kritériumoknak is. Ügyelt arra, hogy a kísérleteket mind a vizsgált, mind a kontroll-csoportban azonos feltételek és körülmények között végezze, időpont, időtartam, nehézségi sorrend, helyzet, stb.

Azonos értékelési eljárást is alkalmazott. Az egyes teljesítményeket külön-külön értékelte, s csak az értékelés után végezte el az összehasonlítást.

Vizsgálati eljárásaink

1. Általános tájékozottság

A vizsgálat célja: koncentrációképesség, akusztikus felfogás, felidézés és megjegyzőképeség vizsgálata.

Utasítás: Figyelj jól rám! Olyat játszunk, hogy én nem ismerlek és most mutatkozz be nekem!

a/ Hogy' hívnak? /Vezeték, utónév./

b/ Hány éves vagy?

c/ Édesapádat hogy' hívják? Hol dolgozik?

d/ Van-e testvéred? Hány testvéred van? Hogy' hívják őket?

e/ Este hányan vagytok otthon, ha mindenki hazaérkezett?

/Számszerű meghatározás./

f/ Melyik a bal kezed, mutasd meg! /Jobb lábad./

g/ Hol laktok? /Utca, házszám, emelet, ajtó./

h/ Mi van most? Délelőtt, délután? Miből gondolod?

Az értékelés szempontja: a kérdések pontos megválaszolása.

2. 3-4 tagu szánsor pontos utánamondása

A vizsgálat célja: a számok mechanikus ismétlésével a megfigyelőképesség, a közvetlen mechanikus emlékezet vizsgálata.

Utasítás: Most számokat fogok egymás után mondani. Ha én elmondtam, neked ugyanugy kell megismételned.

Próba: 7, 1, 4, 6, 3, 2.

I. 3, 6, 8.

III. 3, 8, 1, 6.

II. 1, 6, 2.

IV. 2, 9, 6, 4.

V. 8, 5, 3, 4.

/A feladat megismétlése mindössze háromszor./

A teljesítmény értékelésének szempontja:

Jó az eredmény, ha a számokat a gyermek elismétli. A sorrendtévesztés nem számít hibának.

3. Két háromszögletű lap összeállítása /modell alapján/ téglalappá. /max. T: 30 mp./

A vizsgálat célja: analízis- és szintézis képességének vizsgálata. A vizuális felfogás, az absztrakció és kombinációs képesség vizsgálata.

/A feladat megoldását segítette az egész időtartam alatt szem előtt lévő modell./

Utasítás: "Ezt a kettőt úgy illeszd össze, hogy egy legyen belőle!"

A feladat értékelésének szempontjai:

a/ a feladatot időn belül /T 30 mp./ teljesítette-e;

b/ spontán, nyugodt illesztgetéssel, tologatással oldotta-e meg;

c/ megoldotta-e a feladatot próbálkozásokkal, vagy a próbálkozást feladta.

4. Szinritmus pontos utánzás

/piros, kék, zöld pálcikákból/

Minta a/ p p k p p k ...

b/ z p p z k z p p k ...

A vizsgálat célja: A szín- és ritmuskészség, megfigyelőképesség fejlettségének, tanulmányosságának vizsgálata.

Utasítás: "Jól nézd meg ezeket a pálcikákat! Milyen színűek?

Most a kéket és a pirosat különválasztjuk. Ezekkel én elkezdem a papírlapot disziteni /p p k p p k .../, folytasd te tovább a diszitést /ugyanígy, a három szín bekapcsolásával z p p k z p p k és variálásával/

A feladatvégzés értékelésének szempontjai:

a/ többször kellett-e a figyelmet felhívni a szem előtt lévő mintára;

b/ a minimális értékelhetőségi határt elérte-e a gyermek.

Minimum három ütemet ki kell raknia. A megoldás csak akkor értékelhető jónak, ha legalább két sort helyesen folytat.

5. Hármas feladat

A vizsgálat célja:

Előkészítés egy bonyolultabb feladat végzésére; verbális megjegyzőképeség, feladattartás vizsgálata.

Feladat: Tegyen a gyermek három különböző tárgyat, három különböző helyre, megfelelő sorrendben /ismételje meg, ahová a v.v. tette/.

Utasítás: "Most ezt a három tárgyat /mik ezek? Kréta, film, ceruza/ én szétrakom.

Te jól figyeld meg, melyiket hová teszem! Azt is figyeld meg, mit teszek le először /és így tovább.../. Most összeszedem, Feladatod az lesz, hogy ugyanolyan sorrendben, ugyanarra a helyre te is rakd le ezeket. Mindegyiket úgy, ahogy az előbb én tettem."

Az értékelés szempontja:

Az utasítást meg kellett-e ismételni, vagy első bemutatásra megtörtént a feladat végrehajtása.

Milyen mérvű volt a figyelemkoncentráció a feladat kitűzésekor.

6. Bonyolultabb mozzanatokból álló utasítás végrehajtása

A vizsgálat célja:

Koncentráció, megfigyelőképesség, megtartó képesség, valamint feladattartás, a feladatvégzés és kötelességtudat fejlettségének vizsgálata.

Utasítás: "Itt van ez a piros toll. Feladatod az lesz, hogy ezt a tollat a kezébe vedd, elmész az ajtóig, kinyitod, majd becsukod /nem kell kimenned/. A mosdóról elveszed a szivacsot, az asztalra teszed, leülsz és a tollat magad mellé helyezed a székre.

A mozzanatok tagoltan hangzottak el, kétszer megismételve, fontosság tekintetében egyik sem kapott külön hangsúlyt.

Az értékelés szempontjai:

- a/ a feladat indult-e a felszólításra, vagy meg kellett azt ismételni /kezdéskor és a feladatvégzés közben/;
- b/ a feladatot megértették-e; a mozzanatok sorrendisében történtek-e, vagy felcseréléssel /különös tekintettel az utolsó mozzanatra/;

c/ a gyermekek megjegyzőképesége tartósnak bizonyult-e, korrigálásra volt-e szükség.

A feladatot nehezítette, hogy csoportszobai játék megszokottsággal volt csak megoldható, a gyermeket kivenve a csoportszobai közösségből.

Ez figyelembe kellett venni értékelés szempontjából:

d/ a gyermekek viszonyulását a munkához /megértik-e, befogják-e/.

7. Mennyiségek rajzolása

A vizsgálat célja:

Vizuális megfigyelőképesség, figlettségi fokon befogás, a mennyiségi reláció megértésének vizsgálata.

Az értékelés szempontja:

Számszerűség, nagyságkülönbség felismerése, pontos utánzása /mennyiségi reláció felismerése/.

Utasítás: "Rajzolok egy négyzetet, benne karikákat. Feladatom, hogy ebbe a másik négyszögbe /téglalap/ ugyanannyit rajzolj, mint én az előzőbe."

/Lényeg a befoglaló idom alakjának különbsége, amely szükségképpen módosítja a karikák elhelyezését, de lehetővé teszi a számbeli azonosságot./

8. Bourdon-próba

Az átalakított teszten V □ O X + ábrák szerepeltek. Egy lap 714 jelet tartalmazott, a betűk ill. jelek között 1, a sorok között 2,5 távolság volt.

A vizsgálat ideje: hétfő nyolc órától. A feladat azonos módon történő megismétlése: hétfő tíz óra 30 perctől.

A vizsgálat célja:

Egyszerűbb mechanizmus figyelembevételének, a szemléletes cselekvés, szenzomotoros intellektus vizsgálata.

Utasítás: "Jól nézzétek meg ezt a lapot. Mondjátok el, mit láttok rajta. Vegyetek el egy ceruzát az asztalról és minden sorban /sorról-sorra/ húzzátok át az 0-t."

/A feladatot egymástól távol, asztalnál ülve, csoportosan végezték./

A teljesítmény értékelésének szempontja:

Formatévesztés, kihagyás jelentkezik-e a feladatvégzésben, vagy nem.

B-feladat: A már ismertetett Bourdon-tesztről a □ megjelölése.

A vizsgálat ideje: péntek délelőtti nyolc óra.

Péntek tíz óra 30 perctől a feladat változatlan módon történő megismétlése.

9. Játéktevékenység megfigyelése

Az átalakított Bourdon-teszt által kimutatott, a figyelem pszichikus folyamatának területén regisztrált különbségeket vizsgálatvezető a vizsgált csoportok játéktevékenységének megfigyelése útján törekedett kontrolálni.

A megfigyeléseket rendszeresen pénteken, a nyolc órát követő játékidőben végezte. 1-1 gyermek játékát tíz percig figyelte, feljegyezve a tíz percenként előforduló figyelemelterelődéseket.

10. Összehasonlítás /főfogalmi megnevezési/ -próba, verbális feladat alapján /Wechsler-teszt altesztje/

A vizsgálat célja: fogalmi besorolás, összefüggés, felismerés fejlettségi szintjének vizsgálata.

Utasítás: "Most két dolgot fogsz hallani, te is ismered ezeket. Például: repülőgép, helikopter. Mind a kettő..Űlégi jármű/" Ezt a szokatlan párt vizsgálatvezető azért vette, mert a gyermekek a vizsgálatot röviddel megelőzően tanultak a járművekről. Amennyiben a vizsgált gyermek helyes választ adott, tért át a részpróbára.

A teszt anyagának részpróbája:

1/ kutya-macska	7/ kislány-kisfiu
2/ rózsá-tulipán	8/ alma-körte
3/ személyautó-motorkerékpár	9/ kocka-labda
4/ fa-bokor	10/ cukor-csoki
5/ kés-kanál	11/ fa-szén
6/ néni-bácsi	12/ kéz-láb

Az értékelést és pontozást vizsgálatvezető a példaválaszok kritériumai szerint végezte. Több válasz esetén a legjobbat értékelte /2 pont/. Csak a helytelen válasz ismételt hangsúlyozása esetén vette figyelembe a gyengébb megoldást /1 pont/. Kun M. - Szegedi M. intelligencia-tesztje alapján./ Maximális pontérték: 24 pont.

11. Spontán rajz /ezen belül: fa, ház, emberábrázolás/

A vizsgálat célja: manipulációs készség, érzelmi-, értelmi szinkretizmus, az észlelés és látásmód analízisének, szintézisének, értelmi fejlettség, fantáziatevékenység vizsgálata.

Az értékelés szempontjai:

a/ sorakoztatás;

- b/ arányok felismerése, ábrázolása;
- c/ részletek kimunkálása;
- d/ összefüggés, kombináció felismerése és keresése, vagy mechanikus sorrendben történő ábrázolás.

Az eredmények értékelése

1. sz. feladat

A feladat végrehajtása során értéktelen teljesítmény nem volt. Teljesértékű összteljesítményt nyújtott a vizsgált és a kontrollcsoport 100 %-a.

2. sz. feladat

a/ Kísérleti csoport

Teljesértékű összteljesítményt nyújtott a csoport 13 %-a.

A háromtagú számsor megismétlését három gyefmek - a csoport 20 %-a végezte el. Az utolsó számsort egy gyermek nem tudta elismételni. 9 gyermek /a csoport 60 %-a/ képtelen volt a feladat megoldására.

Mivel vizsgálatvezető más tapasztalati anyaga azt mutatta, hogy a csoport emlékezeti, megjegyző-képessége általában jobb szokott lenni, ebből elsősorban arra következtetett, hogy nem figyelték meg kellően a számsort. Tehát ebben az esetben inkább a dekoncentrálttság volt szembetűnő.

b/ Kontroll csoport

14 gyermek teljesértékű teljesítményt nyújtott. 1 gyermek a két utolsó számsort nem tudta megismételni.

A feladat és a két csoport teljesítménye

vizsgált csoport: 22,6 %

kontroll-csoport: 97,3 %

3. sz. feladat

a/ Kisérleti csoport

A feladatot 5 gyermek időn belül teljesítette. 3 gyermek ezek közül a feladat kitűzése után azonnal kialakította a kész formát /T: 5 mp/.

Egy gyermek 3,10" alatt végezte el a feladatot /a feladatvégzés ideje a két szélsőséges határérték között mozgott: 5"-3,10"/. Egy gyermek feladta a kísérletezést először a 2,15"-nél, majd 4'-nél végleg abba is hagyta. Az ő esetében k.v. időhalasztásra kényszerült, mert tudta: sikertelensége a későbbi munkavégzésre is rányomná bélyegét.

b/ Kontroll csoport

9 gyermek a feladatot a megoldás maximális /T: 30 mp/ idejét sen használva ki, kialakította a kész formát. Meglepő volt, hogy a 9 közül két gyermek 2-7 másodperc alatt végezte el a feladatot.

1 gyermek pontosan a megadott határidőt használta ki /T: 30 mp/.

A legrosszabb időbeli teljesítményt egy gyermek érte el T: 3 perc.

A többi gyermek munkavégzésének ideje 1'5", 40", 55", 35" volt.

4. sz. feladat

a/ Vizsgálati csoport

A/ feladat

A két szinből álló sor diszit3 jellegű kirakását 5 gyermek oldotta meg hibátlanul, a csoport 33,4 %-a.

10 gyermek - többszöri figyelmeztetés ellenére - nem ol-

dotta meg a sorismétlésből álló feladatot /66,6 %/. Nem törődve a mintával, saját kedvük szerint változatos - de nem a megadott - diszitósort hozták létre. A figyelmeztetésre ingerülten válaszoltak, hogy látják, ennek ellenére sem a kívántak szerint folytatták a tevékenységet. Közülük 3 gyermek a többszöri figyelmeztetés-, rávezetésnél indulatosan a földre seprte a pálcikákat, a feladat további folytatására nem vállalkoztak.

B/ feladat

A feladat ekkor már ismert volt, csak plusz egy szín belépésével módosult.

A gyermekek arcán szembetűnő volt a megkönnyebbülés, mégis az eredmények százalékos aránya rosszabbnak bizonyult. Teljesértékű összteljesítményt csak 4 gyermek nyújtott. 11 gyermek a feladatot ismét pontatlanul oldotta meg. Bár törekedtek a tökéletesítésre: ujjukkal a mintát követték, mégsem tudták követni a színritmusban bekövetkezett változást. Néha megfeledkezve /6 gyermek/ az adott sorról, a saját, hibás sorrendjüket vették alapul. Három gyermek ezek közül következetesen a zöld szín után kéket helyezett, noha az eredetivel piros követte a zöldet.

b/ Kontroll-csoport

A/ feladat

A feladatot 13 gyermek - a csoport 86,6 %-a - teljesítette. A feladatot nem értette meg 2 gyermek, így teljesítményük értékelhetetlen volt.

4/ feladat

Az összetettebb feladatnál itt is nehézségek mutatkoztak. Egy gyermek feladta a sor kirakását, indoka: "Nem tudok odafigyelni."

9 gyermek teljes értékű teljesítményt nyújtott.

5 gyermek a sorrendben követett el hibát, de a feladatot v.v., további hibajavítása nélkül, önállóan megoldotta - előzetes korrigálása után.

A két csoport teljesítménye

A/ vizsgált csoport:	33,3 %
kontroll-csoport:	86,6 %
B/ vizsgált csoport:	26,6 %
kontroll-csoport:	86,6 %

5. sz. feladat

a/ Vizsgálati csoport

6 gyermek nem figyelt a feladat kitűzésére, így teljesítményük sem volt értékelhető.

1 gyermek a sorrendiségen változtatott, de az elrendezés helyének megfigyelése tökéletes volt. A sorrendiséget a célszerűséggel cserélte fel: először a közelebb eső helyre, majd a távolabbira helyezte a megjelölt tárgyakat.

5 gyermek a sorrendiséget pontosan megjegyezte, de az elhelyezés színterére nem ügyelt. Közülük kettő hangosan ismételtette önmagának a feladatot, ám megjegyzésük pontatlan volt, következésképpen feladatmegoldásuk is.

3 gyermek maradéktalanul teljesítette a feladatot /a csoport 20 %-a/.

b/ Kontroll-csoport

8 gyermek - a csoport 53,3 %-a - az első felszólításra történő feladatvállalást teljesítette. A sorrendiségben 4 gyermek /a csoport 26,6 %-a/ tévesztett, itt a célszerűség volt szembetűnő. Először a közvetlen közelükben helyezték el a tárgyakat, majd a távolabb lévő helyre.

3 gyermek a feladatvégzés során a sorrendiségben és a helyben is tévesztett, így teljesítményük nem volt értékelhető.

6. sz. feladat

V.v. a megelőző, "hármás" feladatot főként rávezetőként választotta a kísérletek sorába, mivel úgy ítélte, hogy ezen bonyolultabb feladat előtt szükség van egy könnyebb, a fokozatosságot biztosító próbára. A 6. sz. feladat során ugyanis többféle ingerre kellett a gyermekeknek reagálni, eleget tenni, hogy teljesítményük értékelhetővé váljék.

a/ Vizsgálati csoport

Az első felszólításra nem vállalkozott a feladat teljesítésére a csoport 25 %-a, azonban ismételt felszólításra már valamennyien törekedtek az utasítás végrehajtására.

7 gyermek a feladatot maximálisan teljesítette /a csoport 46,6 %-a/. Közülük öten hangosan mondták a feladatvégzés során a menetet. 4 gyermek a feladatot csak részben oldotta meg. A felszólítás, pontosabban a piros toll kihelyezésekor valamennyi gyermek azonnal utána nyult: ehhez a tárgyhoz kötődtek érzelmileg a legjobban, mégis erről feledkeztek meg a feladat kitűzése után.

2 gyermek a feladatot csak az ajtó nyitásáig tudta teljesi-

teni, itt megálltak és kétségbeesetten jelentették ki: "Elfelejtettem." Ez a kudarcélmény annyira a hatalmába kerítette őket, hogy segítség, ismételt elmondás után is képtelenek voltak a folytatásra.

Egy gyermek észrevéve saját tévedését, kétségbeesve sirásban tört ki. Ez a gyermek abba a sajátos helyzetbe került, hogy olyan követelménnyel szemben vallott kudarcot, amelyet különben teljesíteni tudna. Ugyanis a teljesítmény akarása észlelhető volt. Alkalmatlanság egyéb vonatkozásban nem állt fenn, esetében inkább a végrehajtás pillanatában jelentkező hiányosságról volt szó.

3 gyermek /a csoport 20 %-a/ a feladat menetét összekeverte és nem törekedett a hibák kijavítására.

b/ Kontroll-csoport

A feladat teljesítésének arányszáma ennél a csoportnál jóval magasabbnak bizonyult /10 gyermek 100 %-os teljesítményt nyújtott, ami a csoport 66,6 %-át képezte/.

A feladatot két gyermek nem tudta végrehajtani.

4 gyermeknél a pontatlanságot befolyásolta, hogy a tollat az asztalról vették el és a feladat végeztével következetesen más helyre tették le. Az utolsó mozzanatnak nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget.

7. sz. feladat

a/ Vizsgálati csoport

A mennyiségi relációt azonnal felismerte 6 gyermek /a csoport 40 %-a/.

7 gyermek egyáltalán nem ügyelt a számszerűsége, így a téglalapot telerajzolta karikákkal ugyanugy, ahogy ezt az elhe-

lyezést, betöltést a négyzeten látta.

2 gyermek a munka menete közben jött rá a tévedésre és a papírlapot összegyűrte. Másodszori ismétlésnél már tökéletes volt munkavégzésük.

b/ Kontroll-csoport

Teljes értékű teljesítményt nyújtott 13 gyermek /a csoport 86,6 %-a/.

2 gyermek a mennyiségi relációt első pillanatban nem vette észre, munkavégzés közben ismerték fel hibájukat. /segítségadás, különösebb felszólítás nélkül/ és így választó vonallal elkülönítették a jót és a rosszat.

Vizsgálatvezető először könnyebb, kevésbé igényes feladatokat végeztetett a gyermekekkel, változtatva a napon és az időponton. Így megállapította, hogy a kísérleti csoport maximális teljesítő képességének optimális időpontja a hét első napján /hétfőn/ nyolc óra 30 perctől tíz óráig terjedő időtartamra tehető. Az időbeli és a napok számában történő eltolódásnál a fáradtság, a teljesítőképeség csökkenése jelentkezik. A fenti állítását a Bourdon-teszt átalakított változatával igazolta.

8. sz. feladat /Bourdon-teszt alapján/

A vizsgálat időpontja: hétfő, nyolc órától.

a/ Vizsgálati csoport

Mivel v.v. a feladatnak határértékét már a kitűzés és tervezés időpontjában sem jelölt meg, a gyermekek addig végezhettek a feladatot, amíg érdeklődésük tartott, illetve az elterelő inger intenzitása hem nőtt akkorára, hogy a munka befejezését jelentette. Ilyen elv alapján a feladatvégzés két szélső idejét mérhette, ami 17-27 percig tartott /17 per-

es határidő előtt véglegesen senki sem fejezte be a munkát/.
3 gyermek munkavégzése 20 percig tartott, ez az idő elegendőnek bizonyult esetükben a feladat végrehajtásához. Háluk a hibaszám 10-41 között mozgott.

3 gyermek 25 perc alatt 15; 12; 13 hibaszámmal végzett.

4 gyermek 27 perc elteltével fejezte be munkáját, hibaszámuk 9; 16; 14; 10 volt.

Az elterelő ingerek - a csoportszobában játszó gyermekek és az utcáról beszűrődő zaj - jól észlelhető módon két gyermek tevékenységére volt nagyobb hatással, akik többször beszélgetést kezdeményeztek a kívülálló társakkal és átmenetileg félbeszakították a munkát.

b/ Kontroll-csoport

A munkavégzés idejének két határértéke: 13-17 perc.

A hibaszám 7-20 között mozgott.

Azonos próba hétfőn tíz óra 30 perctől

a/ Vizsgálati csoport

Az elterelő inger figyelemelvonó szerepe jobban érvényesült. A játzókkal három gyermek állandóan hangosan beszélgetett. 4 gyermek figyelme elkalandozott: ceruzát rágta.

Idő: 21-30 perc.

Hibaszám: 20-51.

b/ Kontroll csoport

A gyermekek ismerősként fogadták a feladatot, gyorsabb munkavégzésre törekedtek.

Beszélgetés két gyermek között folyt munkavégzés közben.

Idő: 15-18 perc.

Hibaszám: 8-22.

Péntek délelőtti nyolc óra /Feladat: a már ismertetett Bour-
don-tesztről a □ megjelölése/

a/ Vizsgálati csoport

A munkavégzést felerősödött moraj, zaj kísérte. A becsukódott ablakra, ajtóra, leesett kockára felfigyeltek a gyermekek.

Egymás munkáját nem tartva tiszteletben: belefirkáltak, kéretlen tanácsokat osztogattak.

Két gyermek 15 perc elteltével befejezetlenül visszaadta a papírt; 17 perc eltelte után három gyermek ugyanezt tette.

Az eredmény - sajátos módon - a gyakorlás ellenére is feltűnően romlott.

A munkát tíz gyermek fejezte be, de a hibaszám itt is magasnak bizonyult.

Idő: 20-32 perc.

Hibaszám: 30-61.

b/ Kontroll-csoport

A gyermekeket kevésbé zavarta a környezeti hatás.

Öt gyermek egyszerre, 7 percen belül adta be a kész feladatot /hibaszám 7; 4; 10; 12; 9/.

Két gyermek - látva az előzőleg elkészült gyermekek teljesítményét - gyorsabb munkavégzésbe kezdett, így 9 percnél elkészült a feladattal /hibaszám 6; 11/.

Nyolc gyermek 9-16 percig adta le az elkészült munkákat.

Idő: 7-16 perc.

Hibaszám: 4-18.

Péntek tíz óra 30 perctől /a feladat változatlan/

a/ Vizsgálati csoport

A gyermekek vonakodva tettek eleget a felszólításnak, majd kilenc gyermek újabb felszólításra hozzáfogott.

Két gyermek 3 perc elteltével felállt, a papíron semmi nyoma nem volt észlelhető a munkavégzésnek.

Három gyermek a játszó csoportokhoz szaladgált, munkáját nem fejezte be. Időközben visszatértek ugyan, azonban a négyzet helyett ketten már a +-t jelölték meg.

A munkát egy gyermek a felszólítástól kezdve folyamatosan végezte és befejezve adta át.

Idő: 6-21 perc /értékelhető/.

Hibas szám: 28-81.

b/ Kontroll-csoport

Ezen csoporton is érzékelhető a nyugtalanság.

A ceruzával öt gyermek kopog. 2 percig tartó munkavégzés nélkül - társaik felszólítására - munkához kezdenek.

Idő: 7-17 perc.

Hibas szám: 2-20.

A két csoport teljesítményének összegezése

a/ Vizsgálati csoport

Napok:	Idő:	A munkára fordított idő:	Hibas szám:
Hétfő I.	8 óra	13-17 perc	7 - 20
Hétfő II.	10 ó 30'	21-30 "	20 - 51
Péntek I.	8 óra	20-32 "	30 - 61
Péntek II.	10 ó 30'	6-21 "	28 - 81

b/ Kontroll-csoport

Napok:	Idő:	A munkára fordított idő:	Hibas szám:
Hétfő I.	8 óra	13 - 17 perc	7 - 20
Hétfő II.	10 ó 30'	15 - 18 "	8 - 22
Péntek I.	8 óra	7 - 16 "	4 - 18
Péntek II.	10 ó 30'	7 - 17 "	2 - 20

A vizsgálati csoport táblázatban feltüntetett teljesítménye egyértelműen bizonyítja, hogy a gyermekek optimális teljesítőképessége /hétfő-péntek relációban/ a hét elejére, illetve pénteken is a reggeli órákra esik.

A hét második felében, illetve a délelőttnek azon óráiban, amelyekben általában a kötelező foglalkozások szervezésére kerül sor, jóval alacsonyabb a teljesítmény.

9. sz. vizsgálat

a/ Vizsgálati csoport

Tizenöt gyermek közül - 10 perc alatt - két gyermek játszott 0 elterelődéssel.

Három gyermeknél 2; hét gyermeknél 3; további három gyermek esetében 4 elterelődéssel regisztrálására került sor. Átlagos középérték: 2,6 elterelődéssel 10 perc alatt.

Az utóbbi három gyermeknél általában megállapítható volt, hogy a külső ingerek kikapcsolása főként akkor fordult elő, ha vezető szerephez jutottak. Amennyiben ilyen helyzet nem alakult ki, a figyelmük elkalandozott.

b/ Kontroll-csoport

Ugyancsak 10 perc alatt 0 elterelődéssel játszott három gyermek: 1 elterelődéssel kilenc; 2 elterelődéssel két

gyermek.

Megállapítható, hogy amíg a vizsgálati csoportban 20 % esetében 4 elterelőds jelentkezett, a kontroll-csoportban a legmagasabb elterelődsi értéket a 2 jelentette, ez is mindössze két v.sz.-nél volt kimutatható.

A vizsgálati csoportban a 3 elterelőds mutat legnagyobb gyakoriságot /7/; a kontroll-csoportban ugyanakkor az 1 elterelőds /9/ a megfigyelés tíz perces időtartama alatt.

10. sz. feladat

Maximális pontérték: 24 pont.

a/ Vizsgálati csoport

b/ Kontroll csoport

Gyermekek száma:	Teljesítmény pontért.-ben:		Gyermekek száma:	Teljesítmény pontért.-ben:	
1	21	/21/	3	24	/72/
1	19	/19/	2	23	/46/
1	18	/18/	2	22	/44/
2	17	/34/	1	20	/20/
1	16	/16/	1	18	/18/
1	14	/14/	1	17	/17/
2	13	/26/	1	16	/16/
1	11	/11/	1	14	/14/
2	10	/20/	1	12	/12/
1	8	/ 8/	1	10	/10/
1	6	/ 6/	1	11	/11/
1	5	/ 5/			
					280

A feladatvégzés során vizsgálatvezető megfigyelte,

hogy a gyermekeknél általában problémát jelentett a II; IV; VI. számú fogalompár megválaszolása. A 15 fős vizsgálati csoportból mindössze 2 gyermek határozta meg a X; XI. számú fogalompárt.

A többiek lényegileg megközelítő, de magyarázkodó választ adtak /pl. XI-nél: "...apu is szokott a pincében fát vágni és felhozni a kályhába", de azt, hogy miért; majd később mi történik a fával, erre érdemleges választ nem adott.

Sajátos módon mutatkozott meg a vizsgálat alatt, hogy néhány gyermek tudatában a szén, fa egyáltalán nem a tüzelőanyagok kategóriájába esik. A városban többnyire gázzal és olajjal fűtenek, így tapasztalati úton ilyen képek mutathatók ki elsősorban a "tüzelő" - szituációban ágyazott - képzeleti mögött.

A kérdéseknél az ilyen módosítás /gáz, olaj/ eredményhez vezetett, de ezeket a válaszokat v.v. pontszámban nem értékelte. Ezt azzal támasztotta alá, hogy a gyermekek röviddel megelőző foglalkozáson tanultak a tüzelőanyagokról, s ezek között szerepelt a fa és a szén is.

A kiegészítő megfigyelés során megállapítást nyert, hogy a vizsgálati csoport körében a kérdéseket többször meg kellett ismételni, próbálkozni rávezetéssel. Ugyanakkor a gyermekek egy-egy sikertelen válasz esetében elkeseredtek és nem válaszoltak a többi kérdésre sem. Ilyen helyzetben a vizsgálatot célszerű volt megszakítani, időben elhalasztani. Majd pihentetőbb, kikapcsolódást jelentő cselekvés után fel-tett kérdésekre, feladatmegjelölésekre valóságos, értékelhető eredmények mutatkoztak.

11. sz. feladat

a/ Vizsgálati csoport

Az arányok ábrázolására 6 gyermek törekedett; a két-dimenziós ábrázolásra 3 gyermek /az óvodai foglalkozásokon elemi követelmény nagycsoportban/.

Az érzelmi alapokra épülő kimunkálásra 2 gyermek vállalkozott /pl. fenyőfa diszítése; kémény kiemelése; ruha diszeinek kimunkálása/.

3 gyermek /a csoport 20 %-a/ a gondos részlet kimunkálásra - a hangsúlyozottság ellenére - nem törekedett. 2 gyermek ábrázolása az életkorának megfelelő követelményeket nem érte el: a negatív teljesítményt nyújtók feladatvégzésére a türelmetlenség volt jellemző.

b/ Kontroll-csoport

11 gyermek helyesen ábrázolta az aránybeli különbségeket, a vastagság kétdimenziós ábrázolását ugyancsak jól értelmezték. Náluk jellemző volt a "röntgen"-rajz /pl. a szobában lévő subaszőnyeg, padlóváza rajza/ és a részletek kimunkálása.

4 gyermek mozgást ábrázolt. A színezésre sok gondot fordítottak.

A környezettanulmány általánosítható tapasztalatai

A szolnoki Mátyás király uti Óvodában végzett - az előzőekben ismertetett - vizsgálatok ill. megfigyelések során nyert adatokat a vizsgálatvezető hallgató kiegészítette az adott időszakban gyűjtött környezettanulmány tapasztalataival. Ezekre támaszkodva megállapította, hogy a vizsgált gyermekek szüleinek foglalkozása gyári munkás, bedol-

gozó, segédmunkás, akik többnyire három műszakban dolgoznak, így abban az időszakban, amikor délelőttösök, a munkaidejük kezdete reggel hat, illetve hat óra 30 percre tevődik.

Jövedelmük átlagos: nem a kiemelkedő bérezés kategóriájába tartoznak, az egy főre jutó jövedelem valamennyi család esetében jóval meghaladja a minimumot. A lakás, az új butor, a berendezések viszont többségükönél OTP hitelre vásároltak, mielőbb szeretnének az adós kötelékektől szabadulni. Fizetésüket igyekeznek tulórával pótolni, - főként az apák - szabadidejükben más, mellékkeresetet adó elfoglaltságot vállalni.

Mindezekből egyenesen adódik, hogy a szülők általában fáradtak, zaklatottak, idegesek. Mindezeket igazolják a családlátogatási tapasztalatok is. A családlátogatások során többnyire így vallottak a vizsgálati csoporthoz tartozó gyermekek szülei: "Nincs türelmem a gyerekekhez".

A családok többségében az apa, de sokszor az anya is ingerült, türelmetlen, s az ideges, fáradt embert nagyon zavarja a gyermek játéka, vidám hangossága. A gyermeket tilalmak, korlátok közé szorítják, gyakran parancsuralmat gyakorolnak felette, s nem ritkán durva testi fenytéssel torolják meg a gyermek egyébként természetes megnyilvánulásait. Ezen szülők általában nem ismerik fel, hogy a testi fenytés csak súlyosbitja az amúgy is fáradékony, kiegyensúlyozatlan, nyugtalan gyermek viselkedését. Ilyen állapotban a gyermek többnyire a legkisebb ingerekre is erős reakciókkal válaszol. A testi büntetéstől való félelemmel a gyermek részéről a hazudozások, félrevezetések, letagadások; esetenként a csavargások folyamatát indítja el.

Hátrányos helyzetben vannak a szülők is. Többnyire falvakból, tehát viszonylag ingerszegény környezetből kerültek a zajos, felgyorsult élettempóra kényszerítő életformába. Iskolázottságuk is feltűnően alacsony. Csak kis hányaduk rendelkezik az általános iskola 8. osztályának bizonyítványával. A tanulásra vagy nem volt módjuk, vagy a képesség, illetve az akarat hiánya következtében nem fejezték be tanulmányaikat. Általában szakképzettség nélkül, segédmunkásként helyezkedtek el. Többen a vizsgálat időszakában igyekeztek általános iskolai végzettséget szerezni.

Mindezek alapján megállapítható, hogy az ilyen környezetben élő gyermekeket kettős terhelés nyomja. Egyfelől a gyakran változó életritmus, másfelől a szülői mentalitás, illetve az abból fakadó helytelen nevelési koncepció és gyakorlat negatív hatása. Ezek folyamatosan érik a gyermeket, sőt egy részük már a születés előtti időszakban is jelen volt /kiegyensúlyozatlan, zaklatott idegállapot/.

c/ Az iskolaérettség terén végzett vizsgálatok és a kontroll-vizsgálatok eredményeinek összehasonlításából és általánosításából levonható következtetésünk

Bár kontroll-vizsgálataink során némileg eltérő módszereket alkalmaztunk a Dunaujvárosban felhasználtaknál, a feladatokon belül elhatárolható szimptoma-értékek azonosnak bizonyultak.

A módszerbeli eltérést indokolta az a körülmény, hogy 1969-70-ben még alkalmasnak ítélt Strébel-féle eljárás Szabó Pál által időközben módosításra, majd széles körben alkalmazásra került, figyelembe véve a fejlődépszichológia legújabb eredményeit, hangsúlyt adva a fejlettség kritériumai

közül a szociális érettségnek és a feladattudatnak is.

Szolnoki vizsgálataink továbbá kiegészültek egy kialakított kontroll-csoport eredményeinek összehasonlításával, aminek feltételeit részben még nem tudtuk biztosítani Dunaujvárosban /csoportlétszámon belüli összehasonlítás lehetőségének hiánya/, ugyanakkor adott időpontot figyelembe véve ez nem is tűnt szükségesnek, mivel a Strébel-módszert alkalmazva, elfogadtuk az adott standard-értékeket is.

A kísérleti és a kontroll-csoport adatainak összehasonlítása egyértelműen azt bizonyította, hogy a kontroll-csoport teljesítménye minden esetben szembetűnően jobb a vizsgálati csoporténál.

A vizsgált, hátrányos helyzetű gyermekek feladatvállalása és teljesítése nem ítéltető jónak, még kielégítőnek sem. Tevékenységüket inkább az ujszerű szituáció hatására végezték kezdeti érdeklődéssel, az iskolai fejlettség vizsgálatának feladatai esetén a feladatmegértés, a kötődőképesség hiányosnak bizonyult.

Spontán munkavégzésük kielégítő volt, de kötelező jellegű tevékenységüket sikertelenség kísérte, a minőség helyett a gyorsaság volt számukra elsődleges: mihamarább megszabadulni a "kötöttségtől".

A passzív dac formájában jelentkező teljesítmény-feladások szélesebb körben jelentkeztek Szolnokon - a megfigyelések alapján - mint dunaujvárosi vizsgálataink során. Ennek okát főként abban látjuk, hogy kontroll-vizsgálataink még iskolába nem járó gyermekek körében folytak /az iskolakezdést hozzávetőleg 5 hónappal megelőzően/, tehát a megszkotttnak ítéltető környezetben és kezdő szakember által írá-

nyitva. Mindkét tényezőből eredően a gyermekek spontán módon nyilvánították ki akarati tulajdonságaikat, míg az iskolai környezetben, a kezdő - és bizonyos mértékig fékező - szituációban, akarati tulajdonságaiknak néhány hónap elteltét tükröző fejlettségi szintjében megmutatkozó eltéréssel törekedtek a költözött feladatok végrehajtására.

A fejlettségi szint terén kimutatható eltérések ellene is szembetűnő az a korreláció, amely a Dunaujvárosban rögzített, majd a későbbiekben Szolnokon kontrolált eredmények között kimutatható.

Az ember, ház, fa rajzolása során /5 hónappal az iskolakezdés előtt/ a kontroll-csoportban a v.sz-ek 40 %-a törekedett az arányok ábrázolására; a dunaujvárosi vizsgálati csoportban /az iskolakezdés időszakában/ 65 %. A vastagság kétdimenziós ábrázolását kontroll-csoportunkban 20 % teljesítette; első vizsgálati csoportunkban 70 %. Sajátos módon, mindkét csoportban 2-2 v.sz. ábrázoló tevékenysége tükrözte az értelmi szinkretizmus fokát. Ugyanakkor a türelmetlenség és a megfigyelőképesség relative alacsony szintje mindkét csoportban regisztrálásra került.

A két háromszögletű lap összeállítása az iskolakezdés idején vizsgált csoportban 40 %-os pozitív eredményt mutatott; a kontroll-csoportban 33 %-ot.

A három mozzanatból álló utasítás végrehajtása mindkét alkalommal magas arányban pontatlannak értékelhető. A szeptember hó kezdetén végzett vizsgálatok során 55 %-os pontatlan teljesítményt regisztráltunk; az óvodáskor végén 80 %-ot.

Míg az iskolakezdő időszakban forma-; az óvodáskor vé-

gén szinritmus betartásával kapcsolatos feladatot adtunk. A formaritmus betartása a vizsgált kezdő-iskolás gyermekek 60 %-ának sikerült; a szinritmusé az óvodáskor végén 33,4 %-nak.

A Beyrl-próba analógiájára végzett vizsgálataink eredményeként Dunaujvárosban 1,33 átlagos elterelődést regisztráltunk a váltakozó életritmusu, nagycsoportos gyermekek körében a tíz percig tartó játékmegfigyelés során. Szolnokon ezzel szemben megkétszereződött az átlagos középérték: 2,6-ra emelkedve. A különbség oka az életkoron túlmenően elsősorban a vizsgálat napjának megjelölésében keresendő: ugyanis első alkalommal a játékmegfigyelés kedden 9-10 óráig történt; a szolnoki Mátyás király uti Óvodában pedig pénteken reggel 8 órától, a kijelölt játékidőben. Ezen adatok a fáradtság mértékének egy héten belüli változékonyságára, alakulására hívják fel a figyelmet.

A vizsgálatok során regisztrált magatartási rendelle-
nességek ugyancsak feltűnő hasonlóságot mutattak az első-
és a megismételt alkalommal:

- a v.sz.-eket többször fel kellett szólítani arra,
hogy figyeljenek;

- széles körben nem várták ki a feladat részletes is-
mertetését, azonnal hozzáfogtak, vagy ellenkezőleg, csak
hosszas biztatás után;

- mással foglalkoztak, babráltak közben, a munkatempó
relative lassúnak bizonyult;

- más gyermekekre ugyanakkor a kapkodás volt jellemző:
hol egyik, hol a másik tevékenységbe váltottak át;

- gyakori figyelmeztetés, serkentés ellenére sem fe-
jezték be a feladatot;

- nehezen álltak át új feladatokra;
- a fáradékonyság jelei mutatkoztak munka közben, főleg azonban az egyes feladatok vége felé;
- az önkritika szintje alacsonynak mutatkozott, a vizsgálatvezető instrukcióját, kritikáját gyakran nem vették figyelembe;
- beszélgetésbe kezdtek, vagy nézelődtek a vizsgálat alatt, széles körben zavarták társaikat.

Az iskolai fejlettség kritériumain belül egyértelműen alacsony szintűnek ítéltük az akaratlagos figyelemre /koncentrációra/ való képességüket, továbbá megfigyelőkészségüket.

A megbízható emlékezet terén ugyancsak retardáció mutatkozott: a kontroll-csoport teljesítményével összehasonlítva érzékletes kontrasztot árult el.

Az analitikus-szintetikus gondolkodásmódot tekintve nehézséget jelentett számukra annak felismerése, hogy az egész részekből áll, illetve a részletek egységes és harmonikus egészbe illeszthetők.

A dolgok, jelenségek közötti elemi összefüggések felismerése ugyyszintén relative széles körben nehézségbe ütközött.

Az életkornak megfelelő, szóbeli kifejezőkészség magas arányban bizonyult hiányosnak: folyamatos, összefüggő mondatokban történő kifejezőmódjuk még széles körben fejlesztésre szorult. Kötőszavak halmozása nélküli reprodukció viszonylag kevés gyermeknél volt regisztrálható. Beszédük tagoltsága, hangsúlyozása további fejlesztés igényét vetette fel.

A természeti és a társadalmi környezetre vonatkozó tapasztalatok, alapismeretek /tájékozottság/ mindkét alkalommal megnyugtatónak bizonyultak, amiből arra a körülményre tudtunk következtetni, hogy a pihent, vagy a viszonylag alacsonyabb mérvű fáradtság esetén rögzített tapasztalatok még a fáradtság intenzívnek ítélt időszakában és viszonylat széles körben idézhetők fel.

Ábrázolókézségük /utánzás útján és önállóan/ fejletlenebbnek bizonyult a szolnoki kontroll-csoporténál. Ugyanakkor kézügyességük és a ceruza megfelelő használatában megmutatkozó mozgásbeli fejlettségük megközelítette a kontroll-csoportét. Vonalvezetésükben némi lemaradást regisztráltunk a mozgás céljának megfelelő irányítása terén.

Az életkorra jellemző, fokozott mozgásigény kellő fékezésére való képességük a kontroll-csoport relációjában alacsonyabb fejlettségi szintűnek értékelhető.

A feladatok életkorra jellemző időn belül történő felfogása átlagosan lassúnak, pontatlanabbnak ítéltető. Feladattartásukon belül már némi monotóniatűrés elvárható az iskolakezdést röviddel megelőző, vagy közvetlenül az iskolakezdés időszakában. Ennek ellenére széles körben rögzítettük mindkét vizsgálati időszakban a türelmetlen megnyilvánulásokat a széles amplitudójú életritmusban élő gyermekek körében. Átlagos munkatempójuk, önálló munkavégzésre való képességük ugyancsak relative alacsonyabb szintűnek bizonyult a kontroll-csoporténál.

A közösségbe történő beilleszkedésen belül viszonylag alacsony szintűnek ítéltük adaptációs képességüket, a társak körében megnyilvánuló empátiát, valamint együttműködési

készségüket.

A felnőtt irányításának elfogadása terén kimagasló arányu retardációt tapasztaltunk a szolnoki vizsgálatok folyamán, a váltakozva korán ébresztett gyermekek körében.

Az érzelmi kiegyensúlyozottság alakítása ugyancsak további igényként merült fel a vizsgálati csoportokhoz tartozó gyermekek körében.

Általánosságban a figyelem zavarai voltak szembetűnően kimagasló mértékűek, amelyek kihatottak a fáradt gyermekek gondolkodására, manipulációs tevékenységére és magatartására is. Mindezeknek következményei ugy az oktatás, mind a nevelés terén éreztették hatásukat.

Ezen hatások és jelenségek mögött a kifáradás - mint ok - húzódott meg.

Következésképpen:

az óvodáskorban, majd az iskolakezdés időszakában végzett vizsgálatok eredményei - megítélésünk szerint - kielégítően reprezentálják annak a szükségszerűségnek egyértelmű felmerülését, hogy a lassabb pszichés fejlődés minél korábbi felismerése és a negatív hatások elleni korai védekezés nem közömbös sem az egyén, sem a társadalom szempontjából.

IV. A KISISKOLÁS KORU GYERMEKEK INTELLÉKTUÁS FEJLŐDÉSÉRE
UTALÓ ADATOK - AZ ÉRZELMI-AKARATI TULAJDONSÁGOKKAL
ÖSSZEFÜGGÉSBEN

A fáradt, kiegyensúlyozatlan, figyelmetlen gyermek percepciója lassabb, észlelésében magasabb ingerküszöbök átlépése szükséges. Ebből következik, hogy az emlékezés pontatlanabb, gondolkodása kapkodó vagy lassabb a pihenten tevékenykedő gyermekénél. A pihent gyermek teljesítménye hiszen tükrözi tudását, a befektetett munkát, míg a fáradt gyermeket cserben hagyja emlékezete és logikus gondolkodása. Mindezekből az általánosítható tapasztalatokból kiindulva körvonalazódott a további probléma: hogyan jelentkezik az iskolai, elsősorban alsó tagozatos követelmények teljesítése a korai ébresztés és széles amplitudójú életritmus hatásainak tartósan kitett gyermekeknél?

A kisiskolás koru gyermekek szociális körülményeire, életmódjára, iskolai eredményeire és szorgalmára vonatkozó kérdéseket írásban tettük fel a napköziotthonos csoportokat vezető pedagógusoknak, amelyekre részben a gyermekekkel történő beszélgetések és a napi tevékenység során szerzett tapasztalatok, továbbá az iskolák dokumentációs anyagán belül az Osztályozó Naplókából gyűjtött adatok alapján válaszoltak.

A vizsgálatban résztvevő tanulók száma életkori

megoszlásban:

2. osztályos	42 tanuló	42,86 %
3. "	31 "	31,63 "
4. "	25 "	25,51 "
<hr/>		
Összesen:	98 "	100,00 "

Életkori megoszlás alapján összehasonlítva a vizsgált tanulók számát és arányát megállapíthatjuk, hogy mindkét tényező az életkor emelkedésével párhuzamosan csökkenő tendenciát mutat. Ennek okát abban látjuk, hogy az önállóság fejlődésétől függően fokozatosan csökkenő létszámban veszik igénybe a napköziotthonos férőhelyeket az érdekelt gyermekek szülei.

Iskolai megoszlás

Mező Imre Általános Iskola	30	tanuló
Ságvári Endre Általános Iskola	30	"
Szórád Márton Általános Iskola	15	"
Barátság uti Általános Iskola	11	"
Petőfi Sándor Általános Iskola	12	"
Összesen:		98 "

Nemenkénti megoszlás

Fiu:	57
Leány:	41
Összesen:	98

Osztályismétlők száma a vizsgált tanulók körében

2. osztályos	2	tanuló,	a vizsgált	gyermekek	4,75 %-a
3. "	5	"	"	"	16,12 "
4. "	5	"	"	"	20,- "

A fentiek alapján emelkedő tendencia regisztrálható az egyes évfolyamok relációjában, majd a 4. osztályban mennyiségi szempontból stagnáló helyzet, ugyanakkor az arányt tekintve további 3,88 %-os emelkedés.

A napköziotthonos nevelők számára kiadott iveken az

alábbi kérdéseket tettük fel:

1/ A tanuló neve, osztálya:

Apa foglalkozása:

Anya foglalkozása:

2/ Az iskoláskort megelőzően óvodás volt-e? Igen. Nem. /A megfelelő aláhuzandó./

Amennyiben óvodás volt, az intézménybe a korai órákban érkezett-e? /7 óra előtt/ Igen. Nem. /Szülőktől nyert tájékoztatás alapján./

3/ Amikor délutános a napköziben, hány óráig tartózkodik ott rendszeresen?

4/ Este hány óráig néz tv-t? /A gyermekektől kapott válasz alapján./

5/ Reggel magától ébred. Reggel rövid ébresztésre van szükség. Hosszas ébresztésre, rosszkedvűen ébred. /A megfelelő válasz aláhuzandó./

A tanuló érdemjegyei

/Értelemszerű kitöltéssel attól függően, hogy hányadik osztályos a tanuló a vizsgálat időszakában/

6/ Első osztály tanév végén:

Magatartás:

Olvasás:

Szorgalom:

Írás:

Számtan-mértan:

7/ Második osztályban, félévkor:

Magatartás:

Olvasás:

Szorgalom:

Írás:

Számtan-mértan:

8/ Második osztályban, tanév végén:

Magatartás:	Olvasás:
Szorgalom:	Írás:
	Számtan-mértan:

9/ Harmadik osztályban, félévkor:

Magatartás:	Olvasás:
Szorgalom:	Írás:
	Számtan-mértan:

10/ Harmadik osztályban, tanév végén:

Magatartás:	Olvasás:
Szorgalom:	Írás:
	Számtan-mértan:

11/ Negyedik osztályban, félévkor:

Magatartás:	Olvasás:
Szorgalom:	Írás:
	Számtan-mértan:

12/ A pedagógus véleménye a tanuló napköziotthonban tanusított magatartásáról; társasközösségi kapcsolatairól; családlátogatás során szerzett tapasztalatairól.

A kapott válaszok alapján:

1/ A vizsgált tanulók magatartás és szorgalom
terén elért átlageredményei

2. osztály

Osztály:	V.sz-ek száma:	Magatartás:	Szorgalom
1. oszt. tanév végén	32	3,02	3,12
2. oszt. félévkor	42 /+10 automa- tikusan to- vább lépő/	3,11	3,08

3. osztály

1. oszt. tanév végén	31	3,25	3,16
2. oszt. félévkor	"	3,20	3,12
2. oszt. tanév végén	"	3,12	3,04
3. oszt. félévkor	"	2,98	2,90

4. osztály

1. oszt. tanév végén	25	3,04	3,00
2. oszt. félévkor	"	3,00	3,02
2. oszt. tanév végén	"	3,06	3,08
3. oszt. félévkor	"	2,95	2,96
3. oszt. tanév végén	"	2,98	2,98
4. oszt. félévkor	"	2,96	3,02

A magatartási osztályzatnak - az életkori sajátosságokhoz igazodva - a közösséghez és annak tagjaihoz fűződő viszonyt kell kifejeznie: a felelősségérzet, önállóság, közösség érdekében végzett tevékenység, viselkedés, hangnem tekintetében.

Ha a tartalmi elvárásokhoz viszonyítjuk a széles amplitudóju életritmusban élő gyermekek átlagos eredményét a 2-3-4. osztályban megállapíthatjuk, hogy a magatartás minőségére használható négy fokozat közül a /3/ "változó" értékelhető szignifikánsnak; a harmadik osztály első félévétől kezdődően visszaeső tendenciával: a /2/ "rossz" minősítés felé csökkenve.

A szorgalmi osztályzat - az egyéni képességeket és körülményeket mérlegelve - a tanulmányi munkához fűződő viszonyt: a kötelességtudat, cselekvőkészség, rend és fegyelem, pontosság terén támasztott követelmények teljesítésének szintjét fejezi ki, ugyancsak négy fokozatban minősítve.

A vizsgált tanulók munkához való viszonyát ugyyszintén a /3/ változó értékrend jellemzi, ami körülményeik figyelembevételét is tartalmazza. E minősítés csökkenése a vizsgált 3. osztályos tanulóknál félévkor; a 4. osztályosoknál ismét a 3. osztályban félévkor jelentkezik; a továbbiakban: a 3. osztály tanévének végén enyhén emelkedő tendencia regisztrálható; majd körükben a 4. osztály félévi átlaga éri el a 2. osztályban kialakult /3,02/ átlagszintet.

A fegyelmezett magatartásnak és a szándékos tanulási tevékenységnek fontos előfeltétele az impulzivitás, az affektusok mértékének csökkentése. Az akarat a gondolkodással együtt válik uralkodóvá az érzelmek felett. A fegyelmezett

magatartás ezen fontos feltétele nélkül nem, vagy csak nehezkésen tud beilleszkedni a tanuló az iskolai életbe.

A fegyelmezett magatartásnak másik fontos előfeltételét az akarat megnyilvánulásának másik oldala képezi, amely a tevékenység végrehajtásával kapcsolatos. Ennek alakulását Sz.L. Rubinstein úgy értelmezi, hogy a gyermek elsajátítja a feladat vállalását és a végrehajtás tudatában történő cselekvést. Következésképpen: "Ennek eredményeként alkalmassá válik arra, hogy a leckét elkészítse, program szerint cselekedjen, magatartását az általános szabályoknak - a fegyelemnek - alárendelje, beilleszkedjék az osztály társadalmilag megszervezett életébe, áttérjen a véletlen, játékos észlelésről a meghatározott célra irányuló megfigyelésre, és a véletlen, játékos akaratlan, önkéntelen emlékezésről a szervezett tanulásra, ami /az anyag széttagolása, ismétlése stb./ a feladat elsajátításának meghatározott célja szerint történik." Sz.L. Rubinstein /Akadémiai Kiadó 1964./

Mindezekkel szoros összefüggésben fejlődik a gyermekek kitartása, szorgalma a tanulási tevékenységben.

Az általános iskolák számára készült Rendtartás /1976./ előírja, hogy a magatartási és a szorgalmi minősítést félévkor és a tanév végén az osztályfőnök a rajvezetőség és az osztályban, napközi otthonban tanító pedagógusok stb. véleményének meghallgatásával állapítsa meg.

Ezen előírás alapján célszerűnek tűnik a napközi otthonban dolgozó pedagógusok véleményét bemutatni annak demonstrálására, ami az általuk is javaslatra került értékrend mögött tartalmilag meghúzódik.

A napköziotthonos nevelőktől gyűjtött és regisztrált véleményeket azon gyermekek adatlapjaiból vettük át, akiket óvodás koruktól kezdődően, hosszsmetszeti vizsgálódással nyomon követtünk a 4. osztály első féléléig.

1. F.Timea: "Nehezen tanuló, szétszórt figyelmű gyermekek. Felületesen készíti el feladatait. Most kezd megváltozni jó irányba. Lelkiismeretesebben tanul és figyel. Társait szereti, igyekszik hozzájuk alkalmazkodni. A szülők rendszeresen érdeklődnek iránta. Rendes otthonuk van."

2. Gy. Ibolya: "Két testvére mellett Ibolya a legidősebb. Visszahuzódó, társai tevékenységét inkább csak szemlélő típus. Rendszeres segítségre szorul; munkája, külalakja rendkívül hanyag. Írása, helyesírása nagyon gyenge."

3. H. Csaba: "Értelmes tekintetű és nagyon szép gyermek. Szüleit meglátogattam, de csak édesapjával tudtam beszélni, aki egyébként is gyakran jár be érdeklődni Csaba munkája iránt. Csaba egyre nyafogósabb és önállótlanabb. Egyre kevésbé gondos a munkája és ha nehézségbe ütközik, akkor vagy félreteszi, vagy azt várja, hogy más oldja meg helyette a problémát. Lusta gondolkozni, gyakorolni. Nagyon játékos. Kérésre a szülők otthon is foglalkoznak vele, így a lemaradás talán megszüntethető."

4. H. Klára: "A gyermek szívesen jön a napközibe. Bekapcsolódik a foglalkozásokba. Figyelme élénk, délutánra jóval fáradékonyabb. Értelmi képessége közepes. Harmonikus családi életet élő szülők gyermeke. Jó anyagi körülmények között élnek."

5. J. Sándor: "A szülők megfelelő következetességgel nevelik gyermeküket. Nagy a mozgásigénye, ezért bizonyos esetekben zavarólag hat a közösségre. Nevelőivel, társaival

szerben tisztelettudó. A közösség munkájában nem elég aktív."

6. K. Sándor: "Szertelen, komolytalan. Fáradékony, gyenge fizikumu - bár testnevelés szakosított osztályba jár."

7. K. József: "Kezdetről fogva napközis. Ezért jól beilleszkedik a közösségbe. Ez neveltségi szintjén is meglát-szik. Tisztelettudó, alkalmazkodó. Könnyen befolyásolható. Rossz barátok könnyen magukkal viszik. Gyenge képességű. Kicsit nehezen fogja fel a tennivalót. Szorgalmas nem állandó. Önálló tanulás közben állandóan noszogatni kell, mert figyelme elkalandozik. Otthon egyáltalán nem foglalkoznak vele. A szülők dolgoznak, nem érnek rá. Ruházatával törődnek. Külseje gondozott. Kézmosásra figyelmeztetni kell. Szeretetre vágyó. Hálás a jó szóért, szeretetért."

8. K. Erzsébet: "Magatartása, szorgalma és tanulmányi eredményei egyaránt változóak. Közepes képességű gyermek. Gyakran igényli a segítséget feladatainak megoldásához. Az olvasásért nem lelkesedik. Probléma inkább a közösséghez való viszonyában van. Szeretne gyakran kitűnni a többi közül, szívesen verekszik, panaszkodik és nyafog, de ritkán van rá oka. Egyébként ragaszkodó és szolgálatkész. A vállalt feladat elvégzésénél pontosságot, igényességet, színvonalas-ságot azonban nem tapasztaltam."

9. K. Ferenc: "Magatartása fegyelmezetlen, nincs benne kötelességérzés. Ha nem ellenőrizzük, nem készíti el feladatát. Édesanyja beteges, idősebb nővérei mind elfoglaltak, nem törődnek sokat vele. Szolgálatkész."

10. Ö. Tibor: "Ketten vannak testvérek. Zaklatott, ideges természetű. Nagyon gátlásos. Csak a durvább, erőszakosabb

játékokban vesz részt. Közösségi magatartása kifogásolható. Önként nem vállal munkát."

11. P. Erzsébet: "Erzsébet családi körülményei: édesanyjának második házassága, első házasságából maradt a családban egy fiú, s a második házasságából született Erzsike és kisöccse.

E. nagyon gyenge képességű, inkább való a gyógypedagógiai osztályba. Egyedül az olvasást sajátította el közepes szinten, írásból, számtanból, nyelvtanból egyenlő a nullával minden munkája. Akkor van házi feladata, ha a szomszédjáról leírja, az is rendetlen, gondatlan, hibás. Szóbeli feladatokat megtanulni nem képes. Egyetlen a rajzolás, amit szívesen csinál. Baráti köre nincs, mert ruházata rendetlen, sokszor rongyos. Nem tisztálkodik rendszeren.

Családlátogatásomat előre bejelentettem, mégis bűz volt az egész lakásban. Édesanyja akkor kelt fel az ágyból, éjszakai műszak után. Kellemetlen szagu cigarettákat szívott, egyiket a másik után. Elmondta, hogy ő nem tud a pénzzel bántani. Ahogy megkapja a fizetését, úgy uszik el a keze között. Erzsikét azért adják napközibe, mert ha ő foglalkozik vele, két mondat után agyba-főbe veri, ha valamit nem tud. A gyermek egész magatartására rányomja a bélyegét az elhanyagoltság és az állandó verés."

12. P. Marian: "Időnként hajlamos a kötozködesre, hangoskodásra, rendbontásra. Tanulásban önálló, de igen lassu. Koncentráló képessége fejletlen. Társai nem szívesen barátkoznak vele, gyakran összetüzéseket provokál."

13. S. Andrea: "Hangoskodó, sőt néha durva is tud lenni. A közös munkát nem szereti. Társait egy-kettő kivételé-

vel nem igen kedveli. Odahaza többet kellene foglalkozni vele, nyugodtan elbeszélgetni."

14. Sz. Ildikó: "Sok közvetlen foglalkozást igénylő gyermek. Nem állhatatos még a játéokban sem. Állandóan beszél, önfegyelme, kötelességérzete nagyon nehezen fejleszthető. A környezetében történő események között nem mindig talál összefüggéseket."

15. V. Erzsébet: "1973. januárjában került a csoportomba. Megelőzően másik iskolába járt. Édesanyja azzal hozta be, hogy nem bír vele, állandóan csavarog. Mióta csoportomban van, még nem csavargott el. Tudomásom szerint az orvos iskolaéretlennek nyilvánította, édesapja mégis beíratta az iskolába.

Nagyon szép, nevető szemű kislány, bizalommal tekint az emberre, de önálló munkát számtanból nem képes készíteni és állandóan játszik. Olvasása is közepes és undorral olvas. Édesanyja 12 óráig dolgozik, ő mégis 5 óráig van a napköziben. Segíteni akkor tudnék neki, ha mellé ülhetnék, de a csoportomban 39 tanuló van."

16. W. Zsuzsanna: "Nagyon készséges, udvarias, ügyes, házas. Emellett rendetlen a táskája, padja és környéke. Logikusan gondolkodik, elég könnyen tanul. Csunya leckéket ír. Pénzügyekben megbízhatatlan, lopott is már. Csal, hazudik, mellébeszél az igazságnak. Szavát, cselekedeteit csak ellenőrizve lehet elfogadni. Többször elkerülte az iskolát, napközit. Főként az anyja nagyon elkeseredett, aki egyre fáradtabb, idegesebb."

A fenti véleményekből egyértelműen megállapítható, hogy a longitudinálisan nyomon követett gyermekek aktuális sze-

mélyisége nem volt harmonikusnak ítélhető a vizsgálat időszakában, sőt felső tagozat határán, a fokozódó terhelést közvetlenül megelőzően még megnyugtatónak sem. A közösséghez való viszonyuk nagy többségben nem fejlődött egyenletesen, magatartásuk jellemzői közé elsősorban vagy a passzivitás, vagy a túlmotorosság, az adaptációs képesség nagyfokú lemaradása sorolható.

Az iskolai munkához való viszonyukra általánosságban az akarati tulajdonságok fejlődésének lelassulása a jellemző. Céltudatosságuk, önállóságuk, kitartásuk, türelmük széles körben labilisnak ítélhető.

A harmonikus családi életet biztosítani törekvő, gyermekük állapota és tevékenysége iránt rendszeresen érdeklődő szülők a családdal együtt töltött időben biztató segítséget nyújthatnak az átmeneti retardáció kompenzálása terén, azonban gyermekük magatartásában, tevékenységében így is érzékelhetők a fáradékonyság tünetei. Fokozott ingerlékenységük, érzékenységük következtében nehezen alkalmazkodnak társaikhoz, értelmi képességeik 4. osztályos korukban a közepes szintet tükrözik.

A család szerepe, jelentősége az ember társadalmi lényvé válásában igen nagy, bár ebből a folyamatból az óvodai és az iskolai hálózat segítségével fokozatosan növekvő részt vállal a társadalom is. A társadalmi szervezetek bekapcsolódásával azonban nem csökken a család szerepe a nevelésben. Funkciója nem csupán az ismeretközlés, sokkal inkább az érzelmi-közösségi jellegéből adódó, jellemformáló nevelés. A családi kapcsolatok és az életvitel rendezetlensége, érzelmi és irányító - ellenőrző funkció-

jának csökkenése még tovább nehezíti a széles amplitudóju életritmusban élő gyermekek hátrányos helyzetét. A nevelési koncepció és gyakorlat szélsőséges megnyilvánulásai pedig gyorsítják a retardálódás folyamatát.

A fejlődéslélektan megállapításai alapján a harmadik, még inkább a negyedik osztályos gyermekeknél, egyenletes fejlődés mellett a motívumok mögött egyre inkább felfedezhető az erkölcsi tudat szerepe. A felelősségérzet, szégyenérzet, sikerélmény mind nagyobb jelentőséget nyernek a gyermek tevékenységében. A regisztrált jellemzések ugyanakkor arra utalnak, hogy az óvodás kortól a 4. osztályig váltakozó életritmusu gyermekek felelősségérzetének alakulása megközelítően sem ítéltető megnyugtatónak. A sikerélmény elérése érdekében többen olyan konpenzáló cselekvést választanak, amely a közösség életére zavaróan hat. Egyes esetekben a gátlásos viselkedés szégyenérzetre, kudarcélményre vezethető vissza.

Ismeretes, hogy 3-4. osztályban a gyermekek elutasítják azokat, akik verekedők, erőszakosak, kellemetlenséget okoznak a közösség tagjainak. Következésképpen: az akkomodációs nehézségekkel küzdő gyermektől idegenkednek, tartózkodnak a csoport tagjai és circulus vitiosusként még fokozzák az együttműködés nehézségeit az érintett gyermekek körében.

A serdülőkort kevéssel megelőző időszakban nem lehetünk elégedettek a változónak ítéltető magatartással és szorgalommal, hiszen közismert, hogy a serdülő egyébként is felfokozott érzékenységgel reagál a környező és a belső ingerekre. Amennyiben már a megelőző életkorban is jelent-

kezik az érzelmek labilitása, a serdülőkori kedélyállapot
felfokozott hullámozása várható.

A vizsgálatban résztvevő 98 alsó tagozatos tanulónak
az alapozó tárgyakban elért tanulmányi átlageredményeit
vizsgálva a továbbiakban, érzékletesen bontakozik ki a /3/
változó magatartás és szorgalom hatása a gyermekek átlag-
teljesítményére:

2/ A vizsgált első tagozatos tanulók tanulmányi
átlageredményei /tanulmányi idejük második fél-
évéől a vizsgálat időpontjáig/

2. oszt. tanulók

Félév:	Olvasás:	Írás:	Számítan-mértan:
II.	2,97	3,02	2,96
III.	2,96	2,97	2,91

3. oszt. tanulók

II.	2,98	2,97	2,90
III.	2,99	3,01	2,96
IV.	2,97	2,96	2,98
V.	3,02	2,98	2,96

4. oszt. tanulók

I.	2,97	2,96	2,98
II.	3,04	2,92	2,94
III.	3,00	2,96	2,97
IV.	3,08	2,98	2,96
V.	3,05	2,97	2,93
VI.	3,01	2,96	2,98

Célszerűnek láttuk ezen tárgyak kiemelését, mert az 1971/72. tanévtől kezdődően a továbbhaladás szempontjából a környezetismeret, a gyakorlati foglalkozás, az ének-zene

és a testnevelés elégtelenjeit már eleve figyelmen kívül kellett hagyni.

Az 1-4. osztály számára készült Tanterv és Utasítás az alábbiakban jelöli meg az olvasás tanításának feladatait:

"...a tanulók sajátítsák el a helyes, folyékony és értelmes olvasást. Az olvasmányok feldolgozása egészítse ki és mélyítse el a tanulóknak a társadalmi és természeti valóságra vonatkozó ismereteit. Eközben fejlessze a tanulók értelmi erőit - különösen megfigyelő, emlékező, elképzelő képességüket és logikus gondolkodásukat. Mindezekkel járuljon hozzá a tanulók szocialista világnézetének megalapozásához." Tanterv és Utasítás /Tankönyvkiadó 1963./

Ha összehasonlítjuk a 2-3-4. osztályban vizsgált tanulók első osztályban, a tanév végén olvasásból elért eredményeit megállapíthatjuk, hogy átlagos teljesítményük folyamatosan nem éri el a közepes szintet /2,97; 2,98; 2,97/. Az első osztályos tanulók számára viszonylag nehezebb követelményt jelent, amikor - a második félévben - már tagolatlan szavakat, ezekből felépített, rövid szövegeket kell szótagolva olvasniuk. A tanév végén regisztrált átlageredmények így is alacsonynak értékelhetők, hiszen megelőzően minden új mássalhangzót - még a betű bemutatása előtt - összevontak ismert, magánhangzókkal, vagy az új magánhangzót a már tanult mássalhangzókkal. Az összevont hangokat értelmes szavakká, majd mondatokká egészítették ki. Ugyanezt a feladatot az új hangnak megfelelő betűvel is elvégezték: így kellett hozzászokniuk, hogy a részeket egységben lássák és fogják fel.

A második osztályban, félévkor regisztrált olvasási

átlagteljesítmény a vizsgált 2. osztályos tanulóknál enyhén visszaesést mutat /0,01/. Ezen időszakban illeszkedik be az 1. osztályból automatikusan továbblépő tanulók teljesítménye is a 2. osztályosok átlageredményébe. Bár a kielégítő szintet elérte, kalkulus nélkül továbbhaladó 1. osztályosokat relatív kevesebb kudarcélmény fenyegeti, a labilitás már az első, kalkulussal történő értékelés folyamán jelentkezik a váltakozó életritmusban élő gyermekek teljesítményeiben.

A 3. osztályos csoport 2. osztályban, félévkor elért olvasási átlageredménye ugyanakkor enyhén emelkedik /0,01/. Majd a 4. osztályos tanulók harmadik félév során elért átlaga az előző félévhez viszonyítva szintén emelkedő tendenciát mutat /0,07/, ami a készség alakulását pozitív irányban jelzi.

További, összehasonlítást célzó eredményeink a 3-4. osztályban mutathatók ki. A 3. osztályos tanulók körében 0,02 átlagcsökkenés jelentkezik olvasásból a negyedik félév végén, a harmadik félévhez viszonyítva; a 4. osztályos tanulóknál ugyanebben az időszakban 0,04 értékcsökkenés mutatható ki.

A 3. osztályos tanulók ötödik félévi átlaga ismét 0,05-del emelkedik; a 4. osztályosoknál 0,03 átlagnövekedés regisztrálható.

A 4. osztályos tanulók körében az olvasási átlag 0,03-del csökken a hatodik félév végén, majd a csökkenő tendencia folytatódik 0,04-del a 4. osztály első félévében is.

Az olvasási készség fejlesztésére az évi óraszámoknak megközelítően a fele biztosítható, gyakorlóóra jelleggel.

Ennek ellenére a folyamatos átlagérték-ingadozás, majd a 3-4. osztályban kialakuló, egyértelműen csökkenő tendencia az olvasási készség fejlődése, az olvasás megszerettetése szempontjából nem ítélné kedvezőnek a vizsgált tanulók körében.

A beszédkésztséget elsősorban az olvasási készséggel párhuzamosan fejlesztik az általános iskola alsó tagozatában tanító pedagógusok: gyarapítva a tanulók szókincsét, gyakoroltatják a helyes mondatalkotást, az olvasmányok tartalmának értelmezésével és elmondatásával az összefüggő beszédet a megértő gondolkodással összefüggésben. A jelentés-tartalom tisztázására, szómagyarázatra törekszenek ezzel kapcsolatban, egyúttal javítva a hibás értelmezést is. A változó, majd csökkenő tendenciát tükröző átlageredmények az olvasási készség szintjére, a feldolgozott olvasmányokról adott beszámolók mértékére és a kívülről megtanulandó ismeretanyag elsajátításának színvonalára egyaránt utalnak.

Ezzel szemben megállapítható, hogy egyenletes fejlődés mellett a mai gyermekek többsége már a nyolc éves korban válik olvasóvá, majd a kilenc-tíz éves korban a nagyobb terjedelmű és nemek szerint általában eltérő tartalmu regények iránt tanusítanak érdeklődést. A hosszabb terjedelmű művek feldolgozását tekintve aggasztónak tűnik a 3-4. osztályban mutatkozó visszaesés a széles amplitudójú életritmusban élő gyermekek körében, s a felső tagozat határán a további érdeklődést és az önállósági tendencia alakulását befolyásoló tényezőknek is értékelhetjük.

A vizsgált tanulók írás terén elért átlageredményét elemelve és az olvasásban nyújtott átlagteljesítményükhöz ha-

sonlitva feltűnően megmutatkozik, hogy az értékek meglehetősen közelitenek egymáshoz.

A 2. osztályos gyermekeknél még 0,05, majd 0,01 érték-különbség jelentkezik az írás terén nyújtott teljesítmények javára, azonban a két félév relációjában már itt is csökkenő tendencia /0,05/ mutatkozik az íráskészség alakulása terén.

A 3. osztályos tanulóknál már csak a második félévben magasabb az írás terén elért átlageredmény /3,01/ az olvasásénál. Az átlagértékek szóródási terjedelme a további félévek során 2,96 - 2,98, melyek minden esetben alatta maradnak az olvasási átlageredményeknek és a tendenciát tekintve erős labilitást tükröznek.

A 4. osztályosok körében, a regisztrált hat félév folyamán egy esetben sem éri el az íráskészség értékszintje az olvasását. A szóródás terjedelme növekszik 2,92 - 2,98-ra. A legalacsonyabb érték /2,92/ a 2. osztály első; a legmagasabb /2,98/ a 3. osztálynak ugyszintén az első félévében mutatkozik.

"Az alsó tagozatban a tanulók íráskészségét oly mértékben kell megalapozni, hogy az írást mint eszközt - az előírt betűformákat és kapcsolásaikat figyelembe véve - gazdaságosan, tetszetősen, kellő lendületességgel tudják használni az 5. osztályban szükséges minden írásbeli munka elvégzéséhez."

Tanterv és Utasítás /Tankönyvkiadó 1963/

Az írás keretében végzett gyakorlatokkal segítik az alsó tagozatban tanító pedagógusok a helyesírási ismeretek megszilárdítását, valamint a tanulók szókincsének gyarapítását, aktivizálását is.

Az íráskészség kialakulására utal, ha a tanulók írá-

sában betűalakítási és kapcsolási nehézség nem áll fenn. A 4. osztályban - egyenletes fejlődés esetén - kezdetét veszi a tanulók egyéni írásának kialakulása. A vizsgált tanulók közepes értékhez közelítő átlageredménye nem nyújt kellő biztosítékot arra, hogy ezen tanulók a továbbiakban maguk is képesek legyenek írásuk igényes vizsgálatára és továbbfejlesztésére.

A Tanterv és Utasítás megszabja az alsó tagozatos tanulók számtan-mértan elsajátítása terén jelentkező feladat-
tait:

"Nyujtsön alapvető ismereteket, alakítson ki jártasságokat és készségeket a tanulóknál a természetes számokra, a tízes számrendszerre, a szóbeli és írásbeli alapműveletekre, valamint a gyakorlati mérésekre és számításokra vonatkozólag. Tegye képessé a tanulókat arra, hogy ismereteiket a feladatmegoldások során önállóan is alkalmazni tudják."

Tanterv és Utasítás /Tankönyvkiadó 1963./

A fenti követelmények alapvetően a tanulók intellektuális : megfigyelő- és emlékező képességének, képzelőerejének, logikus gondolkodásának és figyelmének aktív működését feltételezik.

Ugyanakkor a 8-10 éves korukig vizsgált tanulók számtan-mértan terén nyújtott átlagteljesítményei nem érik el egyetlen félév folyamán sem a közepes szintet. Az átlagértékek szóródása 2,90 - 2,98-ig terjed ezen tantárgyon belül. A legalacsonyabb értéket /2,90/ a 3. osztályos tanulók második félévében regisztráltuk. 2,98-as átlagérték két félév folyamán mutatkozik a 4. osztályosok matematikai képessége fejlődésének folyamatában: 1. osztályban, a tanév végén, to-

vább a 4. osztályban, félővkor.

Ha figyelembe vesszük, hogy a számtan-mértan feladatmegoldásai a tanulók kötelességteljesítését, tervszerűségét, pontosságát, rendszeres munkavégzését és önellenőrzésének képességét fejlesztik, az elért átlageredmények egyúttal ezen tulajdonságok fejlettségi szintjét is tükrözik, továbbá önállóságuk és találékonyságuk fokozatosan alakuló mértékét. A folyamatosan alacsonynak értékelhető átlageredmények arra utalnak, hogy a matematikai problémák megoldása nehézséget jelent a vizsgált tanulóknak, ami intellektuális képességeik és érzelmeik, továbbá akaratuk, önbizalmuk diszharmonikus alakulását is jelzi.

Összegezésként megállapítható:

A vizsgált, alsó tagozatos tanulók magatartása, szorgalma és az alapozó tárgyakban elért átlageredményei nem nyújtanak biztonságos alapot a felső tagozat követelményszintjének relációjában.

A kollektívához és az iskolai munkához fűződő viszonyuk változékony képet tükröz, ami a tanulmányi eredmények alakulását is kedvezőtlenül befolyásolja.

Bár Thorndike klasszikussá vált tanulási törvényeinek - főként állatkísérletekre támaszkodó - általánosításait napjainkban már korlátozottaknak értékeljük /a fogalmi szintű műveletvégzés elhanyagolása miatt/, ennek ellenére a velük kapcsolatos összehasonlítások sajátos szempontból világíthatják meg a széles amplitudóju életritmusban élő gyermekeknek az ismeretszerzés folyamatában lépten-nyomon felszínre kerülő nehézségeit.

Az ismétlés, vagy frekvencia törvénye értelmében nem

tagadható az ismétlés fontossága a tanulásban. Pavlov mindezeket kísérleti úton igazolta, ugyanakkor kiegészítésül azt is bizonyította, hogy az ismétlések száma önmagában még nem biztosítja a tanulás eredményét. Kimutatta, hogy a körülményektől és a kísérleti állat állapotaától /továbbá az inger jellegétől és az állat típusától/ is nagymértékben függ az eredmény.

A gyermekeknél, akiknél főként a megértés miatt - más törvényszerűségek is hatnak, az ismétlés törvénye még kevésbé jelenik meg tisztán és kizárólagosan. A tanulás célja és funkciója, a beállítottság, a megértés szintje, mind fontos tényezőként hatnak a tanulás folyamatában. Ugyanakkor a felsorolt tényezőket a sajátos körülményekből eredő kimerültség állapota negatív irányban alakítja, ami a kollektívában a kérdéses tanulók iránti közvéleményt gyakran kedvezőtlenül befolyásolhatja.

Szorosan kapcsolódik az előző problémakörhöz a készség törvényének érvényesülése az ártalmazott tanulók körében, ami a cselekvéshez fűződő felkészültséggel van kapcsolatban. A tartós fáradtság és kimerültség hatására kényszerítőnek ítélt feladatok, követelmények negatív érzelmekeket váltanak ki az érintett gyermekekben, amelyek a környezethez fűződő pozitív viszonyulás gátjává válnak.

Korszerű értelmezésben az effektus törvénye alapján azt tanuljuk meg gyorsabban, amit a siker megerősít. Az alótagozatos gyermeknél a másodlagos sikernek már nagyobb a jelentősége. Az ellenőrzés alkalmával felszínre kerülő eredmény fokozott mértékben gyorsítja a tanulást, erősíti a megjegyzést. Ugyanakkor, a kedvezőtlen állapotokból eredő, el-

lentétes tendenciák a kudarcot eredményezik, ami a további teljesítmény szempontjából ebben az életkorban egyértelműen gátló tényezőnek értékelhető.

A továbbiakban célszerűnek tűnik - a kérdőíveken feltüntetett válaszok alapján - az okok feltárása, melyek az átlagos magatartás és szorgalom, valamint a demonstrált tanulmányi eredményekhez vezettek a vizsgált tanulók körében. Véleményünk szerint ugyanis a tünetek megszüntetése csakis az okok elemző feltárása és értékelése, majd ebből levont következtetés alapján várható.

A vizsgált tanulók szüleinek munkavállalás szerinti
megoszlása

Osztály:	Mindkét szülő fizikai dolgozó:	Fizikai- értelmiségi:	Értelmiségi:
2.	27	9	6
3.	21	5	5
4.	18	4	3
Összesen:	66	18	14
	67,35 %	18,37 %	14,28 %

Táblázatunkból egyértelműen megállapítható, hogy az érintett gyermekek szüleinek nagy többsége /67,35 %/ mindkét eltartót illetően fizikai dolgozó. Részben fizikai családban nevelkedik 18,37 %, amely a rangsort illetően a második helyen áll az értékek között. Azongyermekek aránya ítélhető a legalacsonyabbnak, akiknek mindkét szülője értelmiségi kategóriába sorolható. Megítélésünk szerint az utóbbi, alacsonyabb arány az értelmiségi szülők munkakezdésének relative

későbbi időpontjára vezethető vissza.

A széles amplitudóju életritmus károsító hatásai - a fentiek alapján - elsősorban és nagy többségben a munkásszár-
mazásu tanulókat érintik. Ugyanakkor országos szinten a ta-
nulókorban lévő fiatalok mintegy kétharmada fizikai dolgo-
zó gyermeke. Az összefüggések alapján feltételezhető, hogy
országos viszonylatban, ezen belül elsősorban az ipari cent-
rumokban széles körben és nagy létszámban jelentkezik a vál-
takozó életritmus károsító hatása a munkás- és a részben
munkásszár-
mazásu tanulók körében.

A vizsgálat céljából választott településen tovább fo-
kozza az érintett gyermekek akkomodációs nehézségeit a kia-
lakított váltakozó, vagyis a "kétműszakos" tanítás rendsze-
re. Ugyanakkor arra a kérdésünkre, hogy "Amikor a gyermek
délutános a napköziben, hány óráig tartózkodik ott rendsze-
resen?", a vizsgált tanulók /98/ magas létszámáról /63/ ki-
derült, hogy maximálisan igénybe veszik a napköziotthon nyit-
vatartási idejét, tehát 17 óráig tartózkodnak az intézmény-
ben. Ezen gyermekek közül 14-nél esik a szülők délutáni mű-
szakja arra a hétre, amikor gyermekük is délután tartózko-
dik a napközi otthonban - tehát náluk objektív körülmények-
ből eredően indokoltnak ítéelhetjük a nyitvatartási idő maxi-
mális igénybevételét.

A nyitvatartási idő végéig napköziben tartózkodó gyer-
mekek közül 49 /a vizsgált tanulók 50 %-a/ azonban akkor is
a magas létszámu gyermekcsoportban marad a nyitvatartási idő
végéig, amikor a szülők munkaideje lehetővé tenné, hogy vál-
lalják a gyermekkel történő, egyéni foglalkozást, majd sza-
badidejük változatos kitöltését.

Az "Este hány óráig néz tv-t?" tartalmu kérdést a gyermekeknek tettük fel, mivel előzetes tájékoztatásunk arról győzött meg bennünket, hogy a tanulóknak feladott, indirekt kérdések /"Hogyan tetszett a tegnapi - aktuális - műsor? stb./ kontrollként történő feladása és ezek megválaszolása alapján realisabb képet nyerhettünk, mint a szülők tudatosan szabályozott - valamint némi szégyenérzetet is rejtő - válaszai alapján.

Az ilyen módon nyert információkból a következő helyzetkép bontakozott ki előttünk:

Rendszeresen megnézte a tv-ben a 20 órakor kezdődő

felnőttműsort:	41 tanuló
----------------	-----------

Időnként megnézhetette:	34 "
-------------------------	------

Nem nézett felnőttműsort:	23 "
---------------------------	------

Összesen:	98 "
-----------	------

A rendszeresen /20 órától/ felnőttműsort néző tanulók többsége /28/ a 3-4. osztályosok közé tartozott, a további tizenhárman pedig a 2. osztályok közül kerültek ki.

Időnként felnőttműsort nézhetett a 3-4. osztályból 19; a 2. osztályos tanulókból 15.

Nem nézett felnőttműsort 9 harmadik-negyedik és 14 második osztályos tanuló.

A kialakult helyzetkép arra utalt, hogy meglehetősen alacsony létszámu gyermek, a vizsgált tanulók 23,47 %-a fekszik le az általában 20 órakor kezdődő felnőttműsor megtekintése nélkül. A további 76,53 %-nál az alvás elégtelenségét fokozza a televízió is.

A fáradt, lefekvés előtt is televíziót néző gyermek nehezen alszik el, és az alvási szakasz sem kielégítő mélységű.

Következésképpen: nem ébred pihenten, és nem kellően regenerálódva éli át az elkövetkező nap sok, fárasztó élményét.

Az 5. számú, aláhuzással történő válaszadáson belül az alábbiak szerint rangsorolhatók a megjelölt alternatívák:

Hosszas ébresztésre, rosszkedvűen ébred: 41 gyermek 41,84 %

Reggel rövid ébresztésre van szükség: 35 " 35,71 "

Reggel magától ébred: 22 " 22,45 "

Összesen: 98 " 100,00 "

A tanulók magas arányban /41,84 %/ ismerték el, hogy nehezükre esik a korai ébredés, ami kedélyállapotukra is rányomra bélyegét. Rövid ébresztésre hivatkozott 35,71 %. Sajnos, az utóbbi válaszokat némi szkepticizmussal kell fogadnunk, mert az ilyen tartalmu választ adó harmincöt gyermek közül tizennyolcan a 2. osztályosok közé tartoztak. Ez a közel 50 %-os arány az adott életkor és a vizsgált tanulók létszámának relációjában - megítélésünk szerint - megkérdőjelezhető.

Reggel magától ébred 22,45 %. Ezen pozitív tartalmu válaszok hitelességét megerősítette a választ adó gyermekek életkora: ugyanis a jelzett tartalomnak megfelelő válaszokból tizenkilencet a 3-4. osztályban vizsgált tanulók adták.

Bár az érintett tanulók közül 22, 45 %-os arányban szokásnak értékelhetjük az önállóság alapján a korai ébredést, a rangsornak megfelelően kialakult megoszlást nem tartjuk megnyugtatónak. Ugyanis az általános iskolák számára készült Nevelési Terv a testi fejlődést szolgáló tevékenységi formák körében az alábbiakat írja elő az alsó tagozatos tanulók számára: "Napirendje, elfoglaltsága olyan legyen, hogy megterhelése feleljen meg életkorának. Reggel frissen ébredve

lásson munkához." Nevelési Program /Tankönyvkiadó 1963./

A késő esti órákig tv-t néző, továbbá a reggel fáradtan és rosszkedvűen ébredő 6-10 éves gyermekről nem ételezhetjük fel azt, hogy pihenten, frissen tudja megkezdeni napi tevékenységét. Alátámasztja ezt a Nevelési Terv azon előírása, mely az első-második osztályos tanulók számára a napi 10-12; a harmadik-negyedik osztályosoknak pedig a napi 9-10 órai alvásidőt szabja meg. Azon gyermekek, akik este 22 óra körül kezdik meg passzív pihenőjüket és reggel 5 óra körül ébrednek, szerencsés esetben 7 óra alvásidővel rendelkeznek, ami még a harmadik-negyedik osztályos tanulók körében sem elegendő; a hét-nyolcéveseknél pedig az idegrendszer károsodásának irreverzibilizációt jelző mértékét válthatja ki.

Az iskoláskor elején így szükségszerűen akumulálódik ezen gyermekeknél a fáradtság, ami a fokozott energiabefektetés következtében circulus vitiosus szerint kimerüléshez, kudarcélményekhez, nemkívánatos személyiségvonások kialakulásához vezet.

Geréb György - miután részletesen indokolja a kimerülés hatását az iskolás koru gyermek intellektuális teljesítményére - a következőket állapítja meg: "A fokozott kimerültség csökkenti a szellemi erők funkciójának biztonságát, ez viszont a teljesítmény és az osztályzat romlásához vezet. A gyermek becsvágy szintjének megfelelő jobb jegy megszerzéséhez egyre több munka lenne szükséges, a követelmény halmozódik, s ezzel kapcsolatosan a fáradtság szintje is növekszik." Geréb György /Akadémiai Kiadó 1962./

Az iskolás kor kezdeti időszakában a kisiskolás általában

még élénk tudásvágygal rendelkeznek, Minden új dolgot szeretne megismerni, amivel találkozik. Többségüket minden tantárgy érdekli: az olvasás, írás, számtan elsajátítása egyaránt örömet szerez nekik. A továbbiakban sikereiktől vagy sikertelenségüktől függ nagymértékben érdeklődésük differenciálódása, amelyben közrejátszik adottságaiknak és képességeiknek alakulása is.

A fáradt gyermek érdeklődése ugyanakkor fokozódó mértékben tompul, erőfeszítései következtében nem marad ideje előnyös hajlamainak kibontakoztatására sem. Következésképpen: a kimerülés magában rejti az elsivárosodás, majd az igénytelenség veszélyét is. Így a személyiség egésze károsodik, s ez különféle karakteropátiás jegyekben mutatkozik meg.

A kimerült gyermek karakteropátiás jegyeinek körébe tartozik az irigység, a kisebbségi érzés s ezek túlkompenzálása is. A szerencsésebb osztálytársak könnyebben megszerzett, jobb osztályzatait irigykedve szemléli, s maga is "érvényesülni" akar kirivó magatartásával. Kisebbségi érzés esetén gyakran árulkodással kompenzálja hátrányát.

V. Ö S S Z E G E Z É S

Időszerűnek és fontosnak tartjuk a feldolgozott problémát, hiszen az iskolai nevelés viszonylag hosszú időn át kötelező, irányított területe a felnőtté válásnak. Ugyanakkor, a felnőtt személyiségstrukturának a fejlődés folyamán minden szempontból kedvező elérése nemcsak egyedi és családi, hanem társadalmi érdekből fakadóan is fontos kérdés.

Felgyorsult tempójú korban élünk. Megduzzadt az ismeretek halmaza; ugrásszerűen nő az általános műveltség és a szakemberképzés igénye. Mindkét aspektus a társadalmi szükségletekre vezethető vissza.

Ugyanakkor: "A gyermek folyamatos változáson megy keresztül: életkori sajátosságainak megfelelően érik és alakul, egyúttal azonban változó társadalmi-természeti környezete is hat rá." Geréb György /Tankönyvkiadó 1976./

Duró Lajos /Akadémiai Kiadó 1967./ megállapítása szerint:

"Az életkori sajátosságok értelmezése elválaszthatatlan figyelembevételüknek neveléslélektani problematikájától." Bár napjainkban az ontogenetikus fejlődés során az életkori sajátosságok széles területen "előbbre tolódnak", egyet kell értenünk a szerzővel Leontyevtől vett kiemelésének nyomatékos hangsúlyozásában: "...nem a gyermek életkora határozza meg a fejlődési szakasz tartalmát, hanem magának a periodusnak az életkori hatásai függenek a tartalomtól, és változnak a társadalmi-történeti f e l t é t e l e k változása szerint."

B. Elkonyin és V.V. Davidov /Tankönyvkiadó 1972./ ha-

sonlitották össze L.Sz. Vigotszkij és P.P. Blonszkijnek a kisiskolás kor szellemi fejlődésére vonatkozó megállapításait. Ezen belül az elvileg különböző hozzáállást hangsúlyozzák a két szerző vonatkozásában, amellyel az egyik vagy a másik fejlődési periodust jellemző sajátosságokat meghatározzák.

P.P. Blonszkij jellemzését annyiban ítélik helyesnek, amennyiben arra az álláspontra helyezkedik, hogy az alsótagozatos kor időszakában a különböző periodusokat viszonylag kialakult folyamatok jellemzik - amelyek fejlődésük útját alapjában véve megtették, ebben az életkorban közelítenek a befejezéshez.

L.Sz. Vigotszkij koncepciójából a szellemi fejlődés sajátosságait és irányait tekintve a kezdeti differenciálódás, majd a viszonylagosan önálló, intenzív fejlődést hangsúlyozó állásfoglalást értékelik pozitívan.

P.P. Blonszkij megfigyelései szerint a serdülést megelőző gyermekkor első fele - korai prepubertás - a szándékos figyelem maximális gyorsaságu és intenzitású fejlődésének kora; majd a késői prepubertás az emlékezési funkció maximális fejlődéséé. Vigotszkij véleménye szerint ugyanakkor az érzékelés és az emlékezet már a kisiskolás kor kezdetén tulajut fejlődésének alapvető szintjén, s a gondolkodás intenzív fejlődése - a folyamatosságon belül - a kisiskolás kor további szakaszában mutatható ki.

A két álláspontban lényegét tekintve nincs ellentmondás, amennyiben a kisiskolás kort az ismeretek gyűjtése; felhalmozása; a tanulás korának tekintjük. E fontos tevékenység sikeres fejlesztésének kedveznek általában a kisiskolás koru

gyermekek jellegzetes sajátosságai: "... a tekintélynek való bizalomteljes alárendelődés, a felfokozott fogékonyság, s a naivan játékos viszony szinte mindenhez, amivel dolguk van. Mindezek a sajátosságok a kisiskolásoknál főként pozitív formában jelentkeznek, s ez az adott életkor megismételhetetlen jellegzetessége." N.Sz.Lejtvesz /Tankönyvkiadó 1975./ Szerinte ezen sajátosságok a gyermekek ismeretszerző képességeit lényegesen befolyásolják, és az általános fejlődés további előfeltételei. Ugyanis a környező hatások iránti, rendkívüli fogékonyság, az elsajátításra való hajlandóság az intellektus nagyon fontos - az értelmi képességeket a további életszakaszokban is jellemző - oldala.

Ezzel szemben a váltakozó, széles amplitudóju életritmusban élő gyermekek már az iskolázás kezdetekor a legérzékletesebben a figyelem és az emlékezet fejlődését tekintve foglalnak el hátrányos pozíciót; ugyanakkor ezzel összefüggésben alacsonyabb általános kognitív készséggel lépnek az iskolába. Minden egyéb tényezőt változatlanul hagyva az iskolai sikertelenségük egyik fő oka, a továbbiakban eme változatlan intellektuális hátrányuk halmozódó pedagógiai hátrányokhoz vezet.

Az iskolába lépéskor meglévő kognitív hátrányuk viszont elsősorban környezeti hatásokra és feltételekre vezethető vissza, mivel az intelligencia kialakulásában a korai életévek tapasztalatainak jelentős szerepe van.

Ezen gyermekek a továbbiakban - relative alacsonyabb képességeikkel összefüggésben - nem mutatnak folyamatos és elegendő érdeklődést az iskolai siker iránt, egyre idegebbül érzik magukat az iskola által sugallt és elvárt ér-

térendszer keretei között.

Esélyeik egyenlőtlen voltából eredően az iskolában kudarcot szenvednek, ebből eredően hátrányos helyzetűek. Ugyanakkor ennek ellenkezőjét is leszögezhetjük: azért szenvedtek kudarcot, mert hátrányos helyzetűek.

A didaktogén ártalmak profilaxisán belül egyre hangsúlyozottabb teret kap a mentálhigiéne. Ennek ellenére vesélyesen megnőtt az iskolákban a szédüléssel, fejfájásokkal, szorongásokkal és kedvetlenséggel a kimerültség tüneteit magukon viselő gyermekek száma.

A fáradt, kimerült gyermek elmarad a tananyag elsajátításával. Kiegyensúlyozott, harmonikus életforma nem alakul ki számára. A tanulás időszaka tehertételt, gondot, gyakori sikertelenséget nyújt neki, az órákra történő felkészülés időszaka pedig gyakran kevésnek bizonyul számára, hiszen a kellő figyelem hiányában meg nem értett magyarázatok fokozott energiabefektetést kívánnának még a továbbiakban, a másnapi tananyag feldolgozása során.

Ezen konfliktusok Geréb György /Tankönyvkiadó 1976./ szerint az alábbi következményekkel járnak:

- a/ A megismerési folyamatok eltorzulása,
- b/ Minden ártalom az érzelmi élet eltorzulásaiban is megmutatkozik,
- c/ Az akarati élet zavara tükröződik abban, hogy a tanuló lassacskán a "minden mindegy" elve alapján arra az álláspontra helyezkedik: az erőfeszítésnek nincs értelme, és a jegyek a befektetett munkát nem realizálják,
- d/ A megismerési, érzelmi és akarati élet zavara a személyiségjegyek eltorzulásához vezethet.

Az egészséges életrend, életritmus kialakításában közös a család és az intézmény felelőssége. Az életritmus 24 órás fázisban értendő. Mindenfajta esti, késő délutáni tevékenység a szülőtől függ. /A gyermekekkel történő foglalkozás, tisztálkodás, alvás feltételeinek biztosítása./ A lezajlás körülményei, a pszichés hatás a szülőkön mulik.

A tanulók napi tevékenységét és elért teljesítményét igen jelentős mértékben befolyásolja az éjszakai alvás nyugodt volta és az ébredés, ébresztés hangulata is.

Azt, hogy melyik gyermek milyen teljesítményre képes, - a testi-idegrendszeri adottságukkal összefüggésben - fizikai és pszichikai megterhelése is determinálja. Ha életkorához viszonyítva nagyobb terhelésnek van kitéve, mint amekkorára a teherbíró képessége, akkor kifárad. A szervezet csak relatíve kisebb ideig bírja a megterhelést. Ha ezt nem vesszük figyelembe, akkor a kifáradás, az idegrendszer átmene-ti működésavara - ami pihenéssel nyom nélkül megszüntethető - már az idegrendszer kimerülésébe megy át.

A pszichológus az oktatási rendszer különböző fázisaiban kapcsolódhat be az egyenlőtlenségek vizsgálatába. Ugyanakkor hangsúlyozni szeretnénk, hogy a hátrányos helyzet kez-deti, kiinduló okainak keresése miatt jelentősnek tűnik, ha alapvetően a korai gyermekkorra /óvodás-, kisiskolás kor/ illetve a bennük feltárható különbségekre koncentrálnak.

Véleményünk szerint, a longitudinális vizsgálatok eredményei egyértelműen arra utalnak, hogy az óvodáskortól jelentkező, széles amplitudóju életritmus 3-6 éves korban alapvetően hátráltatja a figyelem és az emlékezet pszichikus folyamatainak működését, ezzel szoros összefüggésben fejlő-

dését is. Ezen retardáció az iskolai készségség kibontakozását, az intellektuális képességeket, a feladattudat és a szociális magatartás terén gátolja.

Az iskolakezdés időszakában kimutatható lemaradást az alsó tagozat időszakában nem képesek eredményesen kompenzálni a hátránnyal induló tanulók. E téren fokozza nehézségeiket a továbbiakban is folyamatos - széles amplitudóju életritmusukból eredő - fiziológiai tényezőkre visszavezethető ártalom. Magatartásuk és szorgalmuk, továbbá az alapozó tárgyakban elért átlageredményük alacsony szintűnek ítéltető, ami azt jelzi, hogy ezen tanulóknak iskolai munka iránti érdeklődése, intellektuális fejlődése és a közösséghez fűződő viszonya labilis továbbhaladási feltételeket biztosít felső tagozatos tanulmányaik, majd továbbtanulásuk szempontjából.

Mivel a fenti ártalom és hátrányos helyzet döntő többségben a fizikai dolgozók gyermekeinél jelentkezik, a probléma közoktatáspolitikai vetületei sem elhanyagolhatók. Ugyanis szocialista körülmények között, amikor a személyiség társadalmi értékét elsősorban munkája színvonala és eredménye szabja meg, nem lehet közömbös számunkra, hogy a társadalmunk legszélesebb rétegét képező fizikai dolgozók gyermekei milyen szellemi diszpozíciókkal rendelkeznek, akár továbbtanulásuk, akár termelő munkában történő bekapcsolódásuk szempontjából.

Közoktatáspolitikánk, mint általános politikánk aktív területe: osztálypolitika. Bár megszüntettük a származás szerinti kategorizálást, nem lehetünk közömbösek elsősorban a fizikai dolgozók, de más rétegek hátrányos helyzetű gyermekeinek fejlesztése, további sorsa iránt sem.

Veczkó József megállapítása szerint: "Szocialista körülmények között... mindaz károsítja a gyermeket, ami nem segíti kellően vagy gátolja adottságainak maximális kibontakoztatását." Veczkó József /Tankönyvkiadó 1966./

Éppen ezért úgy véljük, hogy mint megoldandó feladattal kell a hátrányos helyzetű, széles amplitudóju életritmusban élő gyermekek problémáival foglalkoznunk: regisztrálni a helyzetet és körülhatárolni a profilaxis aktuális feladatait.

3/ A profilaxis lehetőségei

A profilaxis meghatározásakor olyan társadalmi és nevelési-oktatási módszereket igyekszünk megfogalmazni és az érintett gyermekek családban, intézményben kialakított környezetében realizálni, amelyek szocialista társadalmi viszonyok között, az adott politikai, kulturális és gazdasági helyzetben, a konkrét családi és intézményen belüli adottságok mellett az ideális feltételek biztosítását megközelítik, vagy legalábbis bizonyos határig lehetővé teszik.

E feltételek biztosítása, a pszichológiai szempontok érvényesítésén túlmenően elsősorban társadalmi lehetőség és feladat is egyben. A tudományok eredményeinek gyakorlatban történő realizálása megfelelő társadalmi formát és szemléletet, gazdasági rendszert és ezekre támaszkodva megfelelő intézmények hálózatát tételezi fel.

A problémakör összefüggéseit és kontinuitását tekintve a profilaxis tennivalóit az aktuális intézményen belüli és a társadalom szervezési, gazdasági feladatai köré sorolva mutatjuk be.

Veczkó József megállapítása szerint: "Szocialista körülmények között... mindaz károsítja a gyermeket, ami nem segíti kellően vagy gátolja adottságainak maximális kibontakoztatását." Veczkó József /Tankönyvkiadó 1966./

Éppen ezért úgy véljük, hogy mint megoldandó feladattal kell a hátrányos helyzetű, széles amplitudóju életritmusban élő gyermekek problémáival foglalkoznunk: regisztrálni a helyzetet és körülhatárolni a profilaxis aktuális feladatait.

1/ A profilaxis lehetőségei

A profilaxis meghatározásakor olyan társadalmi és nevelési-oktatási módszereket igyekszünk megfogalmazni és az érintett gyermekek családban, intézményben kialakított környezetében realizálni, amelyek szocialista társadalmi viszonyok között, az adott politikai, kulturális és gazdasági helyzetben, a konkrét családi és intézményen belüli adottságok mellett az ideális feltételek biztosítását megközelítik, vagy legalábbis bizonyos határig lehetővé teszik.

E feltételek biztosítása, a pszichológiai szempontok érvényesítésén túlmenően elsősorban társadalmi lehetőség és feladat is egyben. A tudományok eredményeinek gyakorlatban történő realizálása megfelelő társadalmi formát és szemléletet, gazdasági rendszert és ezekre támaszkodva megfelelő intézmények hálózatát tételezi fel.

A problémakör összefüggéseit és kontinuitását tekintve a profilaxis tennivalóit az aktuális intézményen belüli és a társadalom szervezési, gazdasági feladatai köré sorolva mutatjuk be.

Az intézmények szervezeti és módszertani
vonatkozásu lehetőségei a profilaxis terén

a/ Az óvodai élet rendjét kialakító óvónőre hárul az a feladat, hogy - felmérve a gyermekcsoport optimális figyelő képességének időpontját - felelősséggel, fokozott tekintettel a széles amplitudóju életritmusban élő gyermekekre, rögzítse a kötött foglalkozások időtartamát. /Erre az Óvodai Nevelés Programja is lehetőséget biztosít./

b/ Az óvodai napirend összeállítása során a nevelők fokozottabban törekedjenek az ebéd utáni, passzív pihenő időben történő "előrehozására", az érintett csoportokban. Ennek érdekében a megelőző étkezés időpontját is értelemszerűen szükséges rögzíteni.

c/ A széles amplitudóju életritmusban élő gyermekek lehetőség szerinti, kisebb csoportokban történő neveltetése feltételeinek biztosítása - akár a körzetesítés átlépésének lehetőségével élve - hogy az egyéni bánásmód, a kompenzáló célzatu hatások és a speciális napirend minél hatékonyabban érvényre juthasson körükben.

d/ Fokozott pedagógiai pszichológiai felvilágosító tevékenységet fejtsen ki úgy az óvoda, mind az iskola pedagógus kollektívája a szülők körében a szocialista életmódon belüli, kiegyensúlyozott életritmus kialakítása érdekében.

e/ Az általános iskolában tanító pedagógusok fokozzák a meggyőzést - a Szülői Munkaközösségre és más társadalmi szervekre támaszkodva - annak érdekében, hogy a tanulók intézményben és családban töltött időszakát arányosabbá téve, az érintett gyermekek szülei fokozottabban törekedjenek az életkornak megfelelő napirend alakítására és annak tartalmas,

gyermekük számára is hasznos, közös kitöltésére.

f/ A folyamatos, könnyen érthető információ a jelenségek, okok társadalmi és pszichológiai összefüggésének vizsgálata, elemzése is sokat segíthetne a gyakorlati feladatok megoldásában. Ennek érdekében látnánk célszerűnek fokozottabban kiaknázni a Tv tömegkommunikációs hatását is. Napjainkban még inkább az ugynevezett "kerekasztal beszélgetések" keretében ítélik elsősorban megoldhatónak a műsor-szerkesztők ezen problémákat. A társadalom széles rétegei ugyanakkor nem szívesen fogadják, ha direkt módon oktatják őket. Hatásosabb megoldásnak véljük olyan művészi és pedagógiai értékű sorozatok beiktatását, amelyek szórakoztatóan nevelnék és tanítanák a társadalmat arra, hogyan éljenek és neveljenek a mai körülmények között.

A társadalom széles rétegei körébe utalható, továbbá gazdasági jellegű feladatok

a/ A települések lakóbizottságai, a Hazafias Népfront aktivistáival karöltve ki tudják alakítani azt a szervezeti keretet, amely lehetőséget biztosít arra, hogy a gyermekgondozási szabadságon otthon tartózkodó anyák, továbbá a szociális és nyugdíjas otthonokban élő, aktív öregek kisebb anyagi dotációért vállalják a tíz éves korukat még be nem töltött gyermekek reggeli ellátását, nyugodt feltételeket biztosítva számukra. Megítélésünk szerint, a gyermeküket egyedül nevelő anyák feszített munkatempóján és felelősségvállalásán lehetne elsősorban enyhíteni a szűkebb környezetet jelentő társadalom előzőekben körvonalazott összefogásával.

b/ A kisiskolás korban az "egésznapos iskola" szerve-

zése kínál - a napirend adekvát és a széles amplitudóju életritmusu gyermekek életmódjához jobban alkalmazkodó - lehetőséget, kikapcsolódást, változatosabb tevékenységformákat nyújtó keretet.

c/ Az ipari üzemek a munkaidő 8 órás periodicitását általában 6^h 14^h 22^h 6^h -ig kialakított intervallumokban szervezik. A széles körben nőket foglalkoztató üzemekben célszerűnek tűnik annak a lehetőségnek a mérlegelése, hogy a folyamaton belüli periodicitás 7^h 15^h 23^h 7^h -ig tagolt munkaidő tartamában rögzíthető-e. Megítélésünk szerint a munkafolyamat intenzitását az utóbbi munkakezdet jelző időpontok sem gátolnák, ugyanakkor a kisgyermekes anyák munkakezdésének kiegyensúlyozottságát, gyermekeik pihenőidejének reggeli órákban történő, további kiterjesztését lehetővé tenné.

Ugyanakkor célszerűnek tűnik, hogy a kisgyermekes anyákat /gyermekük kisiskolás koráig bezárólag/ lehetőség szerint mentesítsék az éjszakai műszak ellátása alól. A szocialista brigádok együttműködésén belül lehetőségét véljük ezen körülmények figyelembevételének és hatékony szervezést igénylő kompenzálásának.

d/ Gazdasági kérdés a /Szovjetunióban már meglévő és jól bevált/ 24 órás óvodák létrehozása. Itt az óvodáskorú gyermek jóval az éjszakai munkakezdés előtt nyugodt, kiegyensúlyozott környezetben tartózkodhat, kipihenheti magát. Véleményünk szerint - főleg új intézmények létrehozása előtt - célszerű lenne tanulmányozni ezen intézmények napirendjét, szervezeti, gazdasági feltételeit. A hasznosítható tapasztalatokat hazai körülményeinkre adaptálva e-

redményesen kamatoztathatnánk.

2/ A vizsgálat további irányai

a/ Az óvodáskorban jelentkező hatások reprezentálását viszonylag szűkebb vizsgálati gyermekanyaggal tudtuk megoldani, a hosszmetzeti vizsgálódás célját és irányát előtérbe helyezve. Ezért célszerűnek tűnik az óvodáskorú mintavétel létszámának további kiterjesztése, az országos populáció figyelembevételével.

b/ Hipotézisünk bizonyítása folyamán kerültük a műszeres vizsgálatok alkalmazását elsősorban azon okból eredően, hogy nem állt rendelkezésünkre olyan hordozható reflexiometriás készülék, amely a helyszínen lehetővé tette volna az ilyen jellegű vizsgálatok elvégzését.

Ugyanakkor longitudinális vizsgálataink célkitűzéseit tekintve ezt nem is ítéltük szükségszerűnek, mivel Geréb György jelzett tanulmánykötetének tartalmát, - melyben elsősorban műszeres vizsgálatok eredményeivel demonstrálja a tanulók fáradtsága és teljesítménye közötti összefüggéseket - témafeldolgozásunk folyamán alapvetően támaszkodtunk.

Feltételezhető azonban, hogy a továbbiakban jelzett irányokon belül, adott rétegek keresztmetzeti vizsgálatában objektív tényfeltáró és regisztráló eszközként kerülhet alkalmazásra - akár laboratóriumi körülmények között - pszichológiai vizsgálati műszer, készülék is.

c/ Figyelembe véve a nyomon követett, széles amplitudóju életritmusban élő gyermekek érdeklődésének és in-

tellektuális képességeinek fejlődését, további kérdésként merül fel - elsősorban pedagógiai szociológiai szempontból - hogyan alakul a széles amplitudóju életritmusban élő tanulók pályaaorientációja a felső tagozatban.

Mivel az óvodáskortól tiz éves korukig rendelkezünk - a feltárt eredmények alapján - fejlődési mutatókkal, ezért megoldhatónak véljük az exploráció módszerével feltárni az érintett tanulók körében a felső tagozat időszakát megelőző életutnak a vizsgálódás szempontjából lényeges mozzanatait és feltételeit. A pályaválasztás előtt álló tanulók életutját ilyen módon megismerve, adekvát módszerek kiválasztásával és alkalmazásával feltárhatók a továbbiakban a tartósan ártalmazott tanulók értékorientációi, a társadalmi munkamegosztásba történő bekapcsolódásuk attitűdjei.

d/ Speciális problémakör - amely szervesen kapcsolódik témánkhoz, de kizárásos módszerünkhöz ragaszkodva tudatosan kiszűrtük és jelen dolgozatunkban így nem tárgyaltuk - az egyedülálló anyák gyermekeinek, az ártalam szempontjából súlyosabb körülményeit és ezek hatását személyiségfejlődésükre. Vizsgálatunkhoz kapcsolódó tájékozódásunk folyamán ugyanis olyan összefüggésekre utaló tapasztalatokat szereztünk, hogy az alsó tagozatos életkor növekedésével párhuzamosan, fokozatosan növekszik az egyedülálló anyák gyermekeinek aránya az érintett tanulók körében. Ez a következmény, majd a továbbiakban ok, anyagi-szociális helyzetükből eredően szükségszerűen alakul ki, ugyanakkor a csonka családban rejlő, fejlődést gátló tényezők mellett - feltevésünk szerint - fokozott mértékben és negatív irányban hat az érintett gyermekek személyiség^{ének} strukturálódására.

I r o d a l o m :

- Az ált. iskolai tanulók tervszerű nevelésének programja,
Tankönyvkiadó Bp. 1963. 42.lap
- Az óvodai nevelés programja, Tankönyvkiadó Bp. 1971. 29.lap
- J. Charvát: A hygiena Dusevniho zivota, Gyűjtemény Praha
1961. 356.lap
- Günter Clauss - Hans Hiebsch: Gyermekpszichológia, Aka-
adémiai Kiadó Bp. 1967. 152.lap
- Duró Lajos: Az életkori sajátosságok figyelembevételé-
nek néhány neveléslélektani problémája, Aka-
adémiai Kiadó Bp. 1967. Pszichológiai Tanul-
mányok 353-354.lap
- L. Ďurič: Prácescophost ziašov vo vyučovacom procese, SPN
Bratislava 1965. 16.lap
- L. Ďurič: A pedagógus teljesítőkéessége és fáradtsága,
Tankönyvkiadó Bp. 1973.
- D.B. Elkonyin: Gyermeklélektan, Tankönyvkiadó Bp. 1964.
- B. Elkonyin - V.V. Davidov: Életkor és ismeretszerzés,
Tankönyvkiadó Bp. 1972. 31. lap
- Erőss László - Hans Löwe: Az iskolai kudarcokról, Pszicho-
lógia nevelőknek, Tankönyvkiadó Bp. 1974. 38.
lap
- Gegesi Kiss Pál - P. Liebermann Lucy: Személyiségzava-
rok gyermekkorban, Akadémiai Kiadó Bp. 1965.
- Hegedüs Gergely: Pszichológia Mentálhigiéne, Tankönyv-
kiadó Bp. 1976.
- Geréb György: Kisértetek a fáradtság lélektanának köré-
ből, Akadémiai Kiadó Bp. 1962. 97.lap
- Geréb György: Pszichológia, Tankönyvkiadó Bp. 1971. 99.
lap
- György Julia: A nehezen nevelhető gyermek, Medicina
Könyvkiadó Bp. 1973.
- G. Glézerman: A szocialista életmód formálódása és fej-
lődése, Szociológia MTA 1974/4. 504.lap
- Hárdi István: Lelki élet, lelki bajok, Medicina Könyv-
kiadó Bp. 1971.
- Kelemen László: A pedagógiai pszichológia alapkérdései,
Tankönyvkiadó Bp. 1968. 198-199. lap

- Krajnyák Nándor: Mentálhigiénés problémák az óvodában,
Óvodai Nevelés 1974. 11.sz.
- A.G. Kovaljov; Személyiséglélektan, Tankönyvkiadó Bp.
1974. 48-49. lap
- Kozma Tamás; Hátrányos helyzet, Tankönyvkiadó Bp. 1975.
58. lap
- Kulcsár Kálmán: Ember és társadalmi környezete, Gondolat Kiadó Bp. 1969.
- Láng Sándor; Munka és elfáradás, Medicina Könyvkiadó
Bp. 1965.
- N.Sz. Lejtyesz: Az értelmi képességek és az életkor,
Tankönyvkiadó Bp. 1975. 41-42. lap
- A.N. Leontyev: A pszichikum fejlődésének problémái,
Kossuth Könyvkiadó Bp. 1964.
- B.F. Lomov: Inziniorska pszichologia, Bratislava 1966.
61. lap
- Nagy József: A kompenzáló beiskolázási modell, Akadémiai Kiadó Bp. 1972. 22.lap
- Nagy József: A pedagógiai jelenségek kvantifikálása,
mint a statisztikai elemzés előfeltétele,
Magyar Pedagógia 1966/3-4. 366-367. lap
- Nagy József: Iskolaelőkészítés és beiskolázás, Akadémiai Kiadó Bp. 1973. 73. lap
- Nemes Livia: Pszichogén tünetképződés a kisiskolás korban, Pszichológia a gyakorlatban, Akadémiai Kiadó Bp. 1974. 25. lap
- I.P. Pavlov; Összes művei III. kötet, Akadémiai Kiadó
Bp. 1954.
- Pettendi Gábor: Kifáradás, fáradtság, túlterhelés
Közl. a Tudományegyetem Neveléstud. és Lélektani Intézet Szeged 1937. 21.lap
- Róna Borbála: Iskolaegészségtan, Tankönyvkiadó Bp. 1966.
43-44. lap
- Sz.L. Rubinstein: Az általános pszichológia alapjai, Akadémiai Kiadó Bp. 1964. 157, 691, 827. lap
- Sz.L. Rubinstein: Léte és tudat, Kossuth Könyvkiadó Bp.
1962. 322. lap

- Salamon Jenő: Fejlődéslélektan, Tankönyvkiadó Bp. 1966.
108, 130. lap
- I.M. Szecsenov: Az agy reflexei, Akadémiai Kiadó Bp. 1954.
I.M. Szecsenov: Válogatott művei, Akadémiai Kiadó Bp. 1935.
162. lap
- Selye János: Életünk és a stressz, Akadémiai Kiadó Bp. 1973.
Selye J. - Bajusz E: A stresszkutatás újabb eredményei és
a stresszelmélet szerepe a modern kórtani munká-
ban. Mi a stressz? Orvosi Hetilap 1960/1.
- Tanterv és utasítás az ált. isk. tanulók számára, Tankönyv-
kiadó Bp. 1963. 25, 117. lap
- Vág Ottó: Óvodapedagógia, Tankönyvkiadó Bp. 1967. 113. lap
Válogatott dokumentumok gyűjteménye, Az állami oktatás
helyzete és fejlesztésének feladatai, Tankönyv-
kiadó Bp. 1973. 66. lap
- Veczkó József: A környezeti ártalmak és személyiségzava-
rok néhány pszichológiai problémája, Acta Uni-
versitatis Szegediensis 1965. 25, 31. lap
- Veczkó József: Gyermek- és ifjúságvédelem, Tankönyvkiá-
dó Bp. 1966. 49. lap
- Vera Iszakovna Dobrejcer: A gyermek életrendje a Szov-
jetunió gyermekintézményeiben, Óvodai Nevelés
1973. 93. lap
- Vince László: Vizsgálati módszerek a lélektanban. A teszt
Tankönyvkiadó Bp. 1964. 102-104. lap
- Henri Wallon: A gyermek lelki fejlődése, Gondolat Kiadó
Bp. 1958.